

КАЖДЫЙ АРМЯНИН ОБЯЗАН БЫТЬ ОТВЕТСТВЕННЫМ ЗА СУДЬБУ НАЦИИ

Желание взяться за перо пришло от накопившегося и изрядно накипевшего. Я отношусь к категории людей старшего, а значит, советского поколения и, таким образом, имею право на сравнение: как было и как стало. Не приглашаю вас к полемике, ибо это совершенно бесполезная затея. Однако есть вещи очевидные: СССР не распался, его направленно развалили. Ситуацию эту готовили, создавали соответствующую платформу - для нового строя и нового класса с обозначенной установкой: возбудить у соответствующей категории людей финансовую озабоченность. Удалось. А дальше цепная реакция. Предрасположенность к накопительству сформировала соответствующие команды по интересам. Неразбериха, хаос рождает совершенно новое понятие - разгул коррупционной вседозволенности, узаконенного грабежа. Время создало класс шустрых предпринимателей, забирающих все, что плохо лежит. Обозначился цивилизованный грабеж, который «умельцы» расположили в нише, называемой «реформы и рыночная экономика». Принцип либеральной морали Запада широко зашагал по территории бывшего СССР. Резво, настойчиво нас погружали в совершенно непривычные рамки общественного сознания. Жизнь продолжается. И уже сегодня заканчивает школу и учится в вузах новое поколение - поколение «сникерсов» и «пепси».

Дети нашей некогда величайшей страны стремительно осваивают компьютер, «мобильник», курс валют, крутящий момент, октановое число - это прибыль, престиж, успех. Исчезает язык общения, остается язык потребления и бездушия. Общий процесс охватил и Армению. Обнищание значительной части населения вынудило активную часть населения искать пути к выживанию. Армения, которая одной из первых почувствовала на себе плоды «революционных» преобразований, испытала на себе так много проявлений ада, в одночасье из преуспевающей вернулась на бытовом поприще к пещерным временам человечества. «Прозорливые» затейники преобразований настолько унизили свой народ, что стало сравнимо с периодом геноцида в Османской Турции. Армянин по природе труженик, созидатель. И пошли потоки людей за пределы своей республики по всему миру. Законными и незаконными маневрами значительная часть населения к окончанию 20 столетия перебирается в США, Скандинавию, страны центральной Европы. Эти вояки требовали немалых затрат всевозможных категорий, и финансовых в том числе, а поэтому многочисленная часть уехавших оказалась в России, в России, до неузнаваемости изменившейся. Говоря о России, подразумевается народ, у которого, как и у многих, под влиянием настроений радикально настроенных «патриотов» невольно произошла ломка стереотипов мышления к восприятию инородцев. С развалом СССР обострились национальные конфликты, которые спровоцировали заинтересованные круги. Стартовое поле на территории России заняла Чечня. Когда конфликт перерос в военный, в сознании русского человека с помощью средств массовой информации стало формироваться крайне негативное отношение ко всем «чужим». Инициаторы конфликтов умело подбрасывают в обращение термин «лица кавказской национальности». Это унижительное словосочетание, оскорбляющее честь и достоинство граждан, свободно «гуляет» в милицеских

сводках, отчетах, протоколах, в печатных СМИ, на радио и ТВ. Борьба с терроризмом (читай: с «черными») позволила нечистоплотной части сотрудников правоохранительных органов под предлогом проверки документов заниматься откровенным вымогательством. Этому явлению уже 15 лет. Так и хочется сделать опрос: «Кто еще не был «коштрафован», откликнитесь!» Чтобы оправдать массовые поборы, милицеские стражи порядка, их покровители в административных структурах, скрывая свою профессиональную слабость, отчитываются перед руководством: якобы из общего числа совершаемых в РФ преступлений более половины приходится на долю иностранцев. Конечно, эта цифра у разумных людей вызывает улыбку, но в сознании обывателя она втолкывается упорно. Правила пребывания иностранцев на территории РФ трактуются произвольно, в каждом субъекте РФ своя инициатива. Граждане стран СНГ, и армяне в том числе, испытывают значительные трудности в реализации своих прав. В этой связи искренняя благодарность философу Р. Киракосяну за издание своеобразного методического пособия «Новое миграционное законодательство России и граждан Армении» (2003г.). Этот материал позволил согражданам более или менее правильно ориентироваться в реализации своих прав и выполнении своих обязан-

→ 4

На парад Победы в Москву поедут пятеро наших ветеранов

6 мая пятеро представителей Армении, воевавших на фронтах Великой Отечественной, прибудут в российскую столицу.

В столицу РФ прибудет множество делегаций со всего мира. В нашей команде участников ВОВ на сей раз всего 5. Но каких! Главы сразу двух комитетов — председатель Комитета ветеранов войны, Вооруженных сил, труда и правоохранительных органов Рафик Карапетян, а также председатель Комитета ветеранов войны и Вооруженных сил Грант Оганесян. В число лучших включен также Герой Советского Союза Сурен Саргсян — на сегодня

он единственный оставшийся в живых гражданин Армении, который был отмечен этим высоким званием. В пятерке оказался и Александр Степанян — участник всех парадов, начиная с самого первого парада 1945-го года! Поедет в Москву и Мукуч Бекчян. Он кавалер множества орденов и медалей — от орденов Ленина, Красного Знамени, Отечественной войны 1 и 2 степеней до ордена Красной Звезды. Всем участникам праздничных мероприятий за 80 лет. Самому старшему Гранту Оганесяну скоро исполнится 86.

39

ностей, ибо, довольно-таки слабо представляя требования страны пребывания, многие сами создают такие условия, что становятся объектом поборов. На встрече с помощником посла РА в РФ Гагиком Саадяном четко была обозначена позиция, что нам следует быть готовыми к выполнению требований страны пребывания, не обсуждать их, а уважать.

К великому сожалению, мы недостаточно хорошо следуем этой рекомендации. В этой череде неразберихи с ситуацией вокруг лиц кавказской национальности надо заставить себя отыскать в самом себе мобилизационный ресурс (благо, это достояние большинства армян), суметь заставить своими поступками и в целом поведением воспринимать нас (армян) законопослушными гражданами, стараться суметь повлиять на сознание горожан своей принадлежностью к категории носителей христианской морали, делового, полезного люда создателей. Целенаправленную работу в этом ведут сотрудники Посольства РА в РФ, Российская партия самоуправления трудящихся, Ассоциация российско-армянского делового сотрудничества, Союз армян России и его региональные представительств. Мне известны полезные инициативы руководителя генерального консульства РА в ЮО РФ Арарата Гомцяна и его окружения, где нетерпимость к инородцам особенно чувствительна, Рудольфа Алексаняна (Калининградская область), Камо Гаспаряна (Владимирская область), Самвела Карапетяна и Ваграма Бекчяна (Калужская область), Ахиллеса Аветисяна (Вологодская область), Александра Тейванова (Смоленская область), Апреса Восканяна (Приморский край) и других. Содержательны усилия и нового главы Ново-Нахичеванской и Российской епархии Армянской Апостольской церкви епископа Езраса. Я несколько не сомневаюсь в полезных действиях во благо наших сограждан неупомянутых соотечественников, но заведомо вместе с читателями выражаю им благодарность от имени земляков на территории РФ. Я назвал лишь небольшую группу лиц, которым небезразлична судьба родного этноса, но я обязан задать и вопрос: «А как относиться к проблемам в связи с пребыванием в РФ именно те граждане, о которых заботятся лучше наши представители? Все ли мы делаем и все ли мы соблюдаем в части требований в стране пребывания? Случайно ли так часто мелькают фамилии наших земляков в милицейских сводках? Я сам и отвечаю: «Не такие уж мы и безгрешные». Нельзя забывать о своей национальной принадлежности. Надо всегда помнить: я армянин, а значит, я ответственен за судьбу своего народа. Каждый армянин – это личность (по крайней мере, каждый вправе так считать), а личность – это субъект с присущими ему индивидуальными чертами и качествами, формирующий, в свою очередь, понятие «нация», т.е. историческая общность людей, которая характеризуется общностью языка и национальных особенностей. Итак, все ли мы делаем в странах временного или постоянного пребывания именно так, чтобы планка уровня национальной принадлежности, восприятия этого уровня была бы устойчиво благополучной? Нынешнее отношение российского обывателя к доморощенным иностранцам негативно, и именно такая образованность аборигенов должна заставлять прибывающих на любой срок да и постоянно проживающих поднапрячься для возрождения былого благоприятного имиджа армянина. Эта проблема должна носить характер обязательного национального интереса, если хотите национальной политики – вопрос не простой, но выполнимый. Нам надо продолжить обучение молодого поколения азам бытовой культуры. Поступки в том возрасте, когда очень хочется обратить на себя внимание, часто нуждаются в корректной оценке. Самолюбование, манера громко разговаривать, непривычные для восприятия окружающими жесты, парковка автомобилей, разговоры по «мобильнику» в общественном транспорте, небритые мужские лица и, наконец, непокрытые головы в суровую зиму – это та часть нашего поведения, которая недостаточно понятна хозяевам страны нашего пребывания. А вот и пример. В середине декабря, спускаясь по короткому эскалатору в метро станция «Киевская» для перехода на «Краснопресненскую», я услышал громкую родную речь, скорее, только мне понятные односложные вопрошающие звуки, типа «аса...», «хы...» и т.д. Я повернул налево, где и увидел высокого, седого кудрявого, понятно, небритого и без головного убора армянина, стоящего у стены и говорящего по «мобиле». Я бы мог пройти, но увидел, что по-

ток людей огибает место, где стоял говорящий, будто бы там была лужа. Мое чувство вам понятно. Подойдя к нему, я очень вежливо попытался ему сказать, что люди тебя обходили, значит, надо быть внимательным к своим поступкам в общественных местах. Я пожалел о своем поступке – мой собеседник очень громко и очень грубо отрезал: какое твое дело и кто ты такой. Я вспомнил, как всегда говорили, что в Армении нет вторых, там только первые. Настроение мне на сутки было подпорчено. Мне стало окончательно понятно, что плохое отношение к хачам мы выпестовываем сами, проявляя обыкновенную лень и свободу характерных поступков, не считаясь с тем, где мы находимся. Верно говорят: в чужой монастырь со своим уставом не ходят. Нам следует научиться быть объективными в своих оценках прошлого, реально и полезно влиять на настоящее, уметь оставлять возможность уважительного восприятия за пределами родины в будущем. Уровень бытовой культуры очень значим, багаж общей образованности находится в прямой зависимости от проявляемого желания общаться с книгой. Вспомните, гонимые врагами армяне уносили и прятали книги. Увлечение просмотром легких программ по ТВ – это далеко не средство поддержания уровня образованности. Надо суметь заставить себя вырваться из мешанского плена, из среды скопления обывателей с ярко выраженными мелкособственническими интересами. Это сделать очень сложно, значительно проще оказаться в этом плену, ибо для этого ничего и делать не надо. Себялюбие не гордость, а гордость не себялюбие. Найдется ли сегодня армянин, кто не назвал бы десятки наших известнейших представителей науки, культуры, образования, политики и спорта. Нет, конечно. Этот список, в зависимости от воображения каждого, может постоянно возрастать. Но, к сожалению, немногие владеют той или иной степенью познавательной базы, а спорящие ограничиваются поверхностными, а потому и необидительными доводами. Что скрывать, все сложности для многих в той же России связаны с крайне посредственным владением языком. Словесный запас очень ограничен, произносится беспощадно для уха слушателя. Но разве уж трудно заставить себя убедиться, что именно владение языком страны пребывания – это единственный путь выражения своей личности, своих прав. Как можно не испытывать гордость за своих сограждан, ныне граждан РФ, добившихся значительных результатов на ниве созидательной деятельности. Не может не вызывать уважение способность высоко представлять государственные интересы в многомиллионной стране. Сенаторы Совета Федерации РФ Оганес Оганян и Левон Чахмахчян – это наше достояние сегодня. Они вззошли на эту высоту в результате безграничного труда в общественно-политической жизни России. Избрание в высшие органы руководства страной – это оценка их политического потенциала, высочайшего уровня общечеловеческих и гражданских качеств. Высокий уровень владения языком страны пребывания ставит их в высший ряд политических деятелей, но этой «этажности» предшествовал огромный беспощадный к себе труд восхождения. Политика – это вершина государственного устройства, и если наши соотечественники в ней наверху – это наше всеобщее национальное достояние. Радуюсь и горжусь, горжусь и радуюсь, как и вы. Морю свойственно самоочищаться; мы, армяне, в массе своей должны суметь освободиться от всего несвойственного, прилепившегося, мешающего, используя свое природное сознание. Давайте начнем, а скорее, продолжим учиться любить и уважать друг друга, окружающих, давайте перешагнем через устойчивое себялюбие, давайте вместе начнем возмущаться и проявим нетерпимость к армянину-пьянице, армянке нестандартной ориентации, к вора, мошенникам, кидалам, бездельникам и попрошайкам. Давайте объединим усилия для рождения новых Хачатурянов, Исаакянов, Туманянов, Амбарцумянов, Баграмянов, Сарьянов, Джигарханянов, Симонянов, Петросянов. Мы обязаны своим поведением заставить окружающих узнавать нас, а значит, проявлять к нам уважение. Я уверен, вы согласны со мной. Каждый армянин должен испытывать ответственность за судьбу нации. Философ сказал: «Ищущих в жизни много, нашедшего же трудно найти». У нас есть устойчивое свое место в этой жизни, его нужно суметь сберечь.

Грант БАГДАСАРОВ,
руководитель секретариата Российской партии самоуправления,
ветеран правоохранительных органов.

Трудно быть армянином

Армянский бзик – причина и следствие бесчисленных комплексов у армян, а еще больше у их окружения. Восторженный вызов, написанный на лице армянина при общении со своими и чужими, когда он радостно выкладывает из серии «Знаете ли вы...», что, например, сексапильные звезды Ирина Аллегрова и Шер на самом деле Ирина Саркисян и Ше-

Ирина АЛЛЕГРОВА

Элеонора ДУЗЭ

Мерилин МОНРО

рилин Саркисян (хотя и не сестры, а просто однофамильцы) и армянами были отцы других сценических объектов всемирного мужского обожания – Элеоноры Дузэ, Мерилин Монро, Ануэ Эмме и Ким Бессинджер, – шокирует новичков.

Но это еще женские цветочки, хоть и чистая правда. Не ждите от армянина пощады, если он отправится с вами по мужские ягоды: тут он вам сообщит (и, как ни странно, не солжет), что первым премьер-министром независимой от Индии Бирмы был Ба Мао, крещенный при рождении как Егия Карапетян. А в самой Индии основу киноиндустрии, единственной в мире способной тягаться с Голливудом по количеству выпускаемых фильмов и зрительской аудитории, заложил Торос Шенелян, снявший в 50-е годы на своей студии «Торос Филм» культовую картину «Бродяга» и открывший миру Раджа Капура. Но что там Индия! Почти все российские премьеры, начиная с Ярослава Мудрого и кончая Примаковым, тоже наполовину армяне!

И вся эта разноречивая и неправдоподобная, на первый взгляд, информация начинает раздражать любого нормального человека. Особенно нормального, но слабо в этом плане информированного, что, на самом деле, еще более нормально для неармянина.

Но информированность – штука относительная. Вот умер секс-символ 60–70-х годов Грегори Пек, и только после этого весь мир узнал от турецких журналистов, что этот платонический обладатель дамских сердец всего мира был уроженцем Анатолии Григором Ипекяном, то есть армянином и уроженцем Западной Армении. Был ли он армянином, если в этом не признавался? Я думаю, что раз не признавался, значит, по жизни никакой он не армянин. Но был он при этом обладателем той замечательной генетической закваски, которая, пройдя американскую технологическую обработку в Голливуде, и создала уникальный продукт по имени Грегори Пек.

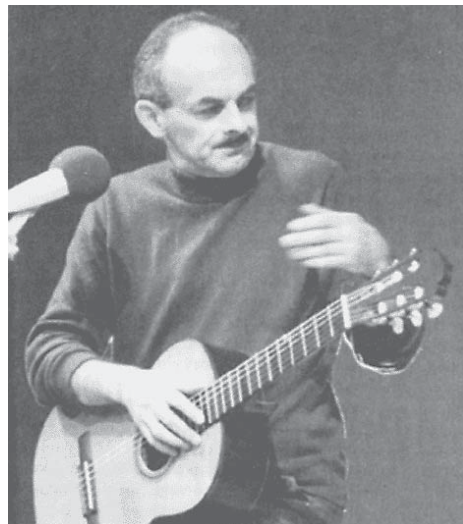
Особенно хорошо разбирались в генетически-технологических тонкостях турки-османы, которые еще в XIV веке выкрадывали из семей в Передней Азии и Южной Европе 10-летних армянских и греческих мальчиков, муштровали, обучали своим специфическим изуверским приемам и, таким образом, формировали янычарские полки, которые своей отчаянной храбростью и кровавыми зверствами наводили ужас на ту же Азию и Европу. С самого начала и в течение всей службы мальчишек кормили до отвала. Питанию вообще придавали такое большое значение, что символом полка была кастрюля, а командир имел звание чорбаши (по-турецки – «суповар»). При этом детям внушали, что хорошо быть только турком, а быть армянином или греком

Ким БЕССИНДЖЕР

Мишель ЛЕГРАН

Булат ОКУДЖАВА

ЭЛЬ-РЕГИСТАН
(3-й слева)

Станислав
МОНИУШКО

Никита СИМОНЯН

Анри ВЕРНЕЙ

Павел
ФЛОРЕНСКИЙ

Грегори ПЕК

Анук ЭМЕ

Ярослав МУДРЫЙ

стыдно. Выросшие на богатых харчах и подвергнутые описанной квазипедагогической обработке, янычары стеснялись своего армянского и греческого происхождения. Раз стесняешься – значит, не только не признаешь собственную генетическую причастность к бренду, но и от стеснительности ненавидишь его. Именно этой стеснительной и лютой ненавистью и презрением к армянам горели сердца сыновей армянок: кровавого турецкого султана Абдул-Гамида и классика грузинской литературы Ильи Чавчавадзе. Возможно, аналогичными чувствами можно объяснить и круглые глаза Андре Агасси, когда у него справляются, не армянин ли он?

Конечно, национальная стеснительность возрастает на плодородных почвах иноземных конституций, специфических граф в анкетах и менталитетов. У собранных со всех континентов американцев менталитета нет: его им заменяет умело направляемое в нужное русло, а затем фокусно сканируемое и обратно распространяемое общественное мнение. Однако покончившие к началу 70-х с цветовым и половым расизмом США все еще имеют записанное черным по белому в Конституции положение, которое ничем иным, как национальной сегрегацией, не назовешь. По нему все граждане США просто американцы без национальности, и только родившийся в этой стране индивид имеет право на участие в конкурсе за президентское кресло. Родился человеком, имеющим национальность, то есть за пределами США, – жди своей суперкарьерной очереди в следующей жизни или в следующих потомствах!

Дальновидно и тщательно – для внуков – коллекционируют свои чисто американские поколения и прячут ради потомков в воды Потомака собственные национальные корни.

А вот гражданин Франции Шарль Азнавур счастлив тем, что он армянин, и еще он гордится своей родиной Францией, которая позволила ему сформироваться как феномену мировой культуры и при этом остаться, не стесняясь, армянином. И вы, конечно, уже не удивитесь, если я

добавлю, что в Конституции Франции нет ни словечка о разнице между французами и нефранцузами и о вытекающих из этого перспективах и последствиях для граждан этой страны.

Но самый близкий для нас с вами пример – из опыта почившей в бозе страны. Стоило кадровикам убрать из советских анкет знаменитый 5-й пункт, как число евреев, армян и прочих, прежде стеснительных, советских граждан резко пошло вверх безо всяких демографических изысков. «Вначале было слово» – это не просто слова, а та самая буква закона, которая и формирует права народа, а значит, и мышление и сущность тех, из кого он состоит.

Конечно, гении принадлежат всему человечеству и таланты лучше всего созревают на почве, сдобренной многими народами. А потому если армянин в России начнет перечислять имена еще более знакомых армян, к примеру, генералиссимуса Александра Суворова или мариниста Ивана Айвазовского, то пусть его новое окружение перестанет презрительно щуриться: от незнания истинного происхождения этих гениев Альпы не станут среднерусской низменностью, а девятый вал – штилем. Но и оба титана при всех своих персональных талантах не достигли бы головокружительных профессиональных вершин вне России, которая умела варить инородцев в своем суповом имперском котле ничуть не хуже янычар, а даже лучше, потому что – не для зла, а во благо!

Знакомые американцы рассказывали мне, что в 60-е годы в их городе в Южной Калифорнии ученица Дягилева, а затем – учительница хореографии дочерей египетского короля Фарука Соня Иванова открыла популярную балетную студию.

Так вот, когда бабушка моих знакомых привела внучку на занятия в танцкласс, то с удивлением узнала в мисс Ивановой свою подружку по армянскому сиротскому дому, созданному благотворительным фондом в Каире после резни в Турции. В те далекие времена подружку звали Сирануш Акоюн.

Знаменитого американского художника Аршила Горки на самом деле звали Вос-таник Адоян. Самаркандского соавтора гимна СССР Эль-Регистана – Габриэл Урекян. Французского композитора Жоржа Карваренца, сына бежавшего из Турции в Грецию Геворка Карваренца, звали Тиран Карваренц (не удивляйтесь «плохому» имени: в армянском языке оно значит «владыка», а в русский и другие языки слово перешло с негативным оттенком, возможно, от излишнего рвения его носителей). Анри Верней родился Ашотом Малакяном. Егию Папахчяна мы знаем как песенника Илью Шапошникову (новая фамилия которого суть перевод с армянского старой). Фельдмаршала Мюрата в его родном Карабахе при рождении крестили как Овакима Мурадяна, а другой наполеоновский маршал Пьер тоже был сыном карабахских армян из города Шуши – Петроса и Маргарит. Сыновьями армянок были Немирович-Данченко и Станислав Моноушко, Павел Флоренский и Мишель Леран. А двоюродная тетка моей мамы (обеих называли Ашхен) родила и воспитала сына, которого любили при жизни и продолжают любить и сейчас: его звали Булат Окуджава.

Арама Хачатуряна безо всяких лингвистических выкрутасов звали Арам Хачатурян, и он всю жизнь был патриотом своего народа, подтверждая это в словах, делах, письмах, гениальных музыкальных произведениях и даже в имени, данном сыну. Но когда спустя много лет после смерти гения его потомок начинает утверждать, что Хачатурян не считал себя армянином, то это характеризует не Арама Ильича, не армян, а семейное воспитание в период «отдыха природы».

И это прекрасный повод для того, чтобы поговорить, наконец, о национальном воспитании в Армении. В стране, где почти все – армяне, где за принадлежность к этой нации не ставят карьерных рогаток и не устраивают погромов, где видеть армян и слышать армянскую речь вокруг себя так же естественно и обыденно, как обсидиан под ногами на Севанской трассе. Армения – это редкий госу-

дарственный моноэтничный заповедник, восхитительный, но опасный тем, что не предусматривает навыков борьбы за сохранение вида. Вышедшие в огромный мир за пределы заповедника индивиды не снабжены иммунитетом к ассимиляции, а потому с легкостью и удовольствием становятся ее очередными жертвами, даже не задумываясь о трагическом процессе подрубки собственных корней.

Насыщенное слово «патриотизм» для большинства из нас долгое время означало безраздельную любовь к советской власти, в то время как любовь к собственному народу классифицировалась как национализм. Сильная любовь к армянству, предусматривающая желание делиться своими знаниями о его истории и культуре, клеймилась как узкий национализм. Большинство считающих себя интеллигентами советских армян так боялись этого клейма, что среди прочих равных вариантов предпочитали иметь дело не со своими, а с представителями других народов временно крепкой советской семьи.

На этом попалась и моя живущая в Москве еще с конца 60-х старшая сестра. Когда она съездила в самом начале 90-х, то есть в самый разгар Карабахской войны, в Гамбург на международный симпозиум и прошла в свободный день по нескончаемой веренице магазинов дефицитной тогда у нас видеотехники, то оказалась в том числе и в лавке, принадлежащей турку, который сбавил ей по космической цене «ящик», работавший в системе бразильского пала, то есть на нашей земле вовсе не работавший.

К чему это я? А к тому, что любовь к своему народу и Родине – ничуть не менее важная составляющая воспитания, чем любовь к своей семье.

- Нельзя обижать братика, ведь он твой родной брат, - сунит брови мама.

- Но ведь он первый начал, - тарачит глаза в поисках справедливости малыш.

- Ну и что, ведь он твой брат, - приводит исползуемую в качестве аргумента аксиому мама.

Почему же мы не используем аксиому обязательности любви к своим двадцатиуродным братьям и сестрам, то есть ко всем армянам, в воспитании детей дома и в школе? Или забываем об обязательности любви к Армении как к своему дому, где все домочадцы стремятся к чистоте, порядку и уюту, а сорванец, сломавший в цветочном горшке росток, может, как минимум, схлопотать по попе? Только потому, что здешние армяне недовольны сложившимся укладом вещей и властью? Но ведь власть – единица переменная, а наш народ – величина практически постоянная на протяжении многих тысячелетий. Если, конечно, не будем продолжать традиционную советскую подмену уважительного отношения к другим народам на пренебрежительное отношение к своему, родному.

Почему так невежественно космополитичны армяне постсоветской Армении, то есть наши, здешние? Потому, скорее всего, что армянство для них обыденно, как покрытый пылью, но сверкающий по определению обсидиан на дорогах Армении. Вот когда каждый камешек упакут, перевяжут ленточкой и станут продавать

по сотне баксов за штуку, мы станем радоваться каждой находке как дети или первооткрыватели. А пока скользим по нему равнодушным взглядом: камень – он и в Африке камень, а тем более в Армении.

Скорее всего, по той же причине патриотичен старый Спюрк, который хранил и пестовал в душе свое армянство в условиях окружающей его иноземной действительности и вопреки ей. И в этом он опирался на церковь, партии и общественные организации как оплот системы полноценного и патриотичного армянского образования. Именно в армянских зарубежных варжаранах детей учили любить Армению всю, со всеми историческими завоеваниями и потерями, взлетами и невезухами, гениальностью и дурью, личностями и прихлебателями.

Партий и общественников у нас сейчас до чертиков, церковь не в загоне, а процветает, но в садиках, школах и вузах все еще не преподают самый главный для нас всех предмет: «Я люблю Армению и всех армян». И так же, как после введения армянской письменности в V веке в обучение национальной грамоте были вовлечены все сословия и возрасты по всей стране, так и сейчас за виртуальную парту обучения патриотизму должны сесть все: от мала до велика, от домохозяйки до обитателей самых высоких кабинетов. А нет – так мы и останемся страной усыпанных обсидианом проселочных дорог и местечковых антипатий и распрей.

Лия АВЕТИСЯН.

Наш парень из Анапы

Честно говоря, когда мне рассказали о Мартине Малхасяне - неоднократном чемпионе России, трехкратном чемпионе мира по боям без правил и победителе еще множества различных чемпионатов и кубков, мне представлялся этакий громила с поломанным носом, с рубцами по всему телу и прочими увечьями. На самом же деле при знакомстве Мартин оказался очень симпатичным, улыбающимся мужчиной с вполне голливудской внешностью. Поэтому я, почему-то усомнившись в том, действительно ли это тот самый выдающийся спортсмен, о котором чуть ли не легенды ходят, неожиданно для самой себя спросила: «Неужто борьба без правил - такая безобидная штука, что это никак не отразилось на вашей внешности...»

- (Смеется.) Не стоит полагать, что бои без правил - это что-то невероятно жестокое. Поверьте, рук-ног там не отрывают, сердца тоже не вырывают. Конечно, фильмы типа «Кровавого спорта» показывают бои в несколько другом свете - таком, в каком их хотят видеть жадные до сенсаций американские режиссеры и не менее жадная - только до крови -

местная публика. На деле же все далеко не так: довольно строгие правила ограничивают использование приемов, которые могут принести увечья спортсмену. Поэтому сегодняшний панкратион - это прежде всего спорт, причем во многом менее травмоопасный, чем, к примеру, тот же бокс. Что же касается меня, то я стараюсь бои быстро заканчивать. Как говорится: пришел, увидел, победил...

- Это как в случае с экзотическим - с огромным, под два метра, - негром Либретом Патриком Гилбертом, чемпионом мира по боксу 1994 года по версии

WBA.

- Да, публика тогда была разочарована. Все ждали многочасового боя, а все закончилось в считанные минуты. Гилберт пошел в атаку, ошибся, упал... Ну а дальше - дело техники. И результат... Гилберт заколотил рукой по коврику: сдаюсь! На все ушло всего 3 минуты... Кстати, подобная быстрая победа над опытным соперником в копилке Мартина была не единственной. Такое было и в Москве, на очередном чемпионате мира по панкратиону - боям без правил. Дрались российские бойцы и представители США. После двух поединков Мартин Малхасян менее чем за минуту разобрался с опытным бойцом Брайаном ван де Валле, на счету которого было уже 25 побед. Малхасян сразу взял с места в карьер и с такой прытью стал атаковать американца, что тому ничего не оставалось делать, как переводить бой в партер. Вот тут-то и пробил час нашего бойца! Малхасян оседлал своего противника и, подобно лопалям мельницы, начал молотить его руками. Ван де Валле продержался лишь несколько секунд, отчаянно пытаясь защи-

Я человек счастливый...

**Я человек счастливый: я могу
чужое горе переплавить в радость.
И. Сельвинский**

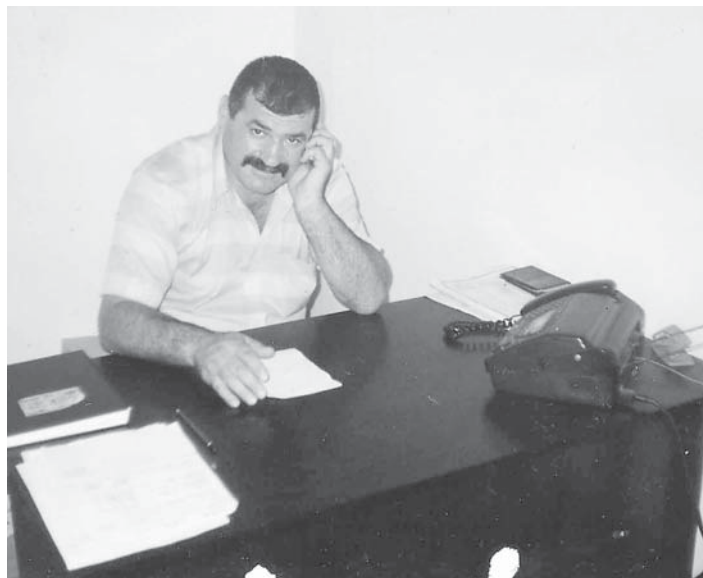
Удивительный мы народ – армяне, рассеялись по всей Земле (хотя и не по своей воле) и всюду очень скоро начинаем чувствовать себя детьми той земли, на которой оказались. И по всем уголкам Земли несем с собой обычаи, традиции, древние инстинкты народа армянского. И самый главный инстинкт наш – созидание. В любой стране, сколько бы нас ни было, едва-едва став на ноги, первое, что мы делаем – это строим храмы, наши, армянские, ибо без них никогда не успокоится душа. Потом, уже при храме, школа, потом наши танцы, песни и обязательно хачкары. В любом краю нам нужно создать атмосферу исторической родины. И еще одна из важнейших черт нашего характера – это любовь к древности, истории, памятникам...

Вот и у нас в Лазаревском живет, в лучшем смысле этого слова, типичный армянин Мнац Владимирович Дашьян. Родился и вырос он в обычной армянской семье в Абхазии. С детства любил мотыгу, полон кукурузу, часто брал в руки землю и пропускал ее сквозь пальцы. И то, как она сыпалась и щекотала нервы, рождало в нем непонятное детскому сознанию чувство благодарности ей, земле, за все, что она давала: кукурузные зерна, яблоки и рыжие, цвета солнца, персики. А еще большие и маленькие цветы, их было так много, они были такие разноцветные, и у каждого цветка свой запах, своя форма...

Это все было там, в Абхазии, на малой родине Мнаца...

Но вот началась великая ломка, а точнее, разрушение нашего общего большого дома – СССР. Волны горбачевской перестройки докатились и до Абхазии. Кто мог тогда предположить, что ползучая демократия принесет с собой столько горя, разрухи, нищеты, смерти. Все получилось, как у Маяковского: «Вперед! Эпоха. Свобода. Заря! – и зря!». Абхазия, такая красивая, богатая, любимая, в одночасье превратилась в руины. Запустение, безработица и отсутствие всякой перспективы заставили семью Дашьянов, как и тысячи других, покинуть родные места.

Так они оказались в селе Волконка Лазаревского района г. Сочи. И начались типичные в таких случаях для армянской семьи испытания. Благо, отец Мнаца Владимир имел золотые руки – руки строителя. Вряд ли вы найдете в селе Волконка дом, к строительству которого не приложил своей руки Владимир Дашьян. Но силы оказались безграничными. Не выдержало сердце, и все заботы о семье легли на плечи Мнаца. Чем только ни приходилось ему заниматься: идти на стройку подсобником, торговать на рынке, возить картофель, работать на чайной плантации (был лучшим сборщиком чая). Но он ни-

когда не жаловался на судьбу и усталость. Ведь он афганец, видел такое, что и в страшном сне не привидится.

Два года на грани жизни и смерти. Из всех картин ужасов афганской войны одна не забудется никогда. Спускались с перевала Саланг, общая длина которого 50 км. Ехали по сплошному льду. На глазах Мнаца командирский танк понесло... Ни тормоза, ни гусеницы не помогли – танк свалился в пропасть вместе со всем расчетом и командиром.

Это была война, у которой нет никаких законов, ее невозможно объяснить и понять. Снежные бури и гололед, песчаные заносы, змеиные горы и палящие долины... И обстрелы, обстрелы – в самых неожиданных местах и в непредвиденных обстоятельствах.

«День, когда мы спустились с перевала Саланг, считаю своим вторым днем рождения», – говорит Мнац Владимирович.

Если бы Дашьян М.В. был просто участником афганской войны, если бы он просто был строителем, предпринимателем, признаюсь, у меня повода не было бы писать о нем. История о том, как он стал одним из ведущих предпринимателей нашего района, требует отдельного рассказа. Любой, кто хоть какую-

57 НАШ ПАРЕНЬ ИЗ АНАПЫ

титься от мощных ударов, но все его попытки оказались тщетными.

- А каким для вас был самый трудный бой?

- Наверное, это было на чемпионате мира 2004 года, который проходил в Москве. В один день у меня было три схватки: одна длилась 10 минут, вторая – 15, а третья – 7. Честно говоря, победа далась нелегко.

- Вот вы такой непобедимый... А были ли проигрыши?

- За всю свою спортивную карьеру я проиграл 3 боя. После все время анализировал, что я сделал не так, в чем ошибка. Но я вам скажу, что надо уметь как выигрывать, так и проигрывать. В некотором смысле проигрыши становятся хорошим стимулом для продвижения вперед, для дополнительной работы над собой и залогом новых побед...

- Как поддерживаете себя в форме?

- Каких-то особых усилий не прикладываю. Просто в Анапе я живу возле моря. Рано утром обязательно легкий бег, ну а далее – различные тренировки...

- Неужто и питание у вас не особое...

- Да нет же, самое обычное... Я, как говорится, всеядный. Правда, есть предпочтения, то, что особенно люблю. Например, орехи могу есть целый день...

- Сейчас модно, чтобы спортсмены, особенно борцы, делали и кинокарьеру...

- Мне не раз предлагали сниматься в фильмах. В паре российских фильмов я снялся... Особенно запомнилась работа в фильме «6-я армия». Но пока о кинокарьере я не задумываюсь, об этом больше думают мои тренеры. Так что в планах это есть. (Кстати, как мне говорили, большой популярностью пользуются кассеты «Ударный десятиугольник. Чемпионат мира по боям без правил (2002г.)», на которых в

борьбу за чемпионский пояс вступают тяжеловесы. Восемь сильнейших бойцов – и только один приз победителя, заслуженно доставшийся Мартину Малхасяну.)

- Рано или поздно карьера спортсмена заканчивается. Чем займетесь после спорта...

- У меня в Анапе есть своя гостиница. Так сказать, домашний бизнес, сейчас им занимается моя жена... Но, возможно, после займусь и я...

- Как давно вы были в Армении?

- В прошлом году. В Грузии проходил чемпионат «Россия против Грузии», оттуда я приехал в Ереван. В Ереване тоже есть федерация по боям без правил, где я встречался с коллегами. Говорили о популяризации этого вида спорта в Армении и о необходимости выводить его на международный уровень. Договорились о новой встрече, так что жду приглашения.

Элен МУСАЕЛЯН.

то лавчонку завел, знает, как это дается в нашей стране. Но Мнац Владимирович выкарабкался: он стал предпринимателем, построил гостиницу и дал ей название «Саланг». Затем решил построить амшенский двор, где можно было познакомиться с историей амшенского народа, с его традициями, кухней или просто отдохнуть, погостить, послушать древние мелодии, увидеть героические танцы зейтунцев. Едва-едва решив эти задачи, он уже тревожится: ведь мы живем рядом с адыгами-шапсугами, казаками, русскими... Как же показать давнюю дружбу этих народов, взаимовыручку? В его мечтах построить большую лодку, в которой беженцы-амшены, а их на берегу встречают адыги и казаки.

Но все же главное событие в его жизни - это открытие памятника афганцам, не вернувшимся с той, так и неосознанной до конца, войны.

- Хотя какое-то успокоение пришло, - говорит Мнац Владимирович. - Я чувствую и всегда чувствовал, что если Богу было угодно оставить меня в живых в аду афганской войны, значит, я обязан хоть в камне воплотить мой долг перед погибшими друзьями, перед их матерями, отцами, сестрами и братьями их.

И это удалось ценой усилий, известных только ему и его единомышленникам: Ю. М. Мочалову, И. И. Бельницкому, А. Варапаеву.

Мнац Владимирович сейчас и сам не помнит, как получилось, что именно его избрали председателем фонда воинов-интернационалистов. И избравшие его товарищи не ошиблись. Все, что обещал на первом организационном собрании, М. В. Дашьян выполняет, помнит, что ему доверяли такие же ребята, прошедшие Афганистан, Чечню. Здесь неискренность сами не допускают и другим не позволяют.

Я часто думаю о том, что каждый человек идет путем, predetermined ему свыше. Иначе, почему одни озабочены только наживой, только накопительством, думают только о себе, и все им мало: чем больше взял, тем меньше кажется. И вот она, их нищая радость. А у других наоборот: чем больше дал людям, тем богаче себя чувствует. И самое удивительное то, что никакие жизненные извивы не могут изменить ни первых, ни вторых. Ибо путь их определен.

Сейчас Дашьян и не помнит, когда и как он из чаесборщика, строителя, просто рабочего перешел в предприниматели, но точно помнит, когда у него в руках оказался первый доход от работы гостиницы «Саланг». Сразу мелькнула мысль: надо что-либо сделать для матерей погибших в «афгане» ребят. Собрал у себя в небольшом кафе друзей-афганцев, матерей погибших. Получился вечер памяти добрый, теплый, искренний. Здесь он впервые почувствовал, что у него есть возможность, а главное, способность «чужое горе переплавить в радость». И себя почувствовал счастливым. Словно какой-то камень упал с души. Это, видимо, вечно терзающее его чувство вины, что он остался жив, а друзья, которые шли рядом, погибли. Ведь пуля адреса не спрашивает.

Все чаще Мнац Владимирович возвращается к мысли о том, что в Лазаревском Марат Миносян со своим русским другом Евгением Степановичем Сороковым воздвигли памятник лазаревцам, погибшим в годы Великой Отечественной войны.

А «афганцы» и ребята, погибшие в Чечне, в других горячих

точках, - они ведь тоже ушли по зову Родины и доказали, что они сыны и внуки тех, великих героев.

И началось... Бессонные ночи, заботы, споры о том, где поставить памятник, какого размера, из какого материала. Это только он, Мнац, знает, какие чувства он пережил, какие сны видел, как ждал он этого часа, как бегал каждое утро на Горку героев взглянуть, как идет строительство, как вырисовывается образ погибших ребят.

И вот наконец торжественный миг - 7 ноября 2004 года, открытие памятника.... Оказалось, что воин, изображенный в скульптуре М. Миносяна, похож и на казака, и на адыга, и на армянина. Это дарило особую радость. Ведь воевали все - их не разделяла национальность, но зато объединяла любовь к Отечеству, к родной земле.

Но вот где армянские гены дают о себе знать совершенно точно, так это неистребимое желание армянина каждое событие заканчивать в амшенском дворике, за круглым столом и с обязательными кавказскими тостами, прежде всего о погибших ребятах, потом об их матерях и Родине - нашей общей матери.

...Общественная работа. Что это такое? Это очень просто: работа не для себя, а в первую очередь для тех, кто рядом с тобой, с кем приходится или приходилось делить фронтовые будни, радость побед и горечь поражений, простые ежедневные вещи без расчета на чью-то благодарность. Всем этим «заболел» М. В. Дашьян. Люди часто удивляются, а есть ли у него доходы, ведь каждый день он заботится обо всех: то об «афганцах», то о матерях-одиночках, то о детях-инвалидах, то о ветеранах Великой Отечественной.

- А вот все это вместе и есть мой доход, - отвечает Мнац.

Я нередко замечал: бывает так, что у Дашьяна нет денег, а его приглашают, к примеру, на первый звонок. Но как с пустыми руками пойдешь к детям? И он, Мнац, занимал деньги, но к детям без подарков не приходил никогда.

И еще. Дашьян не думает ни о какой карьере, не рвется к власти. Он давно мог бы стать депутатом, но говорит, что у него меньше будет времени для практических дел. Не может он часами заседать, это занятие не для него.

- А какая же у тебя, - спрашиваю, - самая большая радость в жизни?

Ответ однозначный: дети. Сын - студент военного института в Санкт-Петербурге. Его наград за спортивные достижения в области рукопашного боя уже хватает на хороший стенд. Он - призер первенства России, мастер спорта. Сейчас Владимир Дашьян готовится к первенству Европы.

А дочь Кристина готовится к поступлению в Санкт-Петербургский государственный университет на экономический факультет. «Девочка серьезная, поступит, не сомневайтесь», - говорит отец.

Я показал вам только верхушку айсберга. На самом деле, о людях, подобных Мнацу Владимировичу, надо писать книги, поэмы. Такие люди никогда не переводились на Руси. На их плечах и держится наша общая родина, имя которой Россия.

Крикор МАЗЛУМЯН,

*начальник отдела культуры администрации Лазаревского района г.Сочи,
заслуженный работник культуры России.*

Внимание: новые коды

С 1 мая в Армении в очередной раз вводятся новые телефонные коды. Новым международным кодом Еревана станет 10 вместо 1. Теперь для международных звонков в Ереван необходимо набрать 0+374+10+номер телефона абонента. Для мобильной сети «АрменТел» будет действовать код 0+374+91, для второго оператора — «К-Телекома» — 0+374+93 (или 94).

Изменены также телефонные коды Гюмри и Ванадзора. Так, кодом Гюмри станет 0+312 вместо 0+41, кодом Ванадзора — 0+322 вместо 0+51. Кроме того, к действующим телефонным кодам общин Котайкского, Армавирского, Арагатского, Арагцотнского, Ширакского, Гегаркуникского, Вайоц-Дзорского, Таувшского, Сюникского марзов и городов Спитак, Алаверди, Ташир, Степанаван добавляется двойка (0+2+действующие коды общин). Вместо цифры 51 в кодах общин Лорийского марза

вводится цифра 322. К действующим кодам Нагорно-Карабахской Республики добавляется четверка (0+4+действующие коды городов НКР). Изменяются также коды мобильной сети НКР — 097 вместо 07, если звонить из Армении, и для международных звонков - 0374+97+номер абонента вместо 0374+7.

Теперь чтобы дозвониться до абонента в Ереване из марзов, НКР и по мобильным сетям «АрменТел» и «К-Телеком», нужно набрать 0+10+номер абонента. Для входящих звонков в марзы необходимо набрать 0+код региона+номер абонента. Чтобы связаться с абонентом мобильной связи «АрменТел» из Еревана, марзов и НКР, необходимо набрать 0+91+номер абонента; для связи с абонентом «К-Телекома» — 0+93 (или 94) + номер абонента. При этом порядок шестизначного набора номеров в мобильной сети «АрменТел» (из мобильного телефона на мобильный) действовать прекращает.

БОГОРОДИЦКОЕ ПОЛЕ

Посвящается Виктору Кулакову

Воистину возникший из земли
В нее ж уйдет. Но разве справедливо,
Что сотни тысяч заживо ушли.
Под гусеницы танков полегли мы?

Как много нас, живущих в этом мире
Без воли, без хребта, без кулаков,
Внимающих в бесстыдстве лжекумирам,
Когда идет в атаку Кулаков!

А враг метет страшнее, чем цунами,
Всё лязгает, стреляет и горит...
Но все-таки, хоть мертвыми телами,
Путь на Москву заказан и закрыт!

Схватив за горло пушки, парень тонет...
Кто в поединке диком победит?!
И поле Богородицкое стонет,
И сердце русской матери болит.

И снова «Быть или не быть России?»-
Извечный душу разрывает крик.
Здесь даже мрак нашествия Батыя
Покажется затмением на миг.

Храним в сердцах мы: «Не Москва ль за нами?»
И кто там что о нас ни говорит,
Но только русский с голыми руками
Пойдет на танк. И мертвый - победит!

Виктор Кулаков родился в 1944 году, закончил Государственную художественную академию им. Репина в Ленинграде. В 1967 году начал работы по восстановлению музея-усадьбы А. Грибоедова в селе Хмилита, Смоленской области. В 1995 г. музей был восстановлен ценой многолетних чудовищных усилий. Уже будучи директором музея Грибоедова, В. Кулаков восстановил музей адмирала П. С. Нахимова в 2002 году.

В настоящее время ведет борьбу за создание мемориала памяти 337 тыс. советских воинов, павших в Вяземском котле в 1941 г. Здесь наши солдаты практически своими телами закрыли путь фашистским танкам на Москву. Многолетняя борьба В. Кулакова за создание мемориала наконец увенчалась успехом. Правительство выделило десять миллионов рублей на создание этого памятника. Многие годы тема Вяземского котла была под запретом. Вот так медленно, но верно стираются белые пятна нашей истории, благодаря людям, подобным В. Кулакову.

Крикор МАЗЛУМЯН.

Мост надежды и милосердия

Милосердие - своеобразный лакмус нашей человеческой сущности, ибо его проявление всегда связано с добрыми поступками, отзывчивостью к кому-то в трудные минуты.

Немногие, к примеру, знают, что в республике действует общественная организация «Мост надежды», которая опекает детей-инвалидов. Не просто скажем, раздает, подарки им, а имеет программу работы с ними, создает специальные центры их развития. Мне довелось побывать на открытии одного из них в Иджеване.

Здесь почти 100 ребят получили в свое распоряжение отлично оборудованные помещения с классами для психологической терапии, спортивных игр, учебы. Помощь в восстановлении пустовавшего здания оказало Британское агентство развития. А вообще, спонсорами программ «Моста надежды» являются также международные организации: нидерландская «НОВИБ», английская «ОКСФАМ» и Армянский офис Детского фонда США.

По словам руководителя «Моста надежды» Сусанны Тадевосян, перед ними стоит задача обязательного образования ребят с физическими недостатками, а также с учетом их здоровья обучения навыкам определенной профессии. Кроме того, находясь «под присмотром», мальчики и девочки дают возможность трудоустроиться своим родителям.

Мэр города Варужан Нерсисян попросил присутствующих на презентации представителей СМИ передать искреннюю благодарность зарубежным сообществам за их деятельность в Армении, способствующую решению социальных задач.

Подобный центр в Тавушской области уже второй после Дилижанского. А сейчас, как сообщил глава администрации г. Берда Андраник Шарян, идут работы по открытию и третьего центра, в котором также есть потребность.

Борис КЮФАРЯН.

Российские пенсии можно будет получать в Армении

До конца текущего года планируется подписать рамочное соглашение между Арменией и Россией по синхронизации пенсионного законодательства двух государств.

Об этом сообщил председатель Фонда социального страхования Армении Вазген Хачикян. Он сообщил, что по этому поводу недавно встречался в Москве со своим российским коллегой Галиной Кареловой и председателем Пенсионного фонда РФ Геннадием Батановым. В. Хачикян отметил, что около 150 тыс. жителей Армении формально живут и работают в России. В их числе немало тех, кто выплачивает в РФ единый социальный налог и получает пенсию.

Синхронизация законодательства позволит получать пенсию гражданам Армении, которые по разным причинам, в том числе и ввиду получения инвалидности, пожелаю или вынуждены будут вернуться на родину. То же самое относится и к гражданам Российской Федерации, которые проживают и работают в Армении, хотя таковых гораздо меньше. В этой связи, заметил В. Хачикян, Республика Армения больше заинтересована в решении проблемы синхронизации пенсионного законодательства. Кроме того, добавил он, в Москве стороны договорились подписать соглашение об избежании двойной выплаты пенсий.

Был обсужден также вопрос о санаторно-курортном лечении граждан Армении, проживающих и работающих в России. В. Хачикян отметил, что размеры пенсий в России составляют в среднем 70-80 долларов, что гораздо выше, чем в Армении (около 12 долларов).

БЕЗ РЕГИСТРАЦИИ ДО ТРЕХ МЕСЯЦЕВ

Граждане Армении могут получить право находиться в России без регистрации до трех месяцев. Об этом на пресс-конференции по случаю завершения своей дипломатической миссии в Армении заявил посол России Анатолий ДРЮКОВ.

Он отметил, что вопрос об увеличении до трех месяцев срока пребывания граждан Армении в России без регистрации в настоящее время рассматривается соответствующими российскими министерствами и ведомствами. Отметим, что при положительном решении этого вопроса права граждан Армении будут приравнены к правам граждан самой России и Украины.

МАРИАМ ХАТИСЯН И ЧЕТВЕРО ЕЕ СЫНОВЕЙ

На протяжении веков, и особенно после утраты национальной государственности, роль армянской женщины в семье была весьма значительной. Семья была тем очагом, где прежде всего благодаря стараниям матери формировался, сохранялся и передавался из поколения в поколение национальный дух. Мариам Степановна Хатисян - образец хранительницы очага, но не только...

Мариам Хатисян родилась в 1845 году в Тифлисе, в почитаемой в городе семье Гамбарянов. Отец Мариам, Степан Гамбарян, был губернским прокурором, а брат Юрий (1850-1926), юрист по профессии, - первым ректором Ереванского университета.

В 1863 году Мариам выходит замуж за молодого человека из столь же уважаемой семьи - за Ованеса Габриеловича Хатисяна - агронома, государственного служащего, человека передовых взглядов. Обе семьи в своей среде были известны национальной, общественной деятельностью, прежде всего благотворительностью в сфере образования. Однако выйдя замуж и став матерью большого семейства (у нее было 4 сына и дочь), Мариам находила время также для активной общественной и литературной деятельности.

Она была многолетним членом, а также председателем правления (в 1882-1884 и в 1907гг.) Кавказского благотворительного общества армянок Тифлиса. Мариам стала первой армянкой - сочинительницей романов на Кавказе. В литературных кругах она была известна под псевдонимом Марисян. Ее перу принадлежат романы «Эгине» (1890), «Ищущие жениха» (1894), «На новом пути» (1894), «Несчастливая женщина» (1899). Все они посвящены актуальным для того времени вопросам образования, семьи, созданной на основе свободной любви, гражданского равноправия мужчины и женщины. В своих произведениях романистка размышляет над такими проблемами времени, как просвещение женщины, роль матери в общественном прогрессе.

Мариам Хатисян умерла 9 февраля 1914 года в Тифлисе. 27 февраля 1914 года Ованес Туманян созвал специальное заседание Кавказского общества армянских писателей, посвященное ее памяти. Великий поэт в своем вступительном слове высоко оценил литературную деятельность романистки. Символично, что доклад о первой женщине-писательнице в этот день прочитала первая армянка-литературовед Софья Даниел-Бек.

В семье Хатисян роль матери была особенно значительной, так как отец, муж Мариам, крупный государственный чиновник, постоянно был перегружен работой, что и свело его преждевременно в могилу. Забота о воспитании и образовании детей целиком лежала на плечах Хатисян. И она не жалела сил, чтобы дать детям достойное, созвучное потребностям времени образование. Разговорным языком в семье был русский, но царил в ней национальный дух. Мариам прививала детям чувство национального достоинства, патриотизма, стремление быть полезным обществу. На личном примере она демонстрировала истинность идей, которые проповедовала в своих романах. Все четыре сына Мариам получили образование в лучших учебных заведениях и впоследствии стали видными национальными, государственными и политическими деятелями.

Старший сын - Константин (1864-1913) - стал инженером-химиком. В молодости увлекся национально-освободительными идеями, был одним из основоположников партии «Дашнакцютюн». Расставшись с политикой, поселился в Баку, занялся предпринимательской и общественно-культурной деятельностью. В 1902 году вступил в Армянское гуманитарное общество Баку, в 1906 году основал Армянский культурный союз Баку, неизменным председателем которого оставался до конца жизни. Культурный союз получил широкую известность своими литературными, просветительскими, благотворительными

мероприятиями, проводимыми, в частности, для оказания помощи неимущим армянским писателям, для издания их произведений и оплаты образования их детей. Ованес Туманян, близко знавший Константина Хатисяна, в своем поминальном слове охарактеризовал его как «крупного армянина»: «Свое армянство он нес как священное знамя, держа его высоко над головой, напоказ всему миру...»

Александр Хатисян, второй сын в семье (1874-1945), врач по профессии, также посвятил себя национальной, общественной, государственной деятельности. Для характеристики личности и масштабов деятельности Александра Хатисяна достаточно перечислить занимаемые им должности: избранный городской голова (мэр) Тифлиса (1910-1917), вице-председатель Национального бюро (1912-1917), председатель Кавказского отделения Всероссийского союза городов (1914-1918), мэр Александрополя (1917-1918), министр иностранных дел Первой Республики Армения (1918-1919), министр-председатель (1919-1920), руководитель первой и последней дипломатических миссий Республики Армения на переговорах с Турцией. В декабре 1920 года Александр Хатисян был выслан большевиками из Армении. Проведя несколько дней в Тифлисе у Ованеса Туманяна, он навсегда покинул родину и обосновался в Париже, где и скончался.

Третий сын - Геворг Хатисян (1876-1935) - был юристом, присяжным поверенным, депутатом городской думы Тифлиса, занимался и адвокатской практикой. Так, во время проходившего в С.-Петербурге известного процесса по делу «Дашнакцютюна» он защищал интересы Ованеса Туманяна (декабрь 1911г. - март 1912г.). Он принимал деятельное участие в организации добровольческих дружин (1914-1915). Во времена Первой Республики занимал должности управляющего делами Правительства (1919-1920), уполномоченного Управления государственным имуществом Карсской области (1920), избирался депутатом парламента. После установления советской власти в Армении переехал в Тифлис, а оттуда - в Москву, где и скончался. Отметим, что Геворг был мужем дочери Ованеса Туманяна Ашхен, их сын Овик прожил недолгую жизнь (1914-1945).

Левон Хатисян, четвертый сын в семье, избрал специальность горного инженера. В сентябре 1920 года, когда турки вторглись в Армению, он находился в приграничном Олти, выполняя задание правительства по исследованию там запасов угля и возможности его промышленного производства. По свидетельству очевидцев, Левон был ранен и схвачен турками, которые, узнав, кто он, тут же его расстреляли.

Такова предельно краткая история матери и сыновей семьи Хатисян, которую мы сочли уместным вспомнить именно в эти дни.

А. ГАЗИЯН, С. МИРЗОЯН.

Молодежь России и Армении объединяется в новую организацию

Для реализации молодежных программ сотрудничества между Россией и Арменией и воспитания патриотического настроения в молодежной среде создана новая молодежная организация - Союз молодежи России и Армении (СМРА) в структуре некоммерческого партнерства «Ассоциация российско-армянского делового сотрудничества». Как сообщили в редакции газеты «Еркрамас», важнейшая задача новой организации - формирование единой молодежной политики в двух государствах, привлечение внимания общественности к проблемам молодежи, активизация участия молодого поколения в общественной и политической жизни, создание единого информационного, образовательного, экономического и культурного пространства. Союз молодежи России и Армении будет развивать духовную близость народов России и Армении, многолетние традиции дружбы и сотрудничества между народами. По мнению руководителя СМРА, председателя Молодежного движения и члена Высшего Совета Российской партии самоуправления трудящихся Карена Дасояна, дальнейшее сближение народов России и Армении соответствует требованиям времени, определяется основными геополитическими процессами современности.

Детский музыкальный театр - школа развития одаренных (Твердая позиция в размышлениях педагога-режиссера)

Генофонд нации... Как вы думаете, что с ним происходит?

Эти мысли мне навязчиво лезут в голову каждый вечер, когда я, уставшая от работы, бреду на автобусную остановку по заброшенной окраине районного центра. Здесь спуют по дворам обезумевшие от безделья беспризорные подростки в надежде «стрельнуть» денюжат у «мелких», как будто нарочно стараясь заплевать (в лучшем случае, семечками) чистый последний кусочек улицы...

Но беда не только в том, что это удел российской глубинки. Вопрос можно задать и покруче. А что в областном центре, где я живу, другая картина?

Бегущие мне навстречу толпы бритых или идущие из парка молодые люди, во всё горло «давящие песняка», спасибо, если не матом. И это каждый день! А вы давно бывали на Театральной площади вечером? Обратите внимание на те народные молодёжные скопления, где трудно отличить девочку от пацана, где в круге все пьют из одной бутылки, и горечь подступает к горлу от обиды, что мне, педагогу, проходя мимо, приходится слышать нецензурную брань из уст еще детей!

Беда в том, что мы, преподаватели, учителя, воспитатели, руководители учреждений культурной, образовательной и воспитательной системы, зачастую оправдываем себя, уклоняемся от прямой ответственности за ту всеобщую тенденцию распада нравственности, духовности, чистоты восприятия мира, за нежелание его познавать через Божественное Слово святых Писаний.

Особую остроту приобретает высказывание В. Сухомлинского: «То, что упущено в детстве, никогда не возместить в годы юности и тем более в зрелом возрасте. Это правило касается всех сфер духовной жизни ребенка и особенно его эстетического воспитания».

Искусство развивает художественную культуру человека, учит его понимать прекрасное и строить жизнь по законам красоты. Однако влияние искусства на развитие и воспитание человека в определяющей мере зависит от его художественно-эстетической образованности. Без знания законов художественного постижения мира, без понимания языка изобразительного искусства оно не пробуждает ни мыслей, ни глубоких чувств.

«Начало эстетическое – начало нравственное» - утверждал К. С. Станиславский.

Эстетическое образование обозначает процесс формирования чувств в области прекрасного. Но в эстетике это прекрасное связано с искусством, с художественным отражением действительности в сознании и чувствах человека, с его способностью понимать прекрасное, следовать ему в жизни и творить его.

Что же происходит на самом деле, то есть в жизни школы или внешкольного учреждения? Что мы видим в творчестве наших учеников на фестивалях или конкурсах? Убогость, серость, нищету, вызывающую чувство сожаления!

А ведь именно это является истинным содержанием той эстетической образованности наших учеников, которой их научили семья и школа. Мне важно именно это неподдельное искусство, а не те «показательные» номера, которые мы в поте лица выставляем на городские, областные и российские фестивали, да потом ещё за них пожинаем «плоды» в виде «звездной болезни» своих любимчиков и их мам. Как поднять интерес у ребят к высокому, академическому, классическому искусству в большей массе?

Я не могу сказать, что всем ребятам безразлично искусство в целом. Умелая пропаганда искусства, причём исключительно в очень качественном исполнении того или иного художественного произведения, не оставляет большинство равнодушными. Я убеждена, что под эстетическим образованием надо подразумевать не преподавание упрощенного детского искусства, строящегося на «эстрадине и любительщине», а систематическое развитие органов чувств и творческих способностей, основанных на примерах академического искусства и классики, что расширяет возможность наслаждаться красотой и самим создавать ее.

Интерес к творческой педагогике, возникший в России в последние годы, свидетельствует об изменении философии и ценностей образования. Соответственно меняются воспитательно-образовательные цели, для которых педагогика ищет и создает необходимые технологии.

Чтобы сделать достоянием наших учеников высокохудожественные произведения, необходимо чтобы они стали неотъемлемой частью их музыкально-слухового опыта, их быта. В понятие «музыкальный быт» Б. Асафьев включал слуховой «фонд» эпохи. Этот опыт осваивается каждым в процессе повседневной деятельности, представляет собой жизненный совокупный опыт ребенка. Он является предметом педагогической деятельности.

В искусстве, как и в жизни, существуют вопиющие контрасты в

духовно-нравственном уровне общения. «Обе ветви, поганая и добронравная, не случайно разграничили себя залами и стилем поведения» - пишет В. В. Медушевский.

Рок-музыка... В ее стиле написаны оперы на Западе и у нас... «Беда заключается не в самой рок-музыке или в поп-музыке, а в том, что наша молодежь, признавая рок или «попсу», не признает ничего другого, и, таким образом, мимо нее проходят огромные богатства музыкальной культуры вообще. Вот и получается однобокость... Уродство... Флюс души...» - высказывает свое мнение Г. Струве.

У учащейся молодежи повышается активность и самостоятельность во внешкольных формах музыкальной деятельности. Наша педагогическая задача – не игнорировать молодежное движение, а педагогически его корректировать, направляя в цивилизованное русло.

А вот теперь, неравнодушный читатель, остановимся на следующем: проведенные в нашей стране исследования показывают, что наиважнейшее значение в духовном и эстетическом формировании ребенка как личности, в развитии его чувств и воспитании в целом имеет музыкальный театр.

Театр – место, где ребенок образовывается в самом широком смысле этого слова. Театр становится частью «общеобразовательного поля» растущего человека.

Счастье, которое ребенок переживает на сцене, может стать базовым ощущением жизни!

У театра две функции – художественная и воспитательная. Обе объединяются в одно целое.

Дрампедагогика, драмгерменевтика, драмгерменевтическая педагогика... Много ли об этом знают наши учителя и педагоги дополнительного образования? И про то, что в 80-х годах стало известно о существовании международной ассоциации «Drama in education», наверняка не многим известно. Участниками семинаров и конгрессов этой ассоциации разрабатывались вопросы применения музыкально-театральной педагогики в образовании. По мнению Б. Покровского, весьма похвально, когда часть своей жизни дети проводят в атмосфере творчества не только рядом, но и вместе с профессиональными артистами, музыкантами, режиссерами, познают их нелегкий труд, муки и радости процесса создания художественного произведения. Работа в театре дисциплинирует их, вырабатывает в них чувство ответственности, привлекает им любовь к труду.

При глубоком изучении научно-педагогической литературы в области музыкально-театральной педагогики, художественной педагогики в целом открывается широкий простор для творческой деятельности непосредственно как самих специалистов-преподавателей инструментальной музыки, вокала, театра, балета, художественно-изобразительного и технического творчества, так и самой администрации образовательного учреждения. Движение такого учреждения к театру нуждается в поддержке и требует от него гибкости, изменения стереотипных установок. Назревшая необходимость постановки театральной работы на профессиональную основу не подвергает сомнению приоритет педагогических целей.

Ведь именно здесь будет рождаться многообразие театров клубного типа (но на уровне искусства!): КВН, исторического, литературного, философского, эстрадного направлений. Профессионализм такого рода деятельности будет лишь способствовать выходу театральной работы в учреждении на новую ступень эстетического качества.

«В единстве театра и музыки таятся огромные возможности. Если музыкальные образы вызвать к жизни на сцене, если слить воедино музыкальное слово и танец, при этом изгнать из театра фальшь и дурные штампы – воздействие такого спектакля трудно переоценить. В душе каждого маленького зрителя он оставит неизгладимый след!» - пишет Н. И. Сац.

Свой, почти тридцатилетний стаж потомственного педагога-музыканта я посвятила созданию детского музыкального театра в г. Калуге.

Вместе с командой педагогов-единомышленников мы долгое время создавали условия для образования такого коллектива в области дополнительного образования. И вот в 1990 г. на базе Калужского дома учителя такое учреждение было зарегистрировано групповой. Поскольку этот коллектив и сегодня работает, а труппа состоит как из профессионалов, так и из любителей, из взрослых и детей, мы, по глубокому коллективному убеждению, пришли к выводу, что наш театр должен стать калужским образовательно-культурным центром детской культуры.

Дело в том, что мы существуем вопреки. В полном смысле этого слова. Вопреки нормативам, вопреки вялотекущему процессу в культурной среде нашего города, вопреки бюджетным придворным коллективам, которые видели в нас серьезного конкурента, вопреки воинствующей молодежной бездуховности, которой так, к нашему несчастью, богаты провинциальные школы. Именно поэтому мы выб-

рали педагогический аспект, изучили накопленный опыт работы с детьми и взрослыми и провели, на наш взгляд, глубокое научное исследование в области музыкально-театральной педагогики. Появился авторский метод художественного развития детей, который мы, используя собственную материально-техническую базу – аппаратуру, костюмы, декорации и театральные реквизиты, – стали внедрять в образовательно-воспитательный процесс районных центров Калужской области. Итак, Дзержинский район...

Нынешний учебный год в детской экспериментальной школе искусств города Кондрово Дзержинского района Калужской области значительно разнообразил жизнь и усовершенствовал работу собственного педагогического коллектива открытием нового отделения – детского музыкального театра. Нужно отметить, что музыкально-театральный метод развития творческих способностей детей рассматривается в научном мире как особое направление педагогики искусства. Музыкальный театр – жанр синтетический, объединяющий под свою крышу вокал, хор, балет, драму и изобразительное искусство. Умение юных артистов владеть певческими навыками, пластикой, актерским мастерством и сценической речью, развивая свои вкусовые ориентиры в искусстве, формируясь как современная личность, свободная от множества комплексов, заложенных с детства, дает возможность ребятам овладевать новым способом мышления – художественным мышлением. Искусству думать, искусству слушать необходимо обучать ребенка с раннего детства, тем более если ребенок учится в школе искусств и стремится овладеть профессиональными навыками исполнительского мастерства.

Художественное дополнительное образование – процесс непрерывный. Это обширная система развития и самосовершенствования человеческой личности на протяжении всей жизни. Очень важно с детства научить ребенка стремлению, желанию постоянно постигать искусство, учиться понимать его и тем самым формировать в нем неистребимую потребность к стяжанию эстетических и духовных ценностей – шедевров культуры и искусства, созданных человечеством.

На первый взгляд, читателю может показаться довольно подозрительным такой глубокий подход к задачам в обычной провинциальной детской школе искусств. Как специалист, работающий в художественном образовании почти 30 лет, хочу напомнить известное мнение о том, что Россия начнет возрождаться именно с провинции. Пожалуй, наступают времена, когда специалисты-профессионалы идут в глубинку, где их ждут заинтересованные площадки в истинном образовании и просвещении в самом высоком понимании этого слова. Согласитесь, что повторять истины о роли и месте искусства в жизни общества в целом и отдельного человека в частности нет смысла, поскольку результат недооценки искусства – духовное разложение страны – говорит об этом лучше всяких слов. Поэтому и крайне обострились кардинальные для теории и практики воспитания искусством проблемы:

1. Как сформировать в человеке неистребимую потребность систематического общения с искусством?
2. Как научить человека отличать в искусстве подлинные человеческие ценности от фальшивых?
3. Как помочь освоить определенный минимум художественных знаний, умений и навыков и тем самым развить способность постигать искусство и творить в нем?

И сделать все это необходимо в условиях реального, постоянно воздействующего на личность социума, где уже сложился самостоятельный цельный организм – массовая культура, которая с традициями высокого искусства имеет, мягко говоря, сложные отношения.

Этот организм является прямым следствием рыночной экономики, в которой само искусство рассматривается как оформление, антураж быта, о чем красноречиво свидетельствует факт: искусству в основной общеобразовательной школе отведено смехотворное количество времени. А может ли быть иначе, если «телом» этого организма стал повседневный быт, взятый в нарочито не прикрашенном виде (и даже специально со смакованием различного рода аномалий и извращений, например, передачи «Дом-2», «Окна» на ТНТ и др.); «нервной системой» являются сенсация и мода, а «кровообращение» обеспечивает шоу-бизнес, где основным критерием функционирования организма выступает прибыль...

Свои позиции мы вынуждены отстаивать абстрагированием от тотального зла, идя своим путем, просвещая искусством музыкального театра тех, кто в нас нуждается. В этой связи хочу коснуться удивительной стороны нашей деятельности. Значительны слова о том, что «истинное всегда притянет истинных». Общение – главное условие в профессии режиссера. Общаться приходится и с поклонниками, и с недоброжелателями. Наша работа у кого-то вызывает «изжогу». Есть и такие. Но, наверное, в сотни раз больше вокруг нас оказывается поистине замечательных людей. Вот про них хочется рассказать подробнее.

Семья Мовсесян из города Кондрово весьма порядочная, образованная и интеллигентная семья. В городе она известна своими замечательными детьми. У Араксии и Паргева две дочери – Сатеник (13 лет) и Ашхен (11 лет). Обе учатся в детской экспериментальной школе искусств на музыкально-театральном отделении. Их большая одаренность свойственна армянской национальности. Хотя у нас много талантливых учеников, хочется отметить большую работоспособность этих изумительных девочек, их ответственное отношение к обучению, к дружбе с ребятами, их высокое чувство долга перед творчеством, с которым им пришлось встретиться в связи с рождением в школе отделения музыкального театра.

Период детской увлеченности искусством таит в себе огромные возможности для педагогического на нее воздействия. Это период развития, когда у детей формируется вкус, когда они воспитываются на примерах выдающихся произведений – шедевров культурного достижения человечества. Именно тогда формируется личность, способная овладеть художественным мышлением, остро фиксировать информацию и свободно творить на сцене. В это время как педагоги, так и родители несут огромную ответственность за судьбы своих детей. И не могу не отметить той огромной лепты, которую вкладывают в своих детей армянские семьи. К радости, семья Мовсесян – одна из тех, кого ставлю в пример семьям, пускающим на самотек развитие своего ребенка, недооценивая его природные способности, которые нередко остаются недоразвитыми из-за отсутствия своевременного профессионального педагогического вмешательства в их становление. Вполне понятно, что любая нация гордится своей духовной культурой и традициями и что немало талантливых детей принадлежат той или иной национальности. Но мы сейчас говорим об осознанном родителями поведении и об отношении к данной проблеме. И мне кажется, сколь часто ни поднимай эту тему в полемике, сколько ни образовывай институт семьи, если нет соответствующего акцента в традициях того или иного генеалогического дерева, то и результат мы получаем соответствующий. Позиция армянских семей по отношению к творческому развитию своих детей заслуживает большой благодарности. В результате Сатеник и Ашхен стали лауреатами областного фестиваля «Радуга Победы», активно занимались

Хопанщиков хотят легализировать

7350 свидетельств на возвращение вы-дали европейцы армянам, незаконно прибывшим за рубеж. Но цифра эта, сообщили в МИДе, на самом деле на порядок выше. Если учесть, что за кадром остаются те, кто, согласно расхожей бай-ке, скрывается в заморских краях по политическим соображениям. Сведения о них европейцы афишировать не должны.

15-20% принудительных возвращенцев могли бы

воспользоваться законным статусом в Европе и не возвращаться на историческую родину. Как правило, у этой категории прибывших свои мотивы для приезда в Армению: болезнь или потеря близких, укомплектовка нужных справок и т. д. «Липовых» униженных и оскорбленных европейцы научились распознавать с ходу. Тем не менее, порядок требует всех выслушать и во всем разобраться. Как правило, в течение двух месяцев выясняется, есть ли основания для предоставления особого статуса прибывшим. В период этого времени беглецы находятся на полном европейском пансионе в резервации. Бывает, что охотники за счастьем сбегают из временных лагерей и живут на вольных хлебах. В таких случаях нелегал рано или поздно сам дает о себе знать... попавшись на воровстве. Проявившим же сознательность незваным гостям, изъявившим желание вернуться в родные пенаты, различные общественные и государственные организации всячески идут навстречу. К примеру, в Бельгии и Голландии на каждого добровольца отстегивают по 200 долларов подъемных, оплачивая при этом и перелет на родину.

Несмотря, но вынужденно отрезается Европа от сильных и молодых рабочих рук, напряг с которыми ощущается на Западе все больше и больше. Проблема в том, что на сегодня в Еврокомиссии не решен вопрос о согласительном решении относительно рабочей миграции. Специалисты даже прогнозируют миграционную амнистию. Она даст возможность законопослушным нелегалам, отработавшим более 7 лет честно и правдой на забугорном трудовом фронте, легализоваться.

Скорее всего, в Армении недалек тот день, когда отечественные гастарбайтеры выйдут на международную орбиту в законном статусе. Дело в том, что в социальном ведомстве начали прощупывать почву для разработки конвенции по поставке рабочей силы за границу. Сейчас в поле зрения ведомства: Катар, Сирия и Иран. В первую очередь, предпочтение будет отдаваться тем странам, где законы по рабочей миграции «доведены до ума».

Мариэтта МАЛУМЯН.

Ձ 13

концертной деятельностью и играли во многих спектаклях детского музыкального театра в этом юбилейном году. Надеюсь, что в дальнейшем девочки раскроют свои творческие возможности в полную силу и выйдут на международный фестивальный уровень. Что касается педагогов детской экспериментальной школы искусств г. Кондрово, то мы всегда будем рады нашим совместным занятиям. Я думаю, что не случайно очень скоро именно в Калужской области может начаться интересный российский эксперимент по работе с одаренными детьми. У нас есть достойные педагогические кадры, способные принять в нем участие. Просто мы все разрознены и бестолково разбросаны по области. Пожалуй, настало время объединить наш опыт, талант и призвание. Ведь эта «маленькая страна» поможет юным калужанам рядом с искусством, красотой и справедливостью побеждать зло, уродство и безверие...

*Оксана СОКОЛОВА-НАБОЙЧЕНКО,
кандидат педагогических наук,
заслуженный работник культуры РФ, режиссер.*

Урок биологии

Здравствуй, дети! Сегодня на уроке биологии мы докажем, что человек создал не Бог, его создала природа. Что такое природа, болван? Вот если бы ты, вместо того чтобы окопачиваться на ярмарках, сидел бы на уроках, то знал бы! О чем мы говорили, дети? Ах, да. Значит, природа создала из обезьяны такое высококультурное создание, каким является человек. Артур, перестань гримасничать, а то ты мне напоминаешь своего далекого

предка. Осл! Ты что сказал, Петрос? Осел не гримасничает? Посидит на моем уроке, будет гримасничать! А ты что спрашиваешь, паршивец?! Почему обезьяны не стали «человеками»? Потому что были такими же безмозглыми, как ты! Погос, утри сопли! По тебе не видно, что человек утратил свои скотские привычки. Так вот, дети, мракобесы утверждают, что человека создал Бог! Это же смешно! Как почему смешно?! Ты что забыл, что у тебя уже две двойки в табеле? Хочешь третью? Ведь Бог... ой, извиняюсь, с языка сорвалось. Ведь природа троицу любит! Так что смотри у меня, поганец! Значит, дети, в мире суши не было, а был один великий Океан. Его ученые прозвали Первичный бульон. Не хаш, идиот! Бульон!!! В нем чеснока не было! В этом Первичном бульоне плавали разные химические элементы. И они соединились вместе и создали уникальное соединение. Что!!! Порнографии несмотрелся, ма-лолетний развратник! Тут урок биологии, а не Интернет! Так вот, дети (изверги вы, а не дети!), аминокислоты соединились и создали белковую молекулу. Потом эта молекула развивалась себе развивалась и стала живым организмом. Как что было сначала, курица или яйцо?! Оба вместе, дурак! Потом эти живые организмы тоже развивались и стали ископаемыми животными. Динозаврами. К счастью, они вымерли. Почему вымерли? Потому что если бы они остались, то сожрали бы тебя, недоумок! Так вот, дети, высшей ступенью эволюции был человек. Хотя по вам этого не скажешь! Сначала человек был обезьяной, потом стал умнее и постепенно стал тем, что вы видите в зеркале! Об этом говорил великий Дарвин. Мне? Да не мне, тупица! Об этом он книгу написал. Всемирно известную. Если бы вы, вместо того чтобы по Интернету шастать, книги читали, то мне не пришлось бы столько мучаться с вами, недорослями. Все! Урок закончен. Вопросы есть?

Альберт ХАЧАТРЯН.

«Армяне должны иметь свой памятник в Турции»

Член фракции зеленых Европарламента, турок по национальности, Джем Оздемир заявил, что потерявшие своих близких армяне должны иметь свой памятник в Турции. При этом, отметив, что признание Турцией геноцида армян не входит в копенгагенские стандарты. Оздемир в интервью турецкому агентству «Abhaber» заявил, что постыдные события 1915 года должны быть упомянуты в турецких школьных учебниках. «В турецких учебниках по истории говорится об убийствах армянами турков. Официальная политика говорит и об убийствах армян. Однако в учебниках об этом нет ни слова», - заявил он.

По словам Оздемира, ключ к улучшению отношений с Арменией находится в руках Турции. «Если Турция применит этот ключ, улучшит условия жизни проживающих в Турции армян, то удостоится их симпатии. Для такого государства, как Турция, стыдно, что до сих пор границы с Арменией закрыты, а фонды армян Турции отобраны у них. Если в Турции будет принят закон о возвращении имущества немусульман, то все встанет на свои места. А международный рейтинг Турции поднимется», - отметил член фракции зеленых Европарламента.

Он также напомнил, что еще 12 лет назад председатель партии

Закон прямого действия

Исследуя причины сокращения населения в Армении, социолог Вардануш Саркисян пришла к сенсационным выводам: через несколько десятилетий население РА может уменьшиться вдвое...

- Статистические данные говорят сами за себя. Уже давно пора бить тревогу. В 1992-1995 гг. уровень смертности поднялся в 1,5 раза по сравнению с серединой 80-х годов. За последние 12 лет количество умерших превысило естественный уровень. Причем трудоспособное население в возрасте 20-49 лет пострадало больше всего. В основном это люди, которые мигрировали. Одновременно невероятно снизилась рождаемость. С точки зрения медицины эти процессы можно сравнить лишь с эпидемией.

- Причины миграции понятны. А каковы причины увеличения смертности?

- Существуют понятия о факторах риска, которые увеличивают вероятность заболеваний, ведущих к смерти. К таким факторам принято относить курение, алкоголь, высокое содержание холестерина в крови, избыточную массу тела, гиподинамию, экологическое неблагополучие, бедность. Например, ухудшение условий жизни привело к тому, что армяне стали потреблять меньше мяса, молока, яиц - продуктов, содержащих холестерин. Однако не в жирной пище скрыта причина роста инфарктов и инсультов. Число людей, страдающих от ожирения, также уменьшилось. Более того, актуальной стала проблема недостаточного веса вследствие неполноценного питания. Гиподинамия тоже перестала быть распространенным явлением: многие просто вынуждены вести активный образ жизни. Ошибочно сваливать все на курение. В среднем в Армении тратят на покупку табака меньше, чем в других странах. Гораздо больше нас курят в Великобритании, Дании, Финляндии, Швеции. Неверен посыл, что наше нездоровье вызвано экологическим неблагополучием. Экологическая ситуация за эти годы заметно улучшилась в связи с остановкой многих заводов и сокращением химизации сельского хозяйства. По основным показателям загрязнение воздуха в Армении ниже, чем в среднем в 20-ти государствах Европы. Неудивительно, что в наших речках ловят раков, да еще и экспортируют их, а на Севан вернулись ранее исчезнувшие виды птиц. Конечно, важное значение для здоровья населения имеет материальное благосостояние. Жизнеспособность человека уменьшается из-за неполноценного питания и плохих жилищных условий, отсутствия отдыха и качественного медицинского обслуживания. Но Армения пока не опустилась до такой черты бедности, которая могла бы явиться прямой причиной вымирания нации. Значит, экономический фактор тоже не главный.

Интересная получается закономерность: уровень смертности почему-то распространяется на людей пожилого возраста и на детей. Важно выяснить природу таких колебаний и избирательности «жертв». Поэтому я предполагаю, что здоровье населения зависит не только от материальных условий жизни, но и от нравственной атмосферы и эмоционального состояния общества. Очевидно, существуют духовные факторы риска, определяющие неблагополучие народа.

национального движения Турции Туркеш встретился с первым президентом Армении Левоном Тер-Петросяном и обсудил с ним вопрос нормализации отношений. Отметив, что Туркеш был готов установить на турецко-армянской границе памятник, символизирующий упование на прощение армян, Оздемир сказал, что если Туркеш не боялся «подобных вещей», то почему должно бояться нынешнее руководство Турции в лице Партии справедливости и развития. «Если эта партия проявит смелость, то сможет открыть новую дверь в отношениях с Арменией», - отметил Оздемир. Об этом сообщает газета «Еркир».

- Но ведь понятие духовности, скорее, религиозное...

- К сожалению, наука не занимается духом. В этой сфере она не имеет своих терминов, поэтому пришлось обратиться к опыту религии.

Правила оптимального существования прописаны в Божьих заповедях, нарушение которых грех. В религиозном понимании именно «смертный грех» всегда ведет к гибели духовной и телесной. Греховное общество, таким образом, обречено на постепенное вымирание.

- Значит, грех может иметь научное истолкование?

- Под духовностью, если давать не церковное, а светское определение, мы подразумеваем поиск смысла жизни и своего места в ней, определение критериев добра и зла для оценки событий, людей и поступков. И тогда смертные грехи - это психологические состояния, которые ведут к разрушению человеческой личности. Можно выделить три разновидности духовного неблагополучия. Первая группа содержит грехи, которые заставляют человека выбирать в жизни ложный путь, например, стремление к наживе («сребролюбие»), беспорядочные сексуальные связи («блуд»), увлечение алкоголизмом, наркоманией и так далее... Вторая группа - это грехи, которые приводят к разрушению общества: зависть, эгоизм, неуважение к родителям и старшим... Третья группа включает грехи пагубных эмоций, которые угнетают самого человека, - гнев, тоска, потеря смысла жизни, безысходность. Можно предположить, что перечисленные психологические состояния разъедают не только душу, но и физическую оболочку. К примеру, возьмем известную поговорку: «В здоровом теле - здоровый дух» и поставим вопрос иначе: а если дух болен, останется ли при этом здоровым тело?

- А как грех влияет на организм человека с точки зрения медицины?

- Жизнеспособность человека напрямую зависит от его душевного здоровья. Наличие выраженной депрессии, а это грех тоски, увеличивает смертность в 1,5-2 раза. Безысходность, подавленность (уныние) приводят к ослаблению иммунитета, что способствует развитию раковых заболеваний. Озлобленность, гнев, враждебность тоже сокращают жизнь. А ощущение собственной значимости и полезности, наличие планов, цели в жизни снижают риск опасных заболеваний. Это закон прямого действия. Если человек в душе греховен, то есть живет в зависти и не имеет нравственных ориентиров, то его фактор риска смерти высок. Духовное неблагополучие может стимулировать и появление вредных привычек.

- Духовное неблагополучие - это болезнь человека в частности или общества в целом?

- Конечно, страдают все. Ведь человек - существо социальное. Разработано целое научное направление - эпидемиология духовности, которое занимается изучением духовных процессов в обществе. Единицами измерения служат данные официальной статистики: убийства, грабежи, разводы, алкоголизм, брошенные родители и дети, самоубийства. Иными словами, здоровье на 80% зависит от нашего нравственно-эмоционального благополучия и удовлетворенности жизнью.

- А почему «сволочи» живут дольше?

- Под «сволочью» обычно подразумевают недоброжелательного человека. У этих людей отлично развиты защитные психологические механизмы, например, вытесненные из сознания «голоса совести». Чувства и интересы других им безразличны, и это позволяет им избегать стрессов.

Хорошие люди все принимают близко к сердцу, готовы к самопожертвованию, и это приводит к телесному и психологическому «выгоранию». У них часты психосоматические заболевания (на нервной почве), гипертония, тахикардия, головные боли, язва желудка, депрессия. Говорить же о том, что «сволочи» живут дольше, не совсем правомерно. Просто когда умирает хороший человек, то это вызывает горечь у многих людей. Когда же уходит личность малопрятная, люди обычно говорят: «Так ему и надо».

Лев ОГАНЕЗОВ.

Профсоюзный контроль соблюдения законодательства о труде и защите трудовых прав работников

Право профсоюзов на осуществление профсоюзного контроля соблюдения законодательства о труде.

Профессиональные союзы вправе осуществлять контроль соблюдения работодателями и их представителями трудового законодательства (ст. 370 ТК РФ, ч.1. ст.19 Закона РФ «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности»).

Профсоюзный контроль исполнения трудового законодательства может быть предварительным, текущим (периодическим) и последующим. Цель предварительного контроля - предупреждение нарушений законодательства о труде. Такой контроль осуществляется, главным образом, тогда, когда условия труда устанавливаются работодателем с учётом мнения профкома. Текущий (периодический) контроль производится путём заслушивания докладов работодателей и их представителей на заседаниях выборного профоргана. Последующий контроль выполняется профкомом при разрешении трудовых споров (индивидуальных и коллективных) с целью восстановления нарушенных трудовых прав работников.

Право профсоюзов на получение информации по социально-трудовым вопросам (ст. 212 ТК РФ, ст. 17 Закона РФ «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности»).

Профсоюзы вправе бесплатно и беспрепятственно получать от работодателей, их объединений, органов государственной власти и местного самоуправления информацию по социально-трудовым вопросам. Профсоюзные органы имеют право обсуждать полученную информацию с приглашением представителей работодателей, их объединений, органов управления организацией, государственной власти и местного самоуправления.

Профсоюзы вправе пользоваться государственными средствами массовой информации (СМИ) в порядке, определяемом договорами с их учредителями, а также учреждать собственные СМИ в соответствии с федеральным законом (Законом РФ «О СМИ»).

Профсоюзные инспекции труда и их функции.

В настоящее время надзор и контроль за соблюдением законодательства о труде осуществляют государственные органы и инспекции, а также профсоюзы, их технические и правовые инспекции. Ежегодно профсоюзные инспекции труда выявляют большое число нарушений трудового законодательства: задержки в выплате заработной платы, отказ в оформлении трудового договора, занижение в трудовом договоре размеров заработной платы, незаконное привлечение к сверхурочным работам, к работе в выходные дни, сокращение законодательно установленной продолжительности ежегодного отпуска, отказ в предоставлении очередного или учебного отпуска, дискриминация по признаку членства в профсоюзе и многие, многие другие. Эти нарушения ведут к росту социальной напряженности, числу трудовых споров.

До принятия нового ТК у профсоюзов и их инспекций было больше прав. Так, например, по требованию профоргана (не ниже районного) администрация была обязана уволить руководящего работника или сместить его с занимаемой должности, если он нарушает законодательство о труде (ст. 37 КЗоТ). Другой пример - ввод в эксплуатацию новых и реконструированных

объектов производства не допускался без разрешения технической инспекции профсоюзов и профкома организации, вводящей объект в эксплуатацию. Профсоюзный инспектор был вправе остановить производство в случае угрозы жизни или здоровью работников. Сегодня у профсоюзов другие права (см. ст.12 Закона РФ о профсоюзах и ст. 370 ТК).

Для осуществления профсоюзного контроля российские профсоюзы и их объединения, межрегиональные и территориальные объединения организаций профсоюзов создают правовые и технические инспекции труда. Профсоюзные инспекторы труда в установленном порядке вправе беспрепятственно посещать организации (независимо от их организационно-правовых форм и форм собственности), в которых работают члены профсоюза, для проведения проверок выполнения законодательства о труде, о профсоюзах, колдоговора и соглашений. Основными формами контроля, применяемыми профсоюзными инспекторами труда и доверенными лицами профсоюзов по охране труда, являются:

- проведение независимой экспертизы условий труда и обеспечения безопасности работников организации;

- участие в расследовании несчастных случаев и профессиональных заболеваний на работе;

- получение от администрации информации о состоянии условий и охраны труда, а также о несчастных случаях и профессиональных заболеваниях на работе;

- защита прав и интересов членов профсоюза по вопросам возмещения вреда, причиненного их здоровью на работе;

- предъявление работодателям требований о приостановке работ в случаях непосредственной угрозы жизни и здоровью работников;

- направление работодателям представления об устранении выявленных нарушений, обязательные для рассмотрения;

- проверка состояния условий и охраны труда, выполнения коллективных договоров и соглашений;

- участие в качестве независимых экспертов в работе комиссий по приему в эксплуатацию объектов и средств производства;

- участие в рассмотрении трудовых споров;

- участие в разработке законодательства о труде;

- обращение в соответствующие органы с требованием о привлечении к ответственности лиц, виновных в нарушении законодательства о труде, сокрытии фактов несчастных случаев на производстве.

Рассмотрим практику работы правового инспектора труда профсоюза. Во многих обкомах профсоюзов такой инспектор - единственный в штатах юрист, работающий, как правило, по совместительству ещё и в должности технического инспектора по охране труда. В 90-е годы в связи с резким падением численности работников и недостатком средств (вызванным падением объёмов собранных и соответственно отчисляемых в обком профсоюзных взносов) в ряде обкомов профсоюза были ликвидированы должности правовых (и технических) инспекторов труда, работники остались практически без квалифицированной правовой защиты. Сегодня по мере роста экономики положение начинает меняться к лучшему. Поэтому профсоюзам целесообразно объединять усилия и создавать меж-

отраслевые инспекции труда профсоюзов, например, в структуре территориальных объединений организаций профсоюзов. В условиях глобализации экономики и тенденции укрупнения профсоюзов это реальный путь повышения эффективности правовой работы профсоюзов и в конечном счёте их защитной функции.

Профсоюзный инспектор труда проверяет исполнение трудового законодательства на подведомственных предприятиях по плану, утвержденному обкомом профсоюза. Обычно проверка занимает до 5-ти рабочих дней и выполняется в следующем порядке.

Обком профсоюза направляет письменное уведомление руководителю организации о предстоящей проверке с указанием (при необходимости) перечня документов, которые требуются для проверки. Руководитель проверяемой организации обеспечивает инспектору доступ на предприятие (пропуск) и предоставляет необходимые документы. Если руководитель препятствует доступу инспектора или уклоняется от предоставления документов, он может быть привлечён к административной ответственности за нарушение законодательства о труде.

Инспектор изучает документы (приказы руководителя организации, графики сменности и т.п.), при необходимости посещает подразделение, где работают члены профсоюза, и готовит справку о результатах проверки. При выявлении нарушений трудового законодательства инспектор готовит письменное предписание об устранении нарушений и направляет его за своей подписью руководителю организации. Последний обязан в недельный срок с момента получения требования об устранении нарушений сообщить профсоюзному инспектору о результатах рассмотрения требования и принятых мерах. Если руководитель уклоняется от ответа инспектору и (или) от устранения нарушений - он может быть привлечён к административной ответственности за нарушение законодательства о труде путём обращения профсоюзного инспектора в государственную инспекцию труда (у профсоюзного инспектора права привлекать к ответственности работодателя сегодня нет - раньше было).

Обком профсоюза (краевой, республиканский комитет) на своих заседаниях регулярно обобщает практику работы профсоюзных инспекторов труда, готовит соответствующее постановление. Как показывает опыт, основными нарушениями трудового законодательства являются:

- нарушение сроков выплаты заработной платы (один раз в месяц, по закону - два);

- нарушение порядка доведения до сведения работников графиков сменности (позже чем за месяц до их введения);

- незаконное привлечение к сверхурочным работам (без оформления приказа и согласования его с работником);

- превышение лимита сверхурочных работ (4-х часов в течение двух дней подряд или 120 часов в год);

- незаконное перераспределение сверхурочных часов с тем, чтобы избежать оплаты их в установленном законом размерах (например, сверхурочных 4 часа, отработанных за один рабочий день, расписывают на два дня (по два часа) и тогда все 4 часа оплачиваются в полутарном размере, тем самым работодатель экономит на оплате 2-х часов, которые по закону обязан оплатить в двойном размере);

● нарушение работодателем договоренности с работником о двойной оплате работы в выходные дни (замена двойной оплаты отгулом) и др.

Профсоюзные инспекции труда, обобщая опыт своей работы, выявляют несовершенство, пробелы в действующем законодательстве, участвуют в законотворческом процессе. Сегодня у российских профсоюзов нет права законодательной инициативы, поэтому они вынуждены действовать через своих представителей в Госдуме. Что касается аналогичной работы в субъектах РФ, то она строится по-разному. В ряде регионов, например, в Татарстане, Башкортостане и других, профсоюзам удалось сохранить право законодательной инициативы, и они при необходимости представляют в соответствующие законодательные собрания подготовленные ими законопроекты. Там, где такого права нет, профсоюзы действуют через своих представителей в органах законодательной власти.

Контроль профсоюзов за законностью изменения существенных условий трудовых договоров и их расторжение.

Изменение существенных условий трудового договора по инициативе работодателя, то есть изменение трудовой функции, считается равносильностью перевода на другую постоянную работу в той же организации и допускается только с письменного согласия работника (ст. 172 ТК). Поскольку при переводе работников работодатель не обязан учитывать мнение профсоюза, то предварительный контроль при переводах невозможен, однако прежде чем дать согласие на перевод (в данном случае – изменение существенных условий трудового договора), работник-член профсоюза вправе проконсультироваться в профкоме, и если при этом выяснится незаконность предстоящего перевода, то профком может вмешаться в этот процесс и предотвратить его путём переговоров с администрацией. Последующий контроль выполняется профкомом при разрешении трудового спора, когда незаконно переведенный работник обращается в КТС или в суд с целью восстановления своего нарушенного права.

Законность переводов работников может проверить также профсоюзный инспектор труда при проведении плановых проверок подведомственных предприятий. При выявлении незаконных переводов инспектор готовит письменное предписание об устранении нарушений трудового законодательства и направляет его за своей подписью руководителю организации.

Законность расторжения трудового договора с работником-членом профсоюза проверяется в процессе предварительного контроля, поскольку требуется учесть мнение профкома при

увольнении работников-членов профсоюза по ст. 81 ТК РФ по пункту 2 - сокращение численности или штата работников; по подпункту «б» пункта 3 - несоответствие работника занимаемой должности или выполняемой работе вследствие недостаточной квалификации, подтвержденной результатами аттестации; и по пункту 5 - неоднократное неисполнение работником без уважительных причин трудовых обязанностей, если он имеет дисциплинарное взыскание. Учет мотивированного мнения профкома организации производится в соответствии со статьей 373 ТК РФ.

Коллективным договором может быть установлен иной порядок обязательного участия профкома организации в рассмотрении вопросов, связанных с расторжением трудового договора по инициативе работодателя, например, согласование с профкомом (вместо учета мнения) и (или) расширение оснований увольнения работников по инициативе работодателя с учетом мнения профкома (по согласованию с ним).

Подчеркнем, что до октября 1992 г. по всем основаниям увольнение работников по инициативе администрации производилось только с предварительного согласия профкома. При несогласии профкома администрация не могла уволить работника, поскольку не имела права на апелляцию ни в вышестоящий орган (например, в министерство), ни в государственную инспекцию труда, ни в суд, ни в вышестоящий профсоюз (райком, горком, обком, ЦК), т.е. профком обладал реальным правом вето.

В октябре 1992 г. в КЗоТ были внесены изменения, в частности, из механизмов согласования вывели случаи виновного поведения работника (прогул, появление на работе в нетрезвом виде, мелкое хищение имущества и др.). Если обратиться к зарубежному опыту, то можно увидеть, что в странах с развитой рыночной экономикой увольнение работников, как правило, не согласовывают с профсоюзами. Однако в ряде государств правовые механизмы, предупреждающие незаконные увольнения работников, все же имеются, например, инновации последних лет – в Швеции и Норвегии все виды увольнений, а в Великобритании и ФРГ некоторые из них могут быть произведены только после установления судом правомерности предстоящего увольнения работника и вступления судебного решения в законную силу.

Оказание юридической помощи членам профсоюзов.

Правовую работу профсоюзов осуществляют правовые и технические инспекции труда профсоюзов, юридические службы профсоюзов, их международных, общероссийских и террито-

риальных объединений, юридические консультации профсоюзов, штатные юристы первичных профсоюзных организаций, другие профсоюзные работники.

Юридическую помощь членам профсоюзов оказывают юридические консультации профсоюзов, штатные юристы первичных профсоюзных организаций, другие профсоюзные работники по следующим вопросам:

- трудовые права работников;
- права работников по социальному обеспечению;
- помощь работникам в оформлении заявления в КТС, в суд;
- представительство работников в КТС и судах;
- помощь работникам в оформлении заявлений:
  - ❖ о перечислении профвзносов в бухгалтерию предприятия;
  - ❖ о досрочном снятии дисциплинарного взыскания;
  - ❖ о получении ссуды на предприятии;
  - ❖ о получении материальной помощи;
  - ❖ о перечислении зарплаты на счёт в банке;
  - ❖ о постановке на учёт для получения жилья на предприятии и др.

Участие профсоюзов в установлении условий трудовых договоров.

Профсоюзы вправе участвовать совместно с кандидатом в работники в переговорах с представителями работодателей в установлении условий трудовых договоров при трудоустройстве только в том случае, если это право зафиксировано в коллективном договоре (см., например, коллективный договор ООО «ЛУКОЙЛ-Пермь» на 2004 год), поскольку закон не предусматривает такого права гражданам.

Ответственность работодателя за нарушения законодательства о труде и формы реагирования профсоюзов на эти факты.

Руководители и иные должностные лица организаций, виновные в нарушении трудового законодательства и иных нормативных правовых актов, содержащих нормы трудового права, несут ответственность в случаях и порядке, которые установлены федеральными законами (ст. 362 ТК РФ).

Лица, виновные в нарушении трудового законодательства, привлекаются к дисциплинарной, гражданско-правовой, административной (ст. 5.27. КоАП РФ) и уголовной (ст. 143 УК РФ) ответственности в порядке, установленном федеральными законами (ст. 419 ТК РФ).

Анна МЕЛКУМОВА,
юрисконсульт Московского областного объединения организаций профсоюзов.

В Приднестровье создан Союз армян

24 апреля в городе Григориополь создан Союз армян Приднестровья (САП), куда вошли представители армянских общин городов Григориополь, Тирасполь (столица Приднестровья) и Дубоссары.

Как сообщили в пресс-службе новосозданного САП, в дальнейшем планируется включение представителей общин городов Бендеры, Рыбница и Каменка. Председателем правления Союза армян избран тираспольский бизнесмен Гегам Геворгян. В состав правления вошли Роберт Киракосян (врач из Григориополя), Николай Сеферьянц (бывший председатель Совета народных депутатов Григориопольского района), Тамара Шагоян (преподаватель Тираспольского теоретического лицея № 1), Эрнест Варданян (сотрудник радио Приднестровья, г. Тирасполь), а также представители Дубоссарской общины. Помимо правления, создан совет общины, который будет собираться два раза в год - 24

апреля (День памяти жертв геноцида армян) и 13 октября (День первопрестольного Григория Просветителя).

Согласно источнику, на собрании 24 апреля представители армянской общины Приднестровья почтили минутой молчания память жертв геноцида армян в Османской империи, а также возложили цветы на старом армянском кладбище Григориополя.

По разным данным, в Приднестровье проживает не менее тысячи армян. Первое армянское поселение появилось здесь 25 июля 1792 года, когда по указу российской императрицы Екатерины Второй был основан город, в создании которого приняли участие армянские переселенцы. В честь первого Католикоса Всех Армян Григория Просветителя поселение получило название Григориополь.

ՀԱՎԵՐԺՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՍԱՄԱՏՅԱՆ

Աշոտ Ղուկասյանի ջանքերով լույս է տեսել մի գիրք, որ նվիրված է իր ծննդավայրից, Իջևանի շրջանի Աչաջուր գյուղից Հայրենական մեծ պատերազմում զոհված զինվորների հիշատակին: Այնտեղ ամփոփված են 251 նահատակների լուսանկարները, կամ նրանց դատարկ շրջանակները հետևյալ համառոտ ծանոթագրությամբ՝ ազգանուն, անուն, հայրանուն, ծննդյան և զոհվելու թվական, ամուսնացած կամ չամուսնացած լինելը: Հեղինակը Հայրենական պատերազմի 60-ամյակին նվիրված այս անտյանում զետեղել է նաև խորհրդային բանակում ծառայության ժամանակ, խաղաղ պայմաններում զոհված ութ աչաջուրցի զինվորների, ինչպես նաև Արցախյան ազատամարտում նահատակված ու հաշմանդամ դարձած ինը ազատամարտիկների լուսանկարները և այն անվանել «Հավերժության լուսամատյան»: Հրատարակության այս բացառիկ հնարանը առաջին հայացքից կա-

րող է թվալ աղքատիկ և քիչ բան ասող, սակայն նկատենք, որ եթե յուրաքանչյուր դարում, Հայոց աշխարհի յուրաքանչյուր բնակավայրում ծնվեր Աշոտ Ղուկասյանի պես նվիրյալ մտավորական, ապա հայրենիքի ազատագրության համար զոհված ոչ մի մարտիկ անանուն ու անհիշատակ չէր մնա: 60-ամյա վաղեմություն ունեցող այդ խունացած լուսանկարները փայփայողներն ու պաշտողները, նրանց որդեկորույս ծնողները վաղուց արդեն չկան: Չկան նաև նրանց զինակիցներն ու սերնդակիցները: Ա. Ղուկասյանը իրոք երկար տարիների ընթացքում է փնտրել, մոռացությունից ու փոշու տակից հանել զոհվածների հարգատեմերի խրճիթների պատերից արդեն իջեցված լուսանկարները, նրանց մասին հավաքել տվյալներ ու զետեղել այս լուսամատյանում ու վերըստին, այժմ արդեն հավերժական կյանք տվել նրանց: Այս մատյանով հաղորդակցվում ենք նաև մի շատ տխուր իրողության: Պարզվում է, որ պատերազմական մահաբեր տարածաշրջանից շատ հեռու Աչաջուր գյուղի շատ գերդաստաններ անվոր չափերի կորուստներ են ունեցել: Լեռնային գյուղի մի գերդաստանից՝ Եգանյանների գերդաստանից զոհվել են 21 հոգի, Գասպարյանների գերդաստանից՝ 17-ը, Սարուխանյաններից՝ 14-ը: 11-ական որդիներ են զոհաբերել Փիրումյանները, Վարդումյանները, Ղաթախչյանները, 9-ական՝ Մելիք-ջանյանները, Մելիքբեկյանները, Աղբալյան-

ները և Աթաբեկյանները: Մի քանի գերդաստաններ՝ Հաբուլյանները, Կորխմազյանները, իրենց անժառանգ զավակների զոհվելով մարել են: Այսքան զոհերն ու նրանց լուռ ու խուճապած լուսանկարները պերճախոս վկաներն են այն մեծ հաղթանակի, որ միլիոնավորների հետ կերտեցին Աչաջուրից պատերազմ մեկնած 500 և Իջևանի շրջանից պատերազմ մեկնած 2525 մարտիկները: Նրանցից երկուսը՝ Ռուբեն Հակոբյանը և Իշխան Սարիբեկյանը, արժանացան Խորհրդային Միության հերոսի կոչման: 1220 զինվորի շնորհիվ են շքանշաններ ու մեդալներ, որոնցից 82-ին՝ Կարմիր Աստղի շքանշան: Պատերազմի ընթացքում 8 հրամանատարներ արժանացել են գնդապետի կոչման: Նրանց հրամաններով ու անձնական քաջագործություններով են նաև կերտվել այդ մեծ հաղթանակները: Անձնվոր աշխատանքով աչքի են ընկել նաև թիկունքի աշխատավորները: Աչաջուրցիների նախածնունդով են ստեղծվել Իջևանի շրջանի կուլտրոնտեսականների տանկային շարասյունը, որի ֆունդին հատկացրել են 12 կգ արծաթ, 400 կգ պղինձ, 4500 ռուբլի կանխիկ դրամ և 300 աշխօրի եկամուտ: Ահա ոչ լրիվ ցանկը այն ներդրումների, որ կատարել է Աչաջուրը Հայրենական մեծ պատերազմում:

Դենգել ՄԱՆՈՒՉԱՐՅԱՆ, փիլիսոփայական գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

ՀՐԱԺԱՐՎՈՒՄ ԵՆ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Հայերի համար Հայաստանը գնալով անցանկալի երկիր է դառնում: Ավելացել է ոչ միայն արտագաղթողների թիվը, այլ նաև շատացել են ՀՀ քաղաքացիությունից հրաժարվող անձինք: Ու սա այն դեպքում, երբ դրան զուգահեռ գնալով նվազում է ՀՀ քաղաքացիություն ստացողների թիվը:

ՀՀ ոստիկանության անձնագրերի և վիզաների վարչության պետ, փոխգնդապետ Ալվինա Ջաքարյանի տվյալներով, մայիսի տարի ՀՀ նախագահի հրամանագրով ՀՀ քաղաքացիություն է շնորհվել 248 մարդու: Իսկ ՀՀ քաղաքացիությունից 2004 թվականին հրաժարվել է 425 մարդ: Իսկ այս տարվա առաջին եռամսյակում էլ ՀՀ քաղաքացիությունից հրաժարվածների թիվը կազմել է 126 հոգի: «Քաղաքացիությունից հրաժարվածների թիվն ավելի մեծ է, քան ստացածներինը. սա այն պատճառով, որ մեր հայրենակիցների մի ստվար մասը գտնվում է Ռուսաստանում կամ արտերկրում, և նրանց անհրաժեշտ է, որ տվյալ երկրի քաղաքացիություն ունենան սովորելու, հարկեր մուծելու, բազմաթիվ այլ խնդիրներ լուծելու առումով», – վերջերս հրավիրած ասուլիսի ժամանակ տեղի ունեցող գործընթացն այսպես մեկնաբանեց փոխգնդապետ Ջաքարյանը: Ու այդքանից հետո ՀՀ ոստիկանության անձնագրերի ու վիզաների վարչության պետը եկել է այն եզրակացության, որ ՀՀ Սահմանադրությունից պետք է հանվի երկքաղաքացիությունը արգելող դրույթը: «Ես գտնում եմ, որ ճիշտ կլինի երկքաղաքացիություն ինստիտուտի գործելը: Ես պատասխանատու մարմին չեմ, ձեզ նման սովորական մարդ եմ, բայց պրակտիկ աշխատանքի ընթացքում եկել են այն եզրակացություն, որ ՀՀ քաղաքացիների համար ճիշտ կլինի, որ գործի երկքաղաքացիությունը: Սահմանադրական այդ արգելքը շատ է խոչընդոտում մեր երկրի սահմաններից դուրս գտնվող քաղաքացիներին թե՛ պաշտոն ստանալու հարցում, թե՛ բիզնեսը զարգացնելու խնդրում և այլն», – երկքաղաքացիության վերաբերյալ իր տեսակետն այսպես է հիմնավորում Ա. Ջաքարյանը: Նշենք նաև, որ ՀՀ քաղաքացիություն ստանալու համար անձը պետք է հազար դրամ պետությունը վճարի, իսկ քաղաքացիությունից հրաժարվելու դեպքում՝ 25 հազար դրամ:

Քրոջրվել, թե արդյոք ՀՀ և ԼՂՀ քաղաքացիությունը նույնն է: «Լեռնային Ղարաբաղում մասսայական ՀՀ քաղաքացիության անձնագրեր չեն տրվում: Բնականաբար, տրվում են ՀՀ քաղաքացու անձնագրեր մի որոշակի կատեգորիայի՝ երեխաներին, ովքեր դպրոցն ավարտել են, անձնագիր չեն ունեցել, պիտի ԲՈՒՀ դիմեն, ինչն առանց անձը հաստատող փաստաթղթի անհնար է: Եվ երկրորդը՝ պատերազմական գործողությունների հետևանքով շատ են վիրավոր ազատամարտիկները, որոնք բուժման նպատակով հովանավորների օգնությամբ մեկնում են արտերկիր: Եթե Լեռնային Ղարաբաղի մի պատահական քաղաքացի գա ու ինձ ասի՝ ՀՀ քաղաքացու անձնագիր տվեք, եթե նա ՀՀ-ում չի բնակվում, ՀՀ քաղաքացի չէ, չենք տալու: Բայց եթե իշխանությունները ինչ-որ նպատակի համար մարդուն գործուղում են որևէ երկիր, իսկ առանց անձնագրի նա որևէ երկրի սահման չի հատելու, բնականաբար, անձնագիր ստանալու համար չի դիմելու Ալին կրտսերին, ու մենք պիտի օգնենք մեր հայրենակիցներին: Իսկ ԼՂՀ օրենքը թույլ է տալիս երկքաղաքացիությունը», – բառացիորեն հայտարարեց նա: Այսինքն՝ Ալվինա Ջաքարյանի տրամաբանությամբ Ռոբերտ Քոչարյանը պատահական անձնավորություն չէր, ուստի և՛ 1998, և՛ 2003 թվականներին Ա. Ջաքարյանը նրան հանգիստ խղճով ՀՀ քաղաքացիության և մշտական բնակության մասին տեղեկանքներ է տվել՝ նրա հայաստանյան գործուղումը կազմակերպելու համար: «Որքանով է մե այսօր պաշտպանված մեր անձնագրերը» լրագրողի հարցին տվեց Ջաքարյանը պատասխանեց. «Կան մի շարք ուլտրամանուշակագույն պաշտպանիչ թելիկներ, որոնք անգնե աչքով չեն երևում, էջերը ջրանշանով են, իսկ 2000 թ. անձնագրերի նոր խմբաբանակի պատվիրման ընթացքում մի քանի անգամ բարձրացվել են պաշտպանման շերտերը: Այսօր Ֆրանսիան, Գերմանիան, Բելգիան և ԱՄՆ-ն անձնագրերի նոր տեսակ են ներդրել, որտեղ լուսանկարը ոչ թե փակցվում է, այլ թվայնացված տպվում է անձնագրում ու մուտքագրվում համակարգիչ: Մինչև 2006 թ. մեր անձնագրերը նույնպիսին կլինեն: 1995-2004 թթ. ՀՀ քաղաքացիության անձնագիր է ստացել 2 մլն 676 հազար 240 անձ:

Արման ԳԱԼՈՅԱՆ

ԼՈՒՐԵՐ ԼՈՒՐԵՐ ԼՈՒՐԵՐ ԼՈՒՐԵՐ ԼՈՒՐԵՐ ԼՈՒՐԵՐ ԼՈՒՐԵՐ

«ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»

Տպագրության և պատրաստվում «Աստվածաշնչական Հայաստան» ժողովածուն, որն իր մեջ կընդգրկի 1999 թվականին Օշականի Սբ Մեսրոպ Մաշտոց դպրատանը կայացած համանուն գիտաժողովում ընթերցված գիտական զեկույցները: Դրանք թվով 100-ն են, որոնք նվիրված են Աստվածաշունչ-Հայաստան բազմաշերտ առնչությանը: Շուրջ 800 էջանոց գրքում զետեղված են նաև գումարի ներդրումներ և քարտեզներ: ԳԱԱ ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանի խմբագրությամբ տպագրվող ժողովածուն, ըստ էության, Սբ Մեսրոպ Մաշտոց դպրատան ամենամեծ ներդրումն է հայագիտության մեջ:

ԿԱՆԱՅՔ ՇԱՏ ԵՆ

Ըստ Հայաստանի վիճակագրական տարեգրքի, 2004թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, հանրապետության ընդհանուր բնակչության 51,8 տոկոսը կանայք են. 3 մլն 212,2 հազար բնակչությունից 1 մլն 546,7 հազարը տղամարդիկ են, իսկ 1 մլն 665,5 հազարը՝ կանայք: Հայաստանում գերակշռում են 65 և բարձր տարիքի (195,6 հազար) և 15-19 տարեկան կանայք (159 հազար): Որից հետո կանանց ընդհանուր թվում մեծամասնություն են կազմում 10-14 և 40-44 տարեկան իգական սեռի ներկայացուցիչները: Տղամարդկանց մոտ գերակշռում են համարյա նույն տարիքային խմբերը՝ 15-19, 10-14 և 20-24 տարեկանները, ապա՝ 40-44 և 65 տարեկանից բարձր: Հայաստանում կանանց կյանքի մոտավոր տևողությունը 75,8 տարի է, իսկ տղամարդկանց համար՝ 69,9 տարի:

ԿՈԼՈՐԱԴՈՆ ՃԱՆԱԶԵՑ

ԱՄՆ-ի Կոլորադո նահանգի խորհրդարանը միաձայն ընդունել է Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բանաձևը: Այժմ այդ երկրի 50 նահանգներից 37-ը ճանաչում է Հայոց ցեղասպանությունը:

ՍԱՀՄԱՆ

Ընթացիկ տարվա երեք ամիսների ընթացքում հայ սահմանապահների կողմից ձերբակալվել է ավելի քան 50 սահմանախախտ: Այդ մասին լրագրողների հետ զրույցում հայտնել է կառավարության առընթեր ԱԻՎ ծառայության սահմանապահ զորքերի հրամանատար, գնդապետ Վյաչեսլավ Ոսկանյանը: Ըստ նրա, սահմանի խախտման դեպքերը գրանցվել են հայկրացական սահմանում, ինչպես նաև Գյումրիի, Էրեբունու օդանավակայաններում ու երկաթուղային «Այրում» կայարանում: Գնդապետի խոսքերով, սահմանախախտները հիմնականում փորձել են կեղծ փաստաթղթերով անցնել սահմանը:

ԳՈՐԾԱԶՈՒԿՆԵՐԸ

Այս տարվա ապրիլի 1-ի դրությամբ, գործազրկության մակարդակը Հայաստանում 9 տոկոս է՝ տարեսկզբի 9,3 տոկոսի փոխարեն: Այս ցուցանիշը հանրապետական միջինից բարձր է Շիրակի, Սյունիքի, Լոռու մարզերում: Ապրիլի 1-ի դրությամբ, հանրապետությունում աշխատանք է փնտրել 138,3 հազար մարդ, ինչը 7,8 տոկոսով պակաս է նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի համեմատությամբ: Աշխատանք փնտրողների 76,6 տոկոսը՝ 106 հազար մարդ, գործազուրկի կարգավիճակ է ստացել (նախորդ տարի՝ 118,4 հազար):

ԿՎԵՐԱԳԱՌՆԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Հասարակածային Գվինեայում բանտարկված հայ օդաչուները մինչև հունիսի 12-ը կվերադառնան հայրենիք:

ՈՒՂԻՂ ԱՎԻԱԶՎԵՐԹ

Թուրքիան համաձայնել է ուղիղ ավիաչվերթ բացել Անթալիայի և Երևանի միջև: Ըստ «Թրքիշ դեյլի նյուսի», դա կօգնի դյուրացնելու երկու հարևան երկրների միջև հարաբերությունները:

ԱՄԵՆԱՏԱՐՈՂՈՒՆԱԿ ՕԳՆԱՎԸ

Աշխարհում խոշորագույն «Ա-380» մարդատար ավիահանրանավը Ֆրանսիայում թռուցվելիս օդանավակայանից օդ է բարձրացել՝ կատարելով առաջին փորձարարական թռիչքը՝ օդում գտնվելով մոտ չորս ժամ: «Ա-380 Աերոբուսն» աշխարհում առաջին մարդուդային քաղաքացիական ինքնաթիռն է՝ ֆուլ-գեյթի ողջ երկարությամբ երկու լիազափ տախտակամածներով: «A-380»-ում միաժամանակ կարող է տեղ զբաղեցնել 555 մարդ (վարձերթային տարբերակով՝ շուրջ 800 տեղ): Թռիչքի հեռավորությունը կազմում է մինչև 15 հազար կիլոմետր, ինչը թույլ կտա անվայրէջք թռիչքներ կատարել Եվրոպայի և Ասիայի միջև ընկած բոլոր երթուղիներով: Բեռնատար վերափոխակով «Ա-380F»-ը կկարողանա տեղափոխել 152 տոննա բեռ մինչև 10400 կիլոմետր հեռավորության վրա: Ինքնաթիռի ստեղծման ներդրումները կազմել են ավելի քան 10 միլիարդ եվրո: Երկհարկանի օդանավը եվրոպացի ավիաշինարարներին թույլ կտա ամրապնդվել ավիաշուկայում և ծանր հարված հասցնել ամերիկացի իրենց գործընկերներին: Վեց օդաչուներից բաղկացած անձնակազմը տարաբնույթ տեղեկություններ է հաղորդել, որոնք կօգտագործվեն առկա թերությունները շտկելու և կանոնավոր թռիչքներին նախապատրաստվելու համար: 73 մետր երկարությամբ օդանավի առաջին թռիչքին հետևել է մոտ հիսուն հազար հանդիսատես: Նշենք նաև, որ «A-380»-ի թևերի բացվածքը 79,8 մետր է, իսկ բարձրությունը՝ 24,1 մետր: Օդանավն անհրաժեշտության դեպքում կարող է զարգացնել 900 կմ/ժ արագություն:

ԶՈՎԱՑՈՒՑԻՉ ԸՄՊԵԼԻՔ

Պարզվում է կարտոֆիլը ոչ միայն կարելի է ուտել, այլ նաև խմել: Դրանում համոզված են Բելառուսի գիտահետազոտական ինստիտուտի, սննդամթերքների նախագծային բաժնի մասնագետները: Նրանք ստեղծել են աշխարհում նախադեպը չունեցող կարտոֆիլից զովագուցիչ ըմպելիքի բաղադրատոմս: Առաջին հայացքից այն նման է կվասի, շատ համեղ է, օժտված բուժիչ հատկություններով:

Ինստիտուտում աշխատում են կարտոֆիլից ըմպելիքների մի ամբողջ գամնայի ստեղծման ուղղությամբ:

Պաշտոնական վիճակագրության համաձայն, այս տարվա առաջին եռամսյակում Հայաստանում ծնվել է 8 հազ. 942 երեխա, անցած տարվա 8 հազ. 947-ի դիմաց:

ԱՄԵՆԱՄԵԾԱԹԻՎ ԽԱՎԸ

Խարդախները մեր կյանքում

Մի տեսակ աննկատելիորեն ամենամեծաթիվ խավը հայոց աշխարհում դարձան խարդախները: Այսօր նրանք բազմացել են աներևակայելի քանակությամբ: Խարդախներ, իհարկե, կան ամենուր, և միշտ էլ նրանք եղել են ու կլինեն: Սակայն խելամիտ հարաբերակցությամբ: Ասենք, մեկ խարդախ՝ հազար ոչ խարդախին: Իսկ մեզանում խարդախներն այն աստիճան են շատացել, որ դրանցից տեղ ու դադար չկա: Կանգնած են ամեն քայլափոխի հրապուրիչ առաջարկներով և, բարյացակամ ժպտալով, երդվում են փրկել, լուծել բոլոր խնդիրները, փող տալ, կերակրել, տաքացնել ու էլի սատանան գիտի, թե ինչ: Հանդիպում ես իր գործն ազնվորեն անող մարդու և զարմանում: Մի՞թե նա իսկապես պրոֆեսիոնալ է, որը ջանում է լավագույն կերպով կատարել սեփական աշխատանքը՝ խաբելու և ինձանից հնարավորինս շատ փող պոկելու փոխարեն: Դե ո՞չ, չի՞ կարող պատահել: Երբեք չգիտես, թե ինչ ես գնում: Ձեռք բերելով հանքային ջրով շիշը, չի կարելի վստահ լինել, որ դա սովորական ծորակի ջուրը չէ: Իբր անարտա կաթը պատրաստվում է փոշուց, այստեղ կասկած անգամ չկա: Իսկ այ ինչի՞ց է պատրաստվում փոշին: Սուրճ, սիգարետ, մսամթերք, ոգելից խմիչք, հազուստ, դեղորայք, պահեստամասեր, վերանորոգում... Ցուցակն այս կարելի է շարունակել անվերջ: Խարդախներն այնքան շատ են, գործում են այնպիսի եռանդով, որ սովորում են իրական արտադրողներին: Արդյունքում սկսում է թվալ, թե արդեն չի մնացել ամուր հողի և ոչ մի կոլգյակ: Շուրջբոլորը ճահիճ է: Խարդախներ են ամխտիր բոլորը: Ձգտում ես ոչ մեկին չհավատալ: Բժշկի խորհուրդները վերստուգում ես երեք ուրիշ բժիշկների մոտ, այլապես կսկսես բուժել նրանից, ինչով բնավ հիվանդ չես: Կեղծիքն իրենց մասնագիտությունը դարձրած մարդիկ այսօր ծով են: Մեծ մասամբ բարետես արտաքին ունեն, զբաղեցնում են պատվաբեր պաշտոններ ու քանկարժեք դրամապանակներից համում շքեղ այցեքարտեր: Նրանք եռանդուն են, քաղաքավարի, արագ կողմնորոշվում են ու «եռում աշխատանքի մեջ»: Թե կուզեք իմանալ, նրանք շատ ավելի են մնան պարկեշտ մարդկանց, քան իսկապես պարկեշտ մարդիկ, որոնք չունեն ոչ շքեղ այցեքարտեր, ոչ քանկարժեք դրամապանակներ: Պարկեշտ մարդիկ իրենց մեծամասնությամբ հակառակը. թողնում են ոչ այնքան հաճելի տպավորություն: Վարսավիրանոց նրանք հազվադեպ են այցելում, հազուստը գնում են ամենաէթանագին տեղերից ու մշտապես ինչ-որ հիվանդությամբ տառապում: Նրանք նեղացկոտ են, հոգնած ու նյարդային: Ատում են խարդախներին, թեև իրենք էլ՝ անկեղծորեն երազում են ինչ-որ խարդախություն անել: Երբեմն դա

նրանց իսկապես հաջողվում է: Սակայն այդ մարդկանց խարդախություններն ավելի շուտ հիշեցնում են մանր ժուլիկություն ու կրում միանգամայն բնույթ: Ավելիք անելու համար նրանց պակասում է ցինիզմը: Մանր խարդախները հիմարացնում են առանձին քաղաքացիների: Ավելի խոշոր խարդախները՝ մոլորեցնում սոցիալական խմբերի: Բայց ամենաբարձր վարպետություն ցուցաբերում են նրանք, ում հաջողվում է մատնելի վրա խաղացնել միանգամից ողջ հասարակությանը: Պետությունն ախր նույնպես զբաղվում է խարդախությամբ: Ըստ որում պետության ձեռքին կա դրա համար անհրաժեշտ ամեն ինչ. հեռուստատեսություն, ցանկացած համազգեստով մարդիկ, տարբեր լծակներ: Հասարակության բարոյալքությունը սկսվում է այն ժամանակ, երբ խաբելը դառնում է բնավ ոչ ամոթալի: Երբ մարդիկ հասկանում են, որ սուտն ու կեղծիքը սովորական երևույթ են: Քաղաքական գործիչները, պատգամավորները, կառավարությունը. նրանք բոլորը խաբում են: Խոստանում մի բան, անում մեկ այլ բան, ստացվում է երրորդը: Եթե նրանց կարելի է, ապա ինչո՞ւ չի կարելի մեզ: Բարոյականությամբ չսանձհարվող խարդախությունը արագ ձեռք է բերում կենցաղային բնույթ: Բոլոր արգելքները վերացված են: Կարելի է թունավորել մարդկանց, թալանել որբերին, խլել վերջին գրոշները ծերունիներից: Ամեն ինչ կարելի է: Ազնվությունը, խղճահարությունը, գթասրտությունը, կարեկցանքը, ամոթը. դա մարդկանց համար է: Իսկ մեզանում տիրում է ջունգլիների օրենքը: Այդպես էլ գլորվում ենք ներքև: Խնդիրը միայն այն է, թե ինչպես ենք գլորվում: Ոմանք դադարում են մաքրել ատամներն ու հանգցնում սիգարետի ծխուկները սեփական ներքնակի վրա: Մյուսները պարզապես խմում են մինչև նախաճաշ: Երրորդները՝ վարձով տալիս ծնողների բնակարանն ու սերտաճում բազմոցին, արվարձանում ինչ-որ տեղ: Չորրորդներն առանձնատներ են կառուցում և ողորմություն չեն տալիս աղքատներին, քանզի չեն տեսնում նրանց՝ լիմուզինների մթնեցված ապակիների հետևից: Հինգերորդները շարունակ հեռուստացույց են դիտում՝ մերթընդմեք բացականչելով. «Ա՛յ քեզ տականքներ»: Վեցերորդները՝ դառնում չորրորդների ծառան: Յոթերորդները վերնաշապիկն են պատառոտում հանրահավաքներում: Ութերորդները՝ հեռանում երկրից: Այս ամենը անկման ճանապարհ է, քանզի վերելքի ուղին մեկն է. ազատ և ազնիվ աշխատանք՝ ի բարօրություն սեփական հայրենիքի: Բայց դա, ցավոք, անհնար է: Քանզի հայրենիքին մեր ազատ ու ազնիվ աշխատանքը բացարձակապես պետք չէ:

Վարդան ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ԳԼԵՆՂԵՅԼԸ ՄԵՐՆ Է

Առաջիկա երեք տարվա ընթացքում Գլենդեյլի քաղաքային խորհրդում հայերը կունենան մեծամասնություն: Այստեղ կայացած ընտրությունների նախնական ոչ պաշտոնական արդյունքները վկայում են, որ խորհրդի անդամակցությանը հավակնող 19 թեկնածուներից ամենաշատ ձայն ստացել է Արա Նաջարյանը: Նրա օգտին քվեարկել է ընտրողների ավելի քան 10 տոկոսը: Ապա 9 տոկոս ցուցանիշով հետևում է գործող քաղաքապետ Բոբ Ցուսեֆյանը: Հինգ հոգուց բաղկացած քաղաքային խորհրդում կա ևս մեկ հայ՝ Րաֆֆի Մանուկյանը: Բայց այդ, վերջին 75 տարվա ընթացքում առաջին անգամ ընտրվում էր նաև քաղաքապետարանի գործավար. այդ պաշտոնում ընտրվել է Արտաշես Քացախյանը: Չի կարելի ասել, թե կատարվածը անակնկալ է, հատկապես հաշվի առնելով այն փաստը, որ Լոս Անջելեսի տարածքում բնակվող 153 հազար ամերիկահայերի ավելի քան մեկ երրորդը ապրում է հենց Գլենդեյլում: ԱՄՆ-ում չկա մի քաղաք, ուր հայերն ավելի շատ են, և ընդհանրապես 205 հազար բնակիչ ունեցող Գլենդեյլում հայերը 2-րդ խոշոր ազգային խումբն են:

Մեծ հաշվով մի արտառոց բան չկա, որ այս հայաշատ քաղաքում ընտրություններում հաղթանակ են տարել հայերը: Այլ խնդիր է, որ մեզ՝ ՀՀ քաղաքացի հայերիս համար սա ուղղակի սենսացիա է: Քանի որ մեր Յոյաստանում երբեք չի գրանցվել այնպիսի դեպք, որ, ասենք, Ռեյական ընտրություններից հաղթանակ տանեն գոնե առանձին վերցրած մի գյուղի համակրանքը վայելող թեկնածուները և ոչ թե իշխանության դրածոները:

Գլենդեյլում՝ հայերից բացի, իրենց թույլ են տալիս բնակվել նաև այլ ազգությունների ներկայացուցիչ ամերիկացիներ: Բայց դրանք պարտվեցին: Այն էլ՝ հայերին, որոնք ԱՄՆ նախագահական վերջին ընտրություններին պաշտպանել են ոչ թե հանրապետական Բուշին, այլ դեմոկրատ Քերրիին, քանզի որ վերջինս առավել շռայլ խոստումներ էր տալիս Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման վերաբերյալ: Այսինքն՝ հայերը, կարելի է ասել, Բուշի ներկայիս վարչակարգին «ընդդիմադիր են», սակայն կրկնում ենք՝ այնուամենայնիվ, հաղթեցին:

Ինչ խոսք, հաճելի է, որ հայերը հաղթանակ տարան մեկ առանձին վերցրած քաղաքում, սակայն մեզ՝ հայաստանցիներին համար այս հանգամանքը փոքր-ինչ վիրավորական է: Մի՞թե անպայման պետք է արտաճառաթել, որպեսզի լինելով ազգային ներքամասնություն և ընդդիմություն՝ կարողանաս քո ընտրյալ վերկայացուցիչներին ուղարկել թող որ քաղաքային կառավարման մարմին: Մի՞թե անպայման պետք է քո պատմական հայրենիքից հնարավորինս հեռու գտնվես, որ կարողանաս քաղաքական կարիերա անել, ընդ որում՝ ոչ թե վարչախմբին ծառայելով, այլ հակառակը՝ համալրելով այդ վարչախմբին ընդդիմացողների շարքերը:

Այդպես էլ անպատասխան մնաց հետևյալը. ինչո՞ւ ենք մենք՝ հայերս, օրինապաշտ միայն ուրիշի հողի վրա: Մեր արտասահմանցի հայրենակիցների հնարավորությունները շատ ավելի մեծ են, քան սեփական պետությունում, ուր շատ ավելի հեշտ է կեղծելն ու խաբելը, հատկապես ընտրությունների ժամանակ: Չենք ուզում եզրակացնել, թե մենք դեռևս արժանի չենք սեփական պետություն ունենալու: Բայց հակառակն էլ առայժմ չի ապացուցվել:

ԱԼԵՔՍԵՅ ՀԵՔԻՄՅԱՆԸ ՂԱՐԱՔԱՂՈՒՄ

Լուրը միանգամից թևածեց ամենուր. կոմպոզիտոր Ալեքսեյ Չեքիմյանն է հյուրընկալվում Ղարաքաղում:

1981-ի սեպտեմբերյան առաջին օրերի դեռևս ջերմ ու ամառ-նաբույր շունչն էր իշխում: Արցախ աշխարհը զուգահեռ մեջ էր: Ոսկեզույնով զուգված բերքառատ վաղ աշունը դրեւ էր իր պչրանքների ողջ գույները, որոնք հրակարմիր արևի շողերից զմայլանքի գգվիչ կախարհանքներ էին ծնում օդում:

Ղարաքաղցին ամբարում էր իր արդար ձեռքերով արարած լիառատ բերքը, շտեմարաններն էին լցվում արցախյան աշխարհի ոսկեզույն ցորենն ու արփի շողերից շիկնած խաղողը: Այգիներում նախազարդ հարսների մման իրենց ամոթխած գլուխներն էին հակել բերքից ծանրացած խնձորենին ու տանձենին, ալ ու ալվան հագած նռենին, մեղրածոր թուզը... Թվում է, ամբողջ Ղարաքաղն էր պչրվել՝ դուր գալու իր երգահան զավակին...

Անդրանիկ հանդիպումը Ստեփանակերտի հայկական պետական դրամատիկական թատրոնի մոտ չորսհարյուր մատատեղ ունեցող դահլիճում էր: Այն սկսվելուց մեկ ժամ առաջ արդեն լեփ-լեցուն էր և նոր եկողները ճգնում էին թատրոնի տնօրենի առանձնատեսչակից ու վարչական մյուս աշխատատեսչակներից աթոռներ հայթայթել՝ տեղավորվելու դահլիճի շարքերի միջև դեռևս չզբաղեցված անցուղիներում: Ջուր էին թատրոնի սպասարկող անձնակազմի ճղճղան կանանց հորդորները, որոնք քիչ անց վերածվեցին բարձրածայն պահանջների՝ անխտիր ազատել բոլոր անցուղիները: Ոչ-ոք չէր ցանկանում դժվարությամբ գրաված, թող որ անօրեն, նստատեղից ոյուրությամբ ձեռքաշել:

Հաջողվեց երկու ազատ տեղ գտնել կնոջս և ավագ որդուս համար: Նրանց տեղավորելուց հետո շվար կանգնած, ապա անհույս հայացքով դահլիճում որևէ տեղ էի դարձյալ փնտրում ինքս նույնպես տեղավորվելու: Նպատակով, երբ հետևի շարքերից կանացի մի հաճելի ծայն լսվեց.

- Սերգեյ: Սերգեյ ջան, ինձ մոտ ազատ նստատեղ կա, համեցի՞ր: Թատրոնի առաջատար դերասանուհիներից մեկն էր, հանրապետության ժողովրդական արտիստուհի Մարգո Բալասանյանը:

Երեկոյի սկզբից Չեքիմյան-երգահանի մասին խոսք կարդաց կոմպոզիտորների միության Լեռնային Ղարաքաղի մարզային բաժանմունքի պատասխանատու քարտուղար Էդուարդ Ղազարյանը:

Բեմ է բարձրանում Չեքիմյանը. գեղեցիկ է, վայելուչ հագնված ու ամրակազմ: Միլիցիայի զեներալ է եղել, ուզես-չուզես պիտի ուժեղ լինես ու ամրակազմ, մտածեցի ու միտքս շնչացի տիկին Մարգոյի ականջին: «Գեղեցիկ տղամարդ է», - ասաց, առանց հայացքը բեմից կտրելու: Ժողովուրդը մոռանալու աստիճան երկար ու ոգևորությամբ ծափողջույն է հղում նրան: Չեքիմյանը լիաբուն ժպտում է, շարունակ խոնարհունով իր շնորհակալությունը արտահայտում ժողովրդին: Այս ծափողջույնը շուտ էի դադարի, դիտելով շուրջ բոլորս արթունքի մի անհիմնալի խիճ-դով ողողված մարդկանց դեմքերը, մտածեցի ես: Ի՞նչ պիտի անի Չեքիմյանը: Միլիցիոներ է, հնարը կգտնի, առկայծեց իմ ուղեղում: Իրո՞ք: Աջով մի հատու շարժում նկարելով օդում, կոմպոզիտորը մոտեցավ միկրոֆոնին և պատրաստվեց խոսելու: Ծափողջույնները մեկն ընդհատվեցին: Ոմանք, որ նրան ավելի լավ տեսնելու համար բարձրացել էին նստատեղերից, կրկին տեղավորվեցին ու դահլիճում ցանկալի սպասողական լռություն տիրեց:

Հիմա Չեքիմյանը կարող էր խոսել: Նայեցի առջևի երկու շարքերին տեղավորված կուսակցության մարզային կոմիտեի աշխատակազմի պաշտոնյաներին: Սրանք էլ լուռ էին ու շրջապատին անհաղորդ:

Օդում թավշյա մի հաճելի ծայն թևածեց.
- Թանկագին բարեկամներ: Ռուսերեն խոսեց, ապա մի հայացքով ամբողջ դահլիճը ընդգրկելով, շարունակեց: - Այսօր իմ հոգու համար ազգային տոն է՝ հանդիպում իմ սիրելի Ղարաքաղի ու Ղարաքաղցիների հետ: Ես անչափ զգացված եմ ձեր ջերմ ու դարավար ընդունելությունից: Մտածեց մի պահ, ափով արդեն ճերմակազույնը հարթած գլխի մազերը շփեց ու, հոգոցի պես մի ծայն գոռով իր մեջ խեղդելուց հետո շարունակեց: - Ղարաքաղը իմ ծննդավայրն է, և ես որդիական սիրով ու երախտագիտա-

կան զգացումով ուզում եմ իմ սերը նրան արտահայտել երգով ու նվագով...

Բարվոք չափով ու վարժ տիրապետում էր դաշնամուրին: Մոտեցավ բեմահարթակում տեղադրված նվագարանին, մի շարժումով նստեց թիկնաթոռին և նույնքան էլ արագ մատերը շարժեց ստեղներով: Մինչ ինքը իր իսկ նախանվագից հետո պատրաստվում էր ձայնակցելու, դահլիճն արդեն երգում էր վարար ու միասնական: Երգվող առաջին քառատողը ավարտելուն պես սահուն անցավ հաջորդ իր երգին: Բայց այստեղ էլ դահլիճը միասնական էր: Երրորդը փորձեց, կրկնվեց նույնը: Այսպես՝ յոթ-ութ երգ, յուրաքանչյուրից մեկական քառատող: Ներքին բերկրանք կար դեմքին, որը ողողված էր երջանիկ ու անբաքույց հպարտությամբ: Հպարտ էր այն իրողությունից, որ հեռու Ղարաքաղում սիրում ու երգում են իր երգերը, որ դրանք ժողովրդի սեփականությունն են դարձել, որ այդ երգերով ժողովուրդը իր սերն ու հարգանքն է արտահայտում սիրված երգահանի ու նրա ստեղծագործությունների հանդեպ: Ուրեմն դրանք անհրաժեշտ են և օգնում են ապրելու Ղարաքաղում: Չեքիմյանական երգերը մարդկանց կյանքի, նրանց կենցաղի մի հաճելի ու անքակտելի բաժինն են կազմում:

Դահլիճն ու բեմը վերածվեցին ամբողջական մի միասնության: Վարագույրի անտես շղարշի զգացումը չկար և կոմպոզիտորը լիովին մերձեցավ դահլիճին...

Երաժշտակատարողական պետական երկու խմբերի՝ ԼՂԻՄ հայկական երգի-պարի ու «Ղարաքաղ» վոկալ-գործիքային անսամբլների առաջատար երգիչների կատարմամբ հնչեցին երգահանի մեկ տասնյակի չափ երգերը: Վաստակավոր արտիստուհի Էլմիրա Առստամյանը երգեց, նրան հաջորդեց հանրապետության ժողովրդական արտիստուհի Նաիրուհի Ալավերդյանը, կոլեկտիվների առաջատար այլ երգիչներ:

Արտակարգ հուզականությամբ շնչող ու միաժամանակ ողբերգական արարումների, մենության ու անձնության դալուկ նրբերանգներ կային Նաիրուհի Ալավերդյանի կատարումներում: Ղարաքաղի ճանաչված երգչուհին քսան օր առաջ էր հողին հանձնել իր տասնհինգամյա դստրիկին, որի անակնկալ ու ողբերգական վախճանը ցնցել էր մարդկանց, երգչուհուն ճանաչողներին ու արվեստի նրա երկրպագուներին: Դեռևս երգահանի հետ հանդիպումից առաջ դահլիճում շատերն էին վիճարկում. երգչուհին նման հոգեկան խորը ցնցումից հետո կհամաձայնի՞ ու ի վիճակի կլինի՞ բեմ դուրս գալու: Միաժամանակ ոմանք գտնում էին, որ սիրված կոմպոզիտորի ու նրա արվեստի հանդեպ ունեցած անմեկին սերը երգչուհուն կօգնեն ամոքելու իր ցավը և բարձրանալու համերգահարթակ:

Նաիրուհին երգեց այդ հանդիպմանը: Կատարված չորս երգերից երկուսը հիքիմյանական էին. «Բարի արագիլ» և «Այգեպան»: Հենց ավարտեց, ունկնդիրների երախտագիտությամբ ու սիրովանքով օծված մի անտեսանելի զգացումի և ծափերի նվագակցության տակ Չեքիմյանը բեմ բարձրացավ, շնորհակալություն հայտնեց երգչուհուն և արագ դուրս գնաց բեմից...

Համերգի հաջորդ կատարումներին ես անհաղորդ մնացի: Դահլիճի խավարի մեջ ինձ գտավ հանրապետական թերթերից մեկի լուսանկարիչը ու փութով դուրս հրավիրեց:

- Չեքիմյա նն է ուզում քեզ տեսնել..., - հասցրեց հուշել ուղեկիցս:
- Ի՞նչ գիտե ինձ Չեքիմյանը, - զարմացած հարցրի:
- Նրան քո մասին քաղկոմի քարտուղարն է հայտնել:

Թատրոնի ճեմաարահուն կոմպոզիտորը գրուցում էր կուսակցության քաղաքային կոմիտեի քարտուղարի հետ: Մոտեցանք, ես ողջունեցի:

- Մեր Ղարաքաղի երաժշտագետն է, Սերգեյ Մարկոսյանը, - ինձ ներկայացրեց Չեքիմյանի գրուցակիցը:

- Ուրախ եմ, - իր սովորական ռուսերենով խոսեց, սեղմեց աչք ու միանգամից անցավ գործնական գրույցի, - մենք վաղը երաժշտական ուսումնարանում հանդիպում ունենք: Հայտնեք այնտեղ, թող ժամանակին կարգի բերեն դահլիճը: Ես սիրում եմ նշանակված ժամին ներկայանալ. խա էլ ձեզ մոտ հայտնեք...

Հաջորդ օրը, սակայն, ես գրկված էի ավելի մոտից հայրենակից կոմպոզիտորին տեսնելու ու ճանաչելու փայփայած հաճույքից: Կեսօրին, երբ նա նույն Էդուարդ Ղազարյանցի ուղեկցությամբ ուսանողների և դասատուների ծափողջույնների ու բուն բա-

ցականչությունների ներքո մտավ դահլիճ, նույն պահին էլ ինձ անակնկալ հեռախոսի մոտ կանչեցին: Միջբաղաբային զանգ էր, Բաքվի հայատառ «Կոմունիստ» թերթից: Զանգում էր կուլտուրայի և գրականության բաժնի խմբագիր Էմմա Պետրոսյանը:

- Սերգեյ, բարի օր: Անհապաղ ծավալուն նյութ է անհրաժեշտ Ալեքսեյ Դեքիմյանի դարաբաղյան հանդիպումների և, առանձնապես պետքատրոնի դահլիճում երեկ կայացած երեկոյի վերաբերյալ: Նյութը այսօր պետք է տպարան մտնի՝ շարվելու...

Կյանքում առաջին անգամ հեռախոսով հանպատրաստի նյութ թելադրեցի. գոռալով հեռախոսի մեջ (վատ էր լսվում), կոմպոզիտորի երգերի հեղինակային նվագակցության տակ (դահլիճում հանդիպումն էր շարունակվում), անտրամադիր, որ զրկվեցի երգահանին մեկ անգամ ևս տեսնելու-ունկնդրելու հնարավորությունից:

Հուշի միայն մի ծվեն է մնացել այդ հանդիպումից: Հեռախոսով նյութի թելադրումը վերջացրել և խռպոտած ձայնով միջանցք էի ելնում, երբ դահլիճից դուրս եկավ Դեքիմյանը: Դռան մոտ կանգնած էր ուսումնարանի խարտյաշ մագերով երիտասարդ ուսուցչուհիներից մեկը: Հանդիպումն ավարտվել էր ու ներսում գտնվողները կոմպոզիտորի հետևից դուրս էին գալիս դահլիճից: Դեքիմյանը խորամանկ մի հայացք նետեց աղջկան, ինձ նկատեց, աչքով արեց ու մոտեցավ աղջկան.

- Ինչպե՞ս է քո անունը:
- Տատյանա, - շփոթվեց, սակայն հասցրեց պատասխանել խարտյաշը:
- Ռու՞ս ես, - հայերեն էր խոսում: Խոսելաձևն էլ դարաբաղյանն էր:
- Կիսով չափ: Մայրս հայուհի է...
- Դե ասա ինձ պես խառնուրդ ես, է՛լի, - եզրահանգման եկավ երգահանը...

***

Մի ամբողջ ամիս հայրենակից արվեստագետը շրջում էր Ղարաբաղում, հիանում նրա բնությամբ ու աշխատասեր մարդկանցով, հանդիպումներ ունենում մարզկենտրոնի ու շրջկենտրոնների, գյուղի աշխատավորության հետ: Կոմպոզիտորը իր երգերի մունետիկը հանդիսացավ լեռնական այս աշխարհում: Նրա երգերի թովիչ մեղեդիները գրավում էին բազմահազար ունկնդիրներին իրենց թարմությամբ, ժողովրդի նվիրական ապրումների, զգացմունքների հետ երկխոսելու անմիջականությամբ, մեղեդու բնականոն հոսունությամբ:

Ղարաբաղում Ալեքսեյ Դեքիմյանը ծանոթացավ տասնյակ մարդկանց հետ, սիրեց նրանց: Մարզի հնավանդ, դարերի կենսագրություն ունեցող Ավետարանոց գյուղի աշակերտության և աշխատավորների հետ ջերմ, անմոռանալի հանդիպումից հետո շշմջաց հանդիպմանը եկած Ստեփան Շահունյանի թոռ Ստեփան Լևոնի Շահունյանի ակամաջին.

- Երնե՛կ նորից ծնվելի նախնիներին հողում: Այս ժողովրդին մահ չունի: Տե՛ս ինչպես է վիճում դարերի հետ... Ե՛րբ կգամ մեկեն աշխարհն այս կուսական:

***

Ալեքսեյ Դեքիմյանը նորեն Ղարաբաղ գալ չկարողացավ: Նախախնամությունը այլ ճակատագիր էր տնօրինել նրա համար: Իր հայրենակիցներից բաժանվելու երկու տարին դեռ չէր բուրդել, երբ թերթերը զուժեցին նրա մահը:

Սակայն արվեստագետը հասցրեց Ղարաբաղին ու նրա մարդկանց ստեղծագործ աշխատանքին ձոնված երգերի շարքը ավարտել, որի առաջին կատարողը հանդիսացավ կոմպոզիտորի սիրված հայրդի երգիչներից հանրապետության ժողովրդական արտիստ Ռուբեն Մաթևոսյանը:

Դեքիմյանը բարի ու լուսավոր հիշողություններ թողեց իր հայրենակիցների հոգում: Ղարաբաղյան շրջագայությունը, որ մի յուրովի ստեղծագործական հաշվետվություն էր հարազատ ժողովրդին, անմոռաց հուշեր տվեց արվեստագետին:

Ղարաբաղը սիրեց իր գավալկին, սիրեց նրա արվեստը, նրա անզուգական, ժողովրդաստեղծ երգերը: Եվ այդ սերը փոխադարձ էր ու անշահախնդիր, երկուստեք համեմված սիրո ու գարունքվա մի անբացատրելի, ցողաթաթախ բույրով...

Այդպես էլ մնաց Ալեքսեյ Դեքիմյանը Ղարաբաղցիների հիշողության մեջ. սիրված ու գարունքված, ցողաթաթախ բույրով ու լույսով...

Սերգեյ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ

«Խոսում են» քարերը

Ավավերդի քաղաքի տարեգրության մեջ մնայուն հետք է թողել բազմաշնորհ լուսանկարիչ Սեյրան Տիտանյանը, որի աշխատանքներում զգալի տեղ են գրավում Լոռի աշխարհի ժայռերին դրոշմված մարդկային պատկերները: Հեղինակը դրանց անուններ է շնորհել (նկարում «Ձուլողը»):

ՀԱՋՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԵՐԿԱՐԱԶԳՈՒՄ Է ՄԱՐԴՈՒ ԿՅԱՆՔԸ

Երկարակեցության վերաբերյալ իր վարկածն է առաջադրել անգլիացի պրոֆեսոր Մայքլ Մարմոտը: Ըստ գիտնականի, ճիշտ սննդակարգի, որակյալ բժշկական ծառայության և վնասակար սովորությունների բացակայության հետ մեկտեղ, պարզվում է, պակաս կարևոր չեն նաև կյանքում ձեռք բերված հաջողությունները:

Դեռ 60-ականներին Մարմոտը հանգել էր այն եզրակացության, որ որքան մեծ են մարդու ձեռքբերումները, այնքան մարդն առողջ է: Եվ ահա 30 տարի անց գիտնականն անցկացրել է համանման գիտափորձ տարբեր երկրներում, ամենատարբեր մասնագիտությունների տեր մարդկանց շրջանում:

Արդյունքներն ամենուրեք նույնն են. այն մարդիկ, ովքեր հասել են սոցիալական բուրգի գագաթին, ավելի երկարակյաց են: Հետաքրքրականն այն է, որ մարդու նյութական հարստությունն ու եկամտի չափը կյանքի տևողության վրա ազդեցություն չունեն: Ըստ դիտարկումների, դոկտորի և մագիստրոսի գիտական աստիճաններ ունեցողները, որպես կանոն, ավելի երկար են ապրում, քան գիտական աստիճան չունեցող դիպլոմավորները: Վերջիններս էլ, իրենց հերթին, ավելի երկարակյաց են, քան միջնակարգ կրթություն ստացածները:

Պարզվել է նաև, որ հոլիվուդյան դերասանների շրջանում ավելի երկարակյաց են օսկարակիրները, իսկ հաջողակ քաղաքագետների երկարակեցության մասին շատերը գիտեն. Ուիլյամ Չերչիլը, Կոնրադ Լիբենաուերը, Դեն Սյաոպինը և ԱՄՆ Ուիսակահների մեծ մասը երկարակյացներ են, թեև նրանք անխռով կյանքով չեն ապրել:

Ներկայացրեց Լևոն ԳՐԱՂԵՍՅԱՆԸ

Կենսագրական ակնարկ

Վասպուրակ Պողոսյան - «Տաշիր» առևտրաարդյունաբերական միավորման փոխնախագահ: Ծնվել է 1968 թ. Հայաստանի Հանրապետության Տաշիրի (նախկին Կալինին) շրջանի Սարչապետ գյուղում: Ավարտել է Երևանի անասնաբուժական-անասնաբուժական ինստիտուտը: Այժմ սովորում է Մոսկվայի Նոր Իրավաբանական ինստիտուտի ավարտական կուրսում:

Ամուսնացած է, ունի երեք երեխա: Այս հակիրճ կենսագրական ակնարկով, ինչ խոսք, անհնար է ամբողջովին բնութագրել Վասպուրակ Պողոսյան մարդուն և գործչին, ուստի մեր կողմից ընտրված հարցազրույցի տարբերակը, կարծում են, մեր գրուցակցի դիմանկարն ամբողջական ներկայացնելու լավագույն եղանակը կարող է լինել:

Մարդուն լավագույնս կարող է բնութագրել հենց ինքը՝ տվյալ անհատը՝ իր կատարած գործերով և, իհարկե, մարդիկ, որոնք ճանաչում են նրան ու այս կամ այն գործի հանգամանքով շփվում նրա հետ: Եվ հատկանշանական է այստեղ մի հանգամանք. բոլոր մտերիմներն ու ճանաչողները բնութագրում են Վասպուրակ Պողոսյանին երկու հիմնական հասկացողություններով՝ սառը հաշվարկ և տաք սիրտ:

Մառը հաշվարկ և տաք սիրտ

- Սկսենք երևի այստեղից՝ սառը հաշվարկ և տաք սիրտ: Դժվար է դրանք համատեղել:

- Երևի ամենադժվարը: Եթե սառը հաշվարկն ու սառը դատողությունը չլինեին իմ աշխատանքի բնութագրիչները, ապա դժվար թե ես այսօր այստեղ լինեի: Իսկ ինչ վերբերում է «տաք սրտին»՝ ես պարզապես ուրախ եմ, որ ինձ նաև այդպես են բնութագրում:

- Ինչի՞ց է սկսվում ձեր աշխատանքային օրը:

- Դեռևս վաղ առավոտյան, հենց նախաճաշի սեղանի մոտ արդեն մտնում եմ օրվա գործերի շուրջ: Հետաքրքրի է, որ շատ հաճախ լավագույն լուծումներն այդ պահերին են գտնում: Գործի հետագա ընթացքը օրն ինքն է որոշում:

- Ձեր և առհասարակ կազմակերպության պատասխանատու աշխատողների հատկանշական կողմերից մեկն էլ մարդկանց լսել կարողանալու կարողությունն է:

- Դա աշխատանքային ոճ է, որը մեզ է փոխանցվել մեր կազմակերպության նախագահ Սամվել Կարապետյանից: Մարդկանց լսելու և հասկանալու հատկանշական կողմն էլ հենց իմ կարծիքով մեր հաջողության պայմաններից մեկն է:

- «Տաշիրի» ամենապատասխանատու՝ ֆինանսները բաշխելու և վերահսկելու աշխատանքից բացի դուք ինչ-որ տեղ կատարում եք նաև աշխատակազմի ղեկավարի պարտականությունները՝ կադրերի ընտրություն և վերահսկողություն նրանց աշխատանքի նկատմամբ: Հետաքրքիր է իմանալ՝ ինչպե՞ս եք ընտրում կադրերին:

- Տարօրինակ կթվա, եթե ասեմ, որ կադրի մասնագիտական կարողություններից ու ընդունակությունից առաջնահերթը ինձ համար նրա զուտ մարդկային, բարոյական արժանիքներն են: Վերջ ի վերջո փաստ է, որ ամեն մարդ էլ լավագույնս թրծվում ու կրթվում է աշխատանքային գործընթացում, որտեղ փորձարկման են ենթարկվում նաև ուսման տարիներին ձեռք բերված տեսական գիտելիքներն ու կարողությունները: Իսկ ներքին, մարդկային արժանիքները, ցավոք, դժվարությամբ են ձեռք բերվում, այն հիմնականում հենց շաղախով, ինչպես ասում են՝ մոր կաթի հետ է փոխանցվում նրան:

- Իսկ ի՞նչ նշանակություն ունի ձեզ համար ընկերության գաղափարը աշխատանքային հարաբերություններում:

- Հետաքրքիր հարց է, իհարկե, քանի որ կազմակերպության պատասխանատու աշխատողներից շատերը նաև իմ ընկերներն են: Դա, ինչ-խոսք, ստեղծում է բավականին դժվարին հոգեբանական մթնոլորտ աշխատանքային հարաբերություններում: Դժվարությունը նրանում է, որ և՛ ես, և՛, հավատացած եմ՝ ինձ հետ աշխատանքային թուխրոհի մեջ գտնվող իմ բոլոր ընկերները պիտի կարողանանք ճիշտ հարաբերել կազմակերպության շահերն ու ընկերական փոխհարաբերությունները: Հավատացած եմ, որ իմ մտերիմներն այնքան բարձր են գնահատում ընկե-

րության գաղափարը, որ երբեք թույլ չեն տա դրա չարաշահումը աշխատանքային հարաբերություններում:

- Լինու՞մ են իրավիճակներ, երբ ձեզ հակաճառում են ձեր ենթակամները:

- Ոչ հաճախ, բայց լինում են: Եվ, անկեղծ ասած, դա իմ մեջ նեղատիվ վերաբերմունք չի առաջացնում հակաճառողի նկատմամբ: Նման դեպքերում ես միջև վերջ լսում եմ իմ խոսակցին և փորձում եմ ընկալել նրա մտքերի և առարկությունների հիմնավորումները: Եթե ես համոզվում եմ, որ խոսակցիս մոլորության մեջ է, ապա մտածում եմ գտնել հակափաստարկներ և դրանցով օգնել իմ «հակառակորդին» ճիշտ եզրահանգման գալու խնդրում: Եվ եթե դա ինձ հաջողվում է՝ դրանից ես պարզապես հոգեկան բավականություն եմ ստանում:

- Ինչպե՞ս եք ընդունում քննադատությունը:

- Կյանքում երբեք այնպես չի լինում, որ ամեն ինչ ընթանա, ինչպես ժողովուրդն է ասում՝ հալած յուրի պես: Մխալվելը՝ դժբախտաբար, թե բարեբախտաբար մարդկային բնույթից հեռու չէ, այնպես որ հաճախ է առիթ լինում ճաշակելու քննադատության դառը պտուղները, մանավանդ որ՝ լինելով պատասխանատու ղեկավար, ես իմ վրա եմ վերցնում նաև իմ ենթակամների կատարած սխալներն ու բացթողումները:

- Իսկ ի՞նչ գագաղություն եք ունենում, երբ զգում եք, որ սխալվել եք:

- Առաջին հերթին սկսում եմ մտածել, որ այդ սխալից պետք է նաև օգուտ քաղել: Դա ինչ-որ տեղ արդեն խաղաղեցնում է: Մխալը կրթիչ և դաստիարակիչ մեծ ուժ ունի, շատ հաճախ օգնում է ճիշտ եզրահանգումների գալու, ճիշտ ուղի ընտրելու գործում, և, ինչ խոսք, եթե մարդը կարողանում է սխալներից սովորել (ցանկալի է՝ ուրիշի սխալներից), ապա հետագայում սխալվելու դեպքերը պարզապես կարելի է հասցնել միմիմումի:

- «Տաշիրն» այսօր Ռուսաստանի մասշտաբներով հզոր տնտեսական և ֆինանսական միավորում է, որի վերընթաց ուղին տնտեսական հաջողությունների ապացույց և օրինակ կարող է լինել այսօր: Ի՞նչ եք կարծում՝ հնարավո՞ր է կոնկրետ մի կազմակերպության օրինակով բարձրացնել ամբողջ երկրի տնտեսությունը:

- Ինչ խոսք՝ առանձին հաջողակ կազմակերպությունների տնտեսական գործելաոճն ու ձեռագիրը օրինակ կարող է համընդհանուր մակրոտնտեսական ծրագրերի համար, բայց այդ մասին ավել շատ թող չհիմովնիկները մտածեն, իսկ մենք ցանկացած ժամանակ պատրաստ կլինենք աջակցելու այն ծրագրերին, որոնք կապահովեն երկրի տնտեսության վերելքը:

- Քանի որ հարցը մոտեցավ չինովնիկներին՝ հետաքրքիր է իմանալ՝ ինչպիսի՞ն են հարաբերությունները իշխանության տեղական մարմինների հետ և արդյո՞ք բոլոր հարցերում է հաջողվում հասնել փոխհամաձայնության:

- Այսօրվա ռուսական բիզնեսի առանձնահատուկ կողմերից մեկն էլ այն է, որ հաջողությունը կախված է նաև նրանից, թե ինչ աստիճանի փոխհարաբերություն ունի տվյալ տնտեսավարման օբյեկտը տեղական իշխանությունների հետ: Սակայն իրողություն է նաև այն, որ իշխանությունները ռեզիդենտներում օբյեկտի-վորեն նաև դառնում են նրանց աջակիցն ու հովանավորը, քանի որ այդ օբյեկտներին աշխատանքը նաև իրենց աշխատանքի հայելին է, վկայությունն այն բանի, որ տեղերում ճիշտ տնտեսական քաղաքականություն է տարվում: Մենք ի՞նչ ենք անում. ստեղծում ենք բարիք, ստեղծում ենք նոր աշխատատեղեր մարդկանց համար, կառուցում ենք, բարելավում և այլն, աղյուսում էլ հարկեր ենք մուծում տեղական զանգվածում: Ուրիշ ի՞նչ է պետք տեղական իշխանություններին: Տեղական ադմինիստրացիան նույնիսկ անհանգստության նշաններ է ցուցաբերում, երբ մեր կազմակերպության միջոցները ներդրվում են այլ ռեզիդենտներում: Դա մի տեսակ խանդի զգացողություն է, որը մեր մեջ եղած ճիշտ փոխանագործակցության վկայությունն է:

- **Սակայն ռուսական էկոնոմիկայի համար հատկանշական է նաև մեկ այլ հանգամանք: Տնտեսավարման միավորումները միաձայն վկայում են, որ վերջին տարիներին ռուսական էկոնոմիկայում բիզնեսի հետ կապված կոռուպցիոն ծախսերը պակասելու փոխարեն գնալով ավելանում են:**

- Ցավոք դա փաստ է, որ խոչընդոտում է տնտեսության առողջացման տեմպերին: Ասեն, որ կոռուպցիոն ծախսերի խնդիրը գոյություն ունի աշխարհի բոլոր երկրներում: Ռուսաստանում այն ընդունելի մակարդակի իջեցնելուն խանգարում են հետևյալ հանգամանքները. առաջին՝ մեծ թվով ադմինիստրատիվ խոչընդոտներ, որոնք չինովիկներին, այսպես ասած, ազատ մանևրելու հնարավորություն են տալիս, և, երկրորդ՝ անկախ դատական-արբիտրաժային համակարգի որոշակի անկատարությունը: Եվ ահա այս խոչընդոտներն էլ հաճախ բիզնեսի ներկայացուցիչներին ստիպում են գտնելու խնդրի լուծման այլ, զարտուղի ճանապարհներ: Զինովիկը ոչնչով ռիսկի չի դիմում, իսկ նա, ով ներդրումներ է կատարում, գնում է որոշակի ռիսկի և այդ ռիսկն արդարացնելու համար նա պետք է գնա ամենամեծնտու ճանապարհով: Սա տնտեսագիտության մեջ արսիոմն է: Իսկ այդ ձեռնտու ճանապարհը, ցավոք, երբեմն դառնում է այն ճանապարհը, որից տուժում է երկրի էկոնոմիկան, տեղական բյուջեն, բոլորը՝ մի խոսքով:

- **«Տաշիրը» բազմաճյուղ կազմակերպություն է, սակայն նրա զարգացման և տարածման սահմաններն ավելի շատ ձգվում են դեպի առևտրի և սպասարկման ոլորտ: Լուրջ գիտատեխնիկական ներդրումներ պահանջող էկոնոմիկան մի կողմ է մտնում: Արդյո՞ք դա նույնպես բացատրվում է այսօրվա ռուսական էկոնոմիկայի առանձնահատկություններով:**

- Կազմակերպության պլանների և ստրատեգիական ձեռնարկումների դեկը մեր նախագահի՝ Սամվել Կարապետյանի մենաշնորհն է, որի ղեկավարությամբ էլ իրականացել են այսօրվա մեր ձեռքբերումները: Ես կարծում եմ, որ ամեն ինչ կլինի իր ժամանակին:

- **Այս հարցը, կարծում եմ, առանձնահատուկ հետաքրքրություն ունի մեր ընթերցողների համար: Հայտնի է, որ ձեր կազմակերպությունը որոշակի ներդրումներ է կատարում նաև մեր հայրենի երկրի՝ Հայաստանի էկոնոմիկայում: Մեզ բոլորիս համար ցանկալի է, որ այդ ներդրումները կրկնապատկվեն ու տասնապատկվեն: Արդյո՞ք այսօրվա Հայաստանի տնտեսական-քաղաքական իրավիճակը հիմք է տալիս մեծամասշտաբ ներդրումների համար:**

- Ներդրումների համար երկու պայման է հարկավոր՝ հուսալիություն և եկամտի ընդունելի նորմա: Երկրորդը կլինի: Խնդիրը առաջինի հետ է կապված: Եվ եթե մեր հայրենիքի պետական այրերը իրենց գործունեությամբ նպաստեն երկրի իմվեստիցիոն մթնոլորտի առողջացմանը, ապա, կարծում եմ՝ Հայաստանի տնտեսաբանությունը արագ վերընթացի ուղին կբռնի: Ասեն, որ համաշխարհային պատմության մեջ նման օրինակներ կան: Տայվանը, օրինակ, երկար ժամանակ գտնվել է տնտեսական շրջափակման մեջ՝ Զինաստանի կողմից: Եվ այդ պայմաններում երկրի ղեկավարի կողմից ներդրված ճիշտ տնտեսական մոդելը ուղղակի թռիչք ապահովեց այդ երկրի էկոնոմիկայում:

- **Իսկ ո՞րն է այդ մոդելի հիմնական «մեխը»:**
- Փոքր բիզնեսի մոդելի ներդրումն ու զարգացումը, ճկուն հարկային քաղաքականությունը:
- **Իսկ ի՞նչ հասկանալ ճկուն կարկային քաղաքականություն ասելով, ո՞րն է դրա էությունը:**

- Ցանկացած երկրի համար ամենազխալոր հարցերից մեկը հարկային քաղաքականության իրականացումն է: Կարծում եմ, որ աշխարհի ոչ մի երկիր չունի այդ քաղաքականության համար

ընտրված իդեալական մոդել: Իդեալականին մոտ՝ կա, իդեալական՝ ոչ: Իմ ընկալմամբ հարկային քաղաքականության բուն իմաստն ու նպատակը հետևյալը պետք է լինի, ինչը ես կփորձեմ բացատրել մի իմաստուն ասացվածքով՝ լավ հովիվը իր ոչխարներին խուզում է միայն և ոչ թե մաշկահան անում նրանց: Հրաշալի իմաստություն է սա, որ շատ պատկերավոր բացատրում է խնդրի էությունը և նպատակը:

- **Հետաքրքրվո՞ւմ եք քաղաքական խնդիրներով:**

- Մեր ամբողջ կյանքը քաղաքականացված է: Ինձ շատ է դուր գալիս Բիսմարկի մի արտահայտությունը, որ եթե դու չզբաղվես քաղաքականությամբ, ապա մինևույն է՝ քաղաքականությունը կզբաղվի քեզանով: Քաղաքական խնդիրների նկատմամբ, ինչ-խոսք, չեն կարող անտարբեր մնալ: Հետևում են նաև Հայաստանի քաղաքական կյանքին, ինչքան որ ժամանակը թույլ է տալիս, իհարկե: Եվ Ռուսաստանում, և՛ Հայաստանում ինձ համար հետաքրքրություն են ներկայացնում միայն այն քաղաքական ուժերն ու քաղաքական ծրագրերը, որոնք կնպաստեն մեր երկու ժողովուրդների քաղաքական-տնտեսական մերձեցմանն ու փոխներթափանցմանը: Մենք՝ հայերս, ռուսական մշակույթով ու կուլտուրայով սնված ու դաստիարակված ժողովուրդ ենք, և, եթե ընդունված է կարծել, որ փոքր ժողովուրդները չեն կարող ինքնուրույն գոյատևել ու զարգանալ առանց կողմնորոշման, ապա իմ կարծիքը միանշանակ է. մեր հայերիս կողմնորոշումը պիտի լինի միայն դեպի Ռուսաստան:

- **Իսկ այդ քաղաքական-տնտեսական կողմնորոշման գործում ի՞նչ դեր կարող են ունենալ վերջին տասնամյակում Ռուսաստանի տարբեր ռեզիդենտներում ձևավորված հայկական համայնքները:**

- Ամենավճռական դերը: Չմոռանանք, որ այդ համայնքները նաև խոշոր տնտեսավարման միավորներ են, իսկ քաղաքականությունը ուր էլ գնա՝ տնտեսությունից, ֆինանսներից հեռու փախել չի կարող:

- **Այսօր Կալուգայում և նրա մարզում «Տաշիրը» մարդկանց համար նաև հայկական համայնք է նշանակում: Ի՞նչ զգացողություն է դա ձեզ մոտ առաջացնում:**

- Միայն հպարտություն, չնայած որ մեզ մոտ առաջանում է լրացուցիչ պատասխանատվության խնդիր: Ինչ էլ որ մենք անենք, ինչ գործ էլ որ ձեռնարկենք, պիտի մտածենք նաև, որ մենք ներկայացնում ենք ոչ միայն որոշակի տնտեսավարման օբյեկտ կամ կազմակերպություն, այլ մի ամբողջ ժողովուրդ ու երկիր:

- **Իսկ կարո՞ղ է արդյոք մեր համայնքի և մասնավորապես Ռուսաստանի փոքր ազգային կազմակերպությունների համար անհանգստություն տեղիք տալ երկրում այսօր նկատվող նացիոնալիստական տրամադրությունների աճը:**

- Կարծում եմ, որ ոչ, քանի որ երկրի իշխանությունները և տեղերում, և՛ կենտրոնում շատ չոր և սկզբունքային դիրքորոշում ունեն այդ երևույթի նկատմամբ: Այդ շարժումների ներկայացուցիչներն ու ղեկավարները չնայած քողարկվում են կեղծ հայրենասիրական լոզունգներով, այնուամենայնիվ ակնհայտ է, որ դրանք թշնամիների կողմից ձեռնարկվող քայլեր են, որոնց նպատակը երկրի հիմքերի խարխուլումն է: Մեր Կալուգայի համայնքի համար՝ մասնավորապես, անհանգստության խնդիրներ լինել չեն կարող:

- **Ձեր գործունեության մեջ դուք ունեք նկատելի հաջողություններ, կյանքում նյութական ապահովության խնդիր չունեք, ամենուր գտնվում եք բարեկեցիկ մթնոլորտում և այլն: Այնուամենայնիվ՝ ինչ է ձեզ համար գեղեցիկ ապրելը:**

- Նյութական ապահովվածությունը, կոմֆորտը և այլն գեղեցիկ ապրելու հետ ոչ մի կապ չունեն: Իմ ընկալմամբ գեղեցիկ ապրելն այն է, երբ խիղճդ հանգիստ է, երբ քեզ շրջապատում են անկեղծ և շիտակ մարդիկ, որոնք քեզ սիրում են, իսկ դու էլ սիրում ես նրանց:

- **Ինչպե՞ս եք վերաբերվում հուճկոն:**

- Լինում են գերլարված պահեր, որից կարելի է ազատվել միայն հուճկոնով: Պատկերացրեք՝ եթե մարդը նման պահերի կորցնի իր հուճկոնի զգացողությունը: Հուճկոն ուղղակի փրկիչ դեղամիջոց է, ոչ մի բան այնպես հրաշալիորեն չի կարող լիցքաթափել մթնոլորտը, մասնացույց անել մարդկային թերությունն ու սխալել, ինչպես որ տեղին և ճաշակով ասված սրամտությունը:

- **Աշխատանքից դուրս ինչո՞վ եք «տաքացնում» ձեր սիրտը:**

- Սիրում եմ լինել ընկերներիս շրջապատում և պարզապես՝ անկաշկանդ զրուցել ու փոխհարդրակցվել: Նման պահերի ես հոգով խաղաղվում եմ: Պարբերաբար լինում են Հայաստանում, իմ ծննդավայրում, քայլում իմ մանկության արահետներով: Դա իմ կյանքին նոր լիցքեր է տալիս:

Գեղեցիկին կարելի է հասնել... ոչնչով

Կարինե Գլոյանի անհատական ցուցահանդեսում

Ամենափոքր գեղեցիկն իսկ մեր մեջ բեկուն է ամեն մի տխուր խոհ, դժվարություններ ու ժամանակավոր մահանջ և, ամենակարևորը, չի կորչում իր՝ գեղեցիկի կենարար ուժը: Պարզապես այն պետք է նկատել: Ուրեմն փորձենք նկատել այդ գեղեցիկը, անենք ամեն ինչ, որ այն տարածվի ամենուր և դուրս մղի մեր միջից բացասական լիցքերը:

Մի պահ մոռանանք «անցման շրջաններն» ու «ժամանակի հրամայականները», մարդկային ազառությունն ու թշնամանքը և անդրադառնանք գեղեցիկին: Այն գեղեցիկին, որ թաքնված է Կարինե Գլոյանի աշխատանքներում:

Առաջին հայացքից բավական պարզ և հեշտ թվացող այս զբաղմունքը իրականում պահանջում է բավական նուրբ երևակայություն, ընկալող աչք, որից չի վրիպում այն, ինչի կողքով ուրիշներն անցնում են ու մատնում անտարբերության:

Խորամուղ լինելով ստեղծված կերպարների էության մեջ, որոնք անգամ եթե մտացածին էլ են, ապա դարձյալ կոնկրետ ժամանակի ծնունդ են և ունեն իրենց «հոգեբանությունն» ու «բնավորությունը»:

Ընդհանրապես, արվեստի ցանկացած գործ, լինի դա գիրք, նկար, երաժշտություն, թե Կարինե Գլոյանի կյանքի կոչած պապիե-մաշեի տիկնիկներ, կարելի է ասել, զրուցակիցներ են, որոնք հաճույքով զրույցի կռնվեն քեզ հետ, եթե դու կարողանաս խոսեցնել նրանց: Ահա, թե ինչու գեղեցիկի հետ հանդիպումը հոգեկան բավականություն է պարզապես նրան, ով գեղագիտական ճաշակ ու դաստիա-

րակություն ունի:

Ընկալումը միշտ էլ անհատական է՝ կախված տվյալ անձնավորության հոգեկան կարողություններից ու պատկերացումներից:

Կարինե Գլոյան անհատի մղումը այնպիսին է, որ ինչի էլ ձեռք գարկի, միևնույն է, գեղեցիկ է ստացվելու, ներշնչում է ընդ-

գրկելու և հիացմունքով համակելու մարդկանց: Նրա՝ այս աշխատանքների ցուցադրությունը ևս մի հրաշալի ու ամփոփիչ խոսք է գեղեցկության, քանզի ինքը ևս մի գեղեցկություն է շատերի աչքերում:

«Թող չթվա, թե պապիե-մաշեով ստեղծ-

ված այս գործերը ավելի հեշտ է կյանքի կոչվում, քան յուղաներկով նկարելն ու քանդակը: Պապիե-մաշեն էլ ունի իր քմահաճույքները, պահանջում է յուրահատուկ մոտեցում ու վերաբերմունք:

Այո, վերաբերմունք, որովհետև գեղեցկության, արտահայտչականության ու նրբության հասնելու համար պիտի կարողանալ այն, ինչ օգտագործում ես (իսկ օգտագործել եմ այն ամենը, ինչը կոչվում է թափոն՝ փայտի տաշեղ, ամենատարբեր կտորի լաթեր, վայրի լոբու հատիկներ...) խոսեցնել այն լեզվով, որը պահանջում է համառ ու հետևողական աշխատանքը: Այլ խոսքով, պապիե-մաշեն էլ է պահանջում առավելագույն հավաքվածություն, կարգ ու կանոն՝ բացառելով շտապողականու-

թյունը, հապճեպությունը» - ասում է Կարինե Գլոյանը:

Խաչիկ Ղարաբեկյան - գեղանկարիչ, Հայաստանի նկարիչների միության անդամ. «Ամեն մարդու աստօն շնորք է տրված: Կարինե Գլոյանը ոչ մեկին նման չէ, անսպա-

սելի հայտնություն է, որ մեզ տանում է հին ու բարի ժամանակներ, թողնում հուշերում անցյալի»:

Լևոն ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Լուսանկարները՝ Վահե ԹՈՎԱՍՅԱՆԻ

ԳԱԼԻՍ ԵՆ ՈՒ ԳՆՈՒՄ

Ընթացիկ տարվա հունվար-մարտ ամիսներին Հայաստան է ժամանել 2,5 հազար և մեկնել 4,1 հազար մարդ՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակահատվածի 2,5 և 3,9 հազարի փոխարեն: Միգրացիայի բացասական սալդոն (մեկնածների և ժամանածների տարբերությունը) կազմել է 1,6 հազար՝ նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի 1,4 հազարի փոխարեն: Միջպետական միգրացիայի ուղղությունների վերաբերյալ ստացված տվյալներով, անցած տարի հանրապետությունում հաշվառման կանգնած 1,5 հազար մարդուց 52,6 տոկոսը ժամանել է Ռուսաստանի Դաշնությունից (ՌԴ), 7,8-ը՝ Վրաստանից, 11,8-ը՝ ԼՂՀ-ից, 4-ը՝ Ուկրաինայից, 0,8-ը՝ Ղազախստանից և 23 տոկոսը այլ երկրներից: Սեկնողների 9,2 հազարից 67,4 տոկո-

սի մեկնման ուղղությունն է Ռուսաստանի Դաշնություն, 7,2-ինը՝ ԱՄՆ, 6,9-ինը՝ ԼՂՀ, 4,8-ինը՝ Ուկրաինա, 13,7-ինը՝ ԱՊՀ մյուս երկրներ, Իսրայել, Կանադա, Գերմանիա և այլ երկրներ: Ներքին միգրացիոն տեղաշարժերի արդյունքում ստացված տվյալներով, անցած տարի քաղաքից քաղաք է տեղափոխվել 2,8 հազար մարդ, 1,7 հազարը տեղափոխվել է գյուղից քաղաք: Քաղաքից գյուղ է մեկնել 2,9 հազարը:

ՄԵՐՈՆՔ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ

Մոսկվայի մարզի Ներքին գործերի նախարարության վիզաների և անձնագրային վարչության պետի տեղեկատվությամբ, անցյալ տարի Մոսկվայի մարզում հաշվառվել են ժամանակավոր բնակվող ավելի քան

400 հազար օտերերկրյա քաղաքացիներ: Նրանցից 39 հազարը, ինչպես տեղեկացնում է «Մոսկովսկայա պրավդան», Հայաստանի քաղաքացիներ են:

ՄԵՎԱՆԸ ԲԱՐՉՐԱՆՈՒՄ Է

2005թ. մայիսի 3-ին Սևանա լիճը գտրնվում էր ծովի մակերևույթից 198 մ 02 սմ բարձրության վրա, ինչը 47 սմ-ով ավելի է նախորդ տարվա նույն օրվա միջից: Այս տարվա ամենացածր միջը գրանցվել է մարտի 1-ին՝ 1897 մ 72 սմ: Սա նշանակում է, որ վերջին երկու ամիսների ընթացքում լճի մակարդակը բարձրացել է 30 սմ-ով, որից 14 սմ-ն՝ վերջին 13 օրերի ընթացքում:

ԱՐՄԵՆՊՐԵՍ

ՄԵԾԵՐԸ ԵՎ ՇԱԽՄԱՏԸ

Վաղագետ Վաղագե

Շախմատը հաճելի ժամանց է եղել պատմական նշանավոր շատ դեմքերի համար: Հայտնի է, որ շախմատ խաղալ սիրել են ռուս հայտնի գիտնական Լոմոնոսովն ու լեհ պատմաբան Ասկենազին, ֆրանսիացի մաթեմատիկոս Պուանկարեն և ռուսիացի աստղագետ Պաուլին (վերջինս հրապուրված էր նաև շախմատային խնդիրներ կազմելով և դարձավ աշխարհի առաջատար շախմատային կոմպոզիտորներից մեկը): Շախմատը սիրված խաղ է եղել նաև ռուս գրողներ Պուշկինի, Լերմոնովի, Չեռնիշևսկու, Գերցենի, Տուրգենևի, Տոլստոյի, աշխարհահռչակ նկարիչներ Ռեմբրանդտի, Ռեպինի, կոմպոզիտորներ Բեթհովենի, Շոպենի և այլոց համար:

Շախմատի մեծ սիրահար էր 14-րդ դարի մոնղոլ հայտնի նվաճող և տիրակալ Լենկեթեմուրը: Նա համոզված էր, որ իսկական

ռազմիկին վայել են երկու կիրք՝ որսը և շախմատը: Ավանդության համաձայն, երբ նա իր մրցակիցներից մեկին հաղթում է՝ մատ հայտարարելով արքայական նավակով, գալիս են սուրհանդակները և հայտնում, որ նրա կինն արու գավակ է ծնել: Տեղեկացնում են նաև, որ ավարտվել է մեծ նվաճողի հրամանով Սիխոն գետի վրա կառուցվող քաղաքի շինարարությունը: Նա նորածնին կոչում է Շախրուխ, իսկ քաղաքը՝ Շախրուխիս (շախ՝ արքա և ռուխ՝ նավակ բառերից):

Լենկեթեմուրը մայրաքաղաք Սամարղանդ է հրավիրում մասնագետների՝ երիտասարդությանը շախմատ սովորեցնելու: Շախմատի վարպետ Գալալդինը իր գիտելիքներով գերազանցում էր բոլորին և ցանկացածին հաղթում, ընդ որում խաղաքարի նվիրումով: Թամերլանը նրան ասում է. «Դու առաջինն ես շախմատում, իսկ ես՝ երկիր կառավարելու գործում: Մենք երկուսով անպարտելի ենք, յուրաքանչյուրս՝ մեր բնագավառում»:

Շախմատի սիրահար է եղել նաև Իվան Ահեղը: Նրա կյանքի վերջին րոպեների մասին պահպանվել են այդ օրերին Մոսկվայում գտնվող Անգլիայի դեսպանի հուշերը:

Թամերլան

Դեսպանը գրում է, որ կանխագալով իր վախճանը՝ Իվան Ահեղը հրամայում է բերել շախմատի խաղասեղանը, իր ձեռքով դասավորում է խաղաքարերը: Վերջին խաղաքարը արքան չհրած՝ Իվան Ահեղը վախճանվում է:

15-րդ դարի ուզբեկ մեծ բանաստեղծ և մտածող Ալիշեր Նավոյին շախմատի մասին իր «Թռչունների լեզվով» պոեմում շախմատը հակադրում է պատերազմին և ասում. «Ազնիվ մենամարտ, որը կործանարար հետքեր չի թողնում»: «Այս աշխարհի ուժեղները չպետք է գոռոզանան իրենց ոճով և նշանակալիությամբ, քանի որ խաղի ավարտից հետո, երբ խաղաքարերը հավաքվում են պարկում, արքաները կարող են հայտնվել ներքևում, իսկ զինվորները՝ վերևում», - ավելացնում է մեծ մտածողը:

Ալբերտ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԳԻՏԵՔ ՈՐ...

Շախմատը հին Հայաստանում հայտնի է եղել հնուց: Նման եգրակացության հիմք տալիս են միջնադարյան հայ ձեռագրերը: Այդ խաղի մասին տեղեկություններ կան Մխիթար Անեցու և Վարդան Արևելցու գործերում: Պահպանվել են շախմատի որոշ հին անվանումներ՝ «ճատրակ», «ճատրկուց»: Սակայն հնագիտական պեղումները հաստատում են, որ Հայկական լեռնաշխարհում շախմատը հայտնի էր շատ ավելի վաղ (ըստ ակադեմիկոս Լ. Օրբելու՝ 9-րդ դարից): Օրբելու վկայության համաձայն, Ապարանի շրջանի Բլխեր (այժմ Շենավան) գյուղի բնակիչները մինչև 20-րդ դարի կեսերը խաղում էին ինքնաշեն շախմատներով, որոնք ձևով նման էին միջնադարյան շախմատներին:

- 1926-27թթ. շախմատի սիրահար, քիմիական գիտությունների դոկտոր Ս. Հովյանի նախաձեռնությամբ Հայաստանի մի շարք թերթերում բացվեցին շախմատային բաժիններ, որոնք նպատակաուղղված էին շախմատային շարժման աշխուժացմանը: Ս. Հովյանը անց էր կացնում միաժամանակյա խաղի սեանսներ, կարդում դասախոսություններ շախմատային բազմաբնույթ հարցերի մասին: Նա հայերեն թարգմանեց է. Լասկերի, Յ. Ռոխլինի, Ի. Մայզելիսի գրքերը, մեծապես նպաստեց այդ խաղի զարգացմանը:

- 1934թ. Երևանում կազմակերպվեց և անցկացվեց շախմատի Հայաստանի առաջին առաջնությունը: Չեմպիոնի կոչումը նվաճեց երիտասարդ առաջին կարգային Հենրիկ Գասպարյանը, որը հետագայում ևս 9 անգամ արժանացավ այդ պատվավոր կոչմանը: 1956թ. նրան շնորհվեց ԽՍՀՄ սպորտի վաստակավոր վարպետի կոչում: Նա մեկն էր այն 4 շախմատիստներից, որոնց 1972թ. շնորհվեց միջազգային գրոսմայստերի պատվավոր կոչում շախմատային կոմպոզիցիայի գծով: Հ. Գասպարյանը շախմատային էտյուդներ կազմելու գործում հասավ մարզական փայլուն հաջողությունների և իրավամբ համարվում էր աշխարհի անթագակիր արքա:

- 1934թ. Երևանում անցկացվեց նաև շախմատի կանանց առաջին առաջնությունը: Չեմպիոնի կոչումը նվաճեցին երկու շախմատիստուհիներ՝ Ս. Մակինցը և Ս. Միրզա-Ավագյանը, որոնք բաժանեցին առաջին և երկրորդ տեղերը:

- 1936թ. Երևանում բացվեց շախմատային առաջին ակումբը, որի տնօրենը Անդրանիկ Հակոբյանն էր (հետագայում՝ վաստակավոր մարզիչ, միջազգային արքիտր): 1950թ. շախմատային ակումբներ բացվեցին նաև Կիրովականում և Լենինականում:

- 1960 թվականից Երևանում գործում է պատանի շախմատիստների մարզադպրոցը:

- 1930 թվականին Հայաստանում լույս ընծայվեց շախմատի վերաբերյալ հայերեն առաջին գիրքը՝ «Սկսնակ շախմատիստ» վերնագրով, որի հեղինակն էր Հենրիկ Գասպարյանը:
- Հայաստանում 1972-ից ի վեր հրատարակվում է Հայաստանի շախմատային ֆեդերացիայի «Շախմատային Հայաստան» պաշտոնական հանդեսը, որի հիմնադիրը և անփոփոխ խմբագիրն է անվանի շախմատային լրագրող և մարզական մեկնաբան, շախմատի համաշխարհային ֆեդերացիայի եվրոպական 5-րդ գոտու նախագահ Գագիկ Հովհաննիսյանը:

Ալբերտ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, սպորտի վարպետ

ԿՄՐՅԵՆ ԿԱՐՊՈՎՆ ՈՒ ԳՈՐԲԱՉՈՎԸ

Այս տարվա աշնանը աննախադեպ շախմատային մրցամարտ է տեղի ունենալու ամերիկյան Կանգաս նահանգի Լինդսբորգ քաղաքում: Շախմատային խաղատախտակի առաջ կնրջեն ԽՍՀՄ առաջին և վերջին նախագահ Միխայիլ Գորբաչովը և աշխարհի 12-րդ չեմպիոն Անատոլի Կարպովը: Մրցախաղը կանցկացվի «Շախմատը հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակում: Հանդիպումը կայանալու է Լինդսբորգի շախմատի դպրոցում, որը հիմնել է Կարպովը:

ԳՈՆԵ ՇԱԽՄԱՏՈՎ ԵՆՔ ԱՌԱՋ

Շախմատի միջազգային ֆեդերացիայի՝ ՖԻԴԵ-ի վարկանիշով, ապրիլի 1-ի դրությամբ աշխարհի 100 ուժեղագույն շախմատիստների թվում են Հայաստանի հինգ ներկայացուցիչներ՝ Վլադիմիր Հակոբյանը, Լևոն Արոնյանը, Սմբատ Լպուտյանը, Ռաֆայել Վահանյանը և Գաբրիել Սարգսյանը: Վլադիմիր Հակոբյանը կրկին անցել է վարկանիշային 2700-ի սահմանագիծը, որը գերգրոսմայստերական ցուցանիշ է, և 2703 վարկանիշով աշխարհում թիվ 17-րդն է: Երիտասարդ գրոսմայստեր Լևոն Արոնյանը 2693 ցուցանիշով 21-րդն է: Անհատական ցուցանիշներից բացի, միջին վարկանիշներով բարձր տեղ ունի նաև Հայաստանի հավաքականը, որը նախորդ ցուցակում 6-րդն էր, իսկ հիմա 3-րդն է՝ Ռուսաստանից և Ուկրաինայից հետո: Այս երկրները համաշխարհային օլիմպիադայի առաջին և եվրոպայի առաջնության մրցանակակիրներ են: Հայաստանը լավագույն ցուցանիշներով առաջ է անցել շախմատային այնպիսի երկրներից, ինչպիսիք են Ֆրանսիան, Իսրայելը, Հունգարիան:

ԱՐԹՆԱՅԵՔ, ԿՈՄՄ, ԶԵՉ ՍՊԱՍՈՒՄ ԵՆ ՄԵԾԱՄԵԾ ԳՈՐԾԵՐ

Ցավոք, քչերը մեզանում գիտեն, որ մարտի 21-ին աշխարհը նշում էր Քնի միջազգային օրը: Եվ չնայած բոլորս էլ ամեն գիշեր ընկղմվում ենք քնի մեջ, այդ երևույթի բնույթը առ այսօր խորին գաղտնիք է գիտնականների համար:

ԻՆՉՈ՞Ւ ԵՆՔ ՔՆՈՒՄ

Ահա արդեն երկար տարիներ գիտնականները ճգնում են պատասխանել «Ինչի՞ համար են իրականությունից այդ ամենօրյա հեռացումները, որոնք մենք անվանում ենք քուն» հարցին: Վերջին շրջանում երևան եկած բազմաթիվ հետազոտությունների մեջ ապացուցվում է քնի օգտակարությունը: Այսպես. քնի խնդիրներով զբաղվող հիմնադրամի (ԱՄՆ) մասնագետները պարզել են, որ աշխատավայրում պարբերաբար քնող մարդիկ շատ ավելի արդյունավետ են աշխատում, քան ողջ օրվա ընթացքում արթուն մնացող գործընկերները: Օրական մի քանի անգամ 15-20 րոպե ննջելը բավական է կարգավորելու մարդու ինքնազգացողությունը, համարում են գիտնականներն ու խորհուրդ տալիս ղեկավարներին իրենց հիմնարկներում ստեղծել հատուկ «քնասենյակներ»: Իսկ ահա Ալեքսանդրոս Վոզնոցասը (Փենսիլվանիայի պետական համալսարան), համոզված է, որ հենց քունն է երկարացնում կնոջ կյանքը. նրանք միջինը 6-7 տարով ավելի երկար են ապրում, քան տղամարդիկ: Գիտնականի կարծիքով, դա պայմանավորված է նրանով, որ թույլ սեռի ներկայացուցիչները կատարելապես տիրապետում են խոր քնի արվեստին: Եթե տղամարդկանց պարագայում դրա տևողությունը գիշերվա մեջ ընդամենը 40 րոպե է, ապա կանանցը՝ ամբողջ 70: «Ես կարծում եմ, որ դա հարմարվողական մեխանիզմ է, որը գեղեցիկ սեռի մոտ ձևավորվել է էվոլյուցիայի ընթացքում, - համարում է գիտնականը: - Կինը ստիպված է լինում արթնանալ գիշերվա կեսին՝ մանկանը կերակրելու համար: Ուժերի կորուստը փոխհատուցվում է խոր, հանգիստ քնով»:

ՈՐՔԱՆ ԵՆՔ ՔՆՈՒՄ

Բոլոր կաթնասունները քնում են, բայց տարբեր տևողությամբ: Կատվազգիները վայելում են քունը օրական 18-20 ժամ: Պրիմատների քնի տևողությունը 6-10 ժամ է: Իսկ ինչքա՞ն ժամանակ պետք է քնի մարդը: Այս հարցում գիտնականները միակարծիք չեն: «Քրոնիկական քնատուրությունը չափազանց վնասակար է, քանզի ուժգին է անդրադառնում հորմոնալ նյութափոխանակության վրա», - համարում է Եվա Վան Կաուտերը (Չիկագոյի բժշկական համալսարանի պրոֆեսոր): Գիտավործի ընթացքում նրան հաջողվել է պարզել, որ օրական ընդամենը 4 ժամ քնող կամավորների օրգանիզմում լեպտինի (բաղցի զգացումը ճնշող հորմոն) մակարդակը կրճատվում է 18 տոկոսով, իսկ գրեթե նույն (ախորժակը խթանող հորմոն) մակարդակը բարձրացնում 28 տոկոսով: Արթնանալով, գիտավործի ենթարկվողները գերադասում են քաղցր և օւլայով հարուստ սնունդը (թխվածք, կարկանդակ) քանցարեղենից, մրգերից ու կաթնամթերքից: Գիտնականի կարծիքով, անբավարար քնից անհանգստացած ուղեղը նման պարզունակ միջոցով կուտակում է իր սնուցման համար անհրաժեշտ ածխաջրերի ռազմավարական պաշար: Դրանով է, մասնավորապես, բացատրվում, որ քրոնիկական քնատուրողի ավելի գեր են, քան նորմալ քնողները: Իսկ ահա Նագոյայի ճապոնական համալսարանի պրոֆեսոր Ակիկո Տամակոսիմ պնդում է, որ չափից ավելի տևական քունը նույնքան վնասակար է, որքան քնատուրությունը: 20 տարի շարունակ հետևելով երկրի 40 շրջաններում բնակվող 110 մարդկանց ինքնազգացողությանը, նա պարզեց, որ մահացության ամենացածր մակարդակն արձանագրվում էր օրական 6,5-7,5 ժամ քնողների շրջանում: 4,4 ժամից պակաս քնող մարդկանց կյանքը կրճատվում էր միջինը 1,6 անգամ: Սակայն առավել վնասակար օրական 8-9,5-ժամյա քունն է: Այդ դժբախտները մահանում էին 1,7-1,9 անգամ ավելի հաճախ, քան նվիրական 7 ժամ քնողները:

ՈՐՏԵՂԻ՞Ց ԵՆ ԳԱԼԻՍ ՄԱՐԳԱՐԵԱԿԱՆ ԵՐԱԶՆԵՐԸ

Ներկայումս հաստատված փաստ է, որ մի գիշերվա ընթացքում մարդիկ տեսնում են մի քանի երագ: Այսինքն՝ գոյություն ունի «արագ քուն» (ակտիվ) և «դանդաղ քուն» (պասիվ): Առաջինը բնութագրվում է ուղեղի ակտիվ գործունեությամբ, սրտի անկանոն աշխատանքով, ամուր փակած կուպերի հետևում աչքերի արագ շարժումներով: Հենց այդ ժամանակ էլ մենք տեսնում ենք երագները, բայց ի՞նչ է դրանց հետևում կանգնած: Ըստ տարածված վարկածի, երագները այլակերպված ու տարօրինակ ձևով արտացոլում են քնից առաջ մեր տեսածը: Եվ իսկապես, Ուելսի համալսարանում (Մեծ Բրիտանիա) անցկացված հետազոտությունը ցույց է տվել, որ մարդու զրական մախախտությունները անմիջական ազդեցություն են գործում նրա երագների վրա: Այսպես. վիպագրական ժանրի սիրահարները տեսնում են առավել տարօրինակ երագներ և երկար մտապահում դրանք: Ֆանտաստիկայի երկրպագուները կամ մղձավանջներ են «դիտում», կամ քնում լրիվ չանջատված գիտակցությամբ, այսինքն՝ գիտակցում, որ քնած են: Իսկ ահա սիրավեպեր ընթերցողների երագները լեփ-լեցուն են զգացումներով: Ամենաուժեղ ներգործություն, սակայն, գրքերն ունենում են երեխաների վրա: Ըստ որում՝ որքան փոքր է երեխան, այնքան ավելի մեծ տպավորություն է գործում ընթերցանությունը: Որպես հետևանք, սարսափելի հեքիաթներ կարդացող երեխաներին գիշերային մղձավանջները հետապնդում են երիցս հաճախ, քան նրանց, ովքեր «գարհուրիկներ» չեն կարդում:

Ի՞ՆՉ ԵՆՔ ԱՆՈՒՄ ՔՆԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿ

Նույնիսկ երեխան գիտի, որ գիշերները մարդիկ քնում են ու երագներ տեսնում: Սակայն գիտնականների վերջին հայտնագործությունները ստիպում են կասկածի տակ առնել այդ տարածված կարծիքը: Առաջին սենսացիոն հայտնագործությունն արեց Մարիե Շեուրը (Տուրկուի համալսարան, Ֆինլանդիա): Հետազոտելով նորածիններին, նա պարզեց, որ քնած ժամանակ նրանք ավելի ընթերցող են, քան արթնի վիճակում: Գիտնականն ուշադրություն դարձրեց, որ բանավոր խոսքի ընկալման համար պատասխանատու ուղեղի կենտրոնների գործունեությունը շարունակվում է ամուր քնած նորածնի օրորոցի մոտ ծայնավորների արտաբերումից ժամեր հետո: «Ամհավանական է հնչում, բայց, ըստ երևույթին, նորածինները սովորում են քնած ժամանակ», - պարզաբանում է գիտնականը: Իսկ ահա Սիդնեյի (Ավստրալիա) Ալֆրեդի թագավորական հոսպիտալի դոկտոր Պիտեր Բյուկենենը հայտնագործել է քնի հետ կապված գիտությանն անհայտ հիվանդություն: Նրա խնամյալներից մեկը՝ բալզակյան տարիքի մի կին, ժամանակ առ ժամանակ ելնում էր անկողնուց և առանց արթնանալու սեքսով զբաղվում բացարձակապես անծանոթ տղամարդկանց հետ: Ասենք, սովորաբար մարդիկ տառապում են ոչ թե քնի մեջ արածներից, այլ անքնությունից:

ԹՈՒՐԿԻԱՆ ՊԵՏՔ Է ՃԱՆԱԶԻ ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
Կարծում է ԱՄՆ նախկին պետքարտուղար Մադլեն Օլբրայթը
«Կարծում եմ՝ դրանից վնաս չի լինի. մեծ ազգերը կարողանում են ներողություն խնդրել», հայտարարել է Վաշինգտոնում «Բուլեթինգ» ինստիտուտի և ստանբուլյան «Սաբանչի» համալսարանի կազմակերպած գիտաժողովին ԱՄՆ նախկին պետքարտուղար Մադլեն Օլբրայթը պատասխանելով այն հարցին, թե պետք է արդյոք Թուրքիան ճանաչի Հայոց ցեղասպանությունը: Ըստ թուրքական «Չաման» թերթի՝ որպես օրինակ բերելով Գերմանիան, Մադլեն Օլբրայթը նշել է, որ «հայկական հարցը շատ զգայուն է, և չնայած հայերն ու թուրքերը տարբեր ձևով են մոտենում այդ խճճված պատմական խնդրին, կարևոր է կարողանալ թողնել անցյալը հետևում: Անելով դա՝ Թուրքիան կարող է դառնալ տարածաշրջանի առաջատար երկիրը», ավելացրել է նա:

ԱՐՄԻՆՅՈՒՆ

ԽԱԹԱԲԱԼԱ

Մամլել Խալաթյան

Դժոխքից արքաքավածը

Հանդերձյալ աշխարհի հասնելուն պես հերթապահ հրեշտակը հանգուցյալների ուղեկցեց Գաբրիել հրեշտակապետի նրստավայրը: Մուտքի մոտ, լուսամուտից կախված եվրախորհրդի միստին հետևող նրա գործընկերը մեզ վրա թռուցիկ հայացք գցելով հարցրեց.

- Աֆրիկայի սովյալների՞ց եմ:
- Չէ, Հայաստանի խումբն է, - պատասխանեց ուղեկցողը:
- Եռագույն դահլիճը տար, - ասաց ու շարունակեց լսել գեկուցողին:
- Նստած սպասում եմ:
- Հնչեցին շեփորները:
- Ոտքի՛, հրեշտակապետն է գալիս, - կարգադրեց հրեշտակը: Բուրբոս ոտքի կանգնեցինք՝ բացի մեկից:
- Ինչու՞ չես ոտքի կանգնում, - նկատեց հրեշտակը:
- Վրաս... հալ չկա՞...», - մի կերպ արտաբերեց հանգուցյալը:
- Էնքան մեռած ես, որ չես կարող երկու վայրկյան ոտքի վրա մնա՞լ:
- Չէ՛...
- Չլինի՞ ուսուցիչ ես:
- Հա՛...
- Պարզ է:

Դռները բացվեցին ու սիգաճեմ, ոտքերն ամպոտ՝ ներս մտավ Գաբրիել հրեշտակապետը:

- Փա՛ռք Գաբրիել հրեշտակապետին, - հիացած ծափահարեց գիրուկ հանգուցյալը:

Գաբրիելը հոնքի տակից նրան նայեց.

- Ո՞վ է, - հարցրեց հերթապահին:
- Կուսակցական ակտիվիստ է:

- Ուղարկեք քավարան, - կարծ նետեց հրեշտակապետն ու ձեռքով հասկացրեց, որ կարող ենք նստել: Հերթապահը նրա առջև դրեց մեր անձնական գործերը:

- Այդպե՛ս, - ծոր տվեց Գաբրիելը, ապա դիմեց մեզ: - Ես ձեր երկրից անջափ գոհ եմ: Արդեն քանի տարի է՝ և՛ պլանն են կատարում, և բոլոր տարիքային խմբերից հանգուցյալներ են համբառնում անդրաշխարհ: Բավարար մակարոնակի վրա են նաև մահացումների պատճառները. և՛ սպանությունների գծով են արդյունքները գոհացուցիչ, և՛ սխալ բուժման հետևանքների գծով: Ինքնասպանությունների թվերն էլ ոչինչ, բավարար քանակ է ապահովվել:

Սովահարությունների թիվն էլ վատ չէ, սեզոնին՝ ցրտահարություններից մահացության պլանները գերակատարվեցին... Միայն մի գրաֆայով է թերակատարում արձանագրվել խոր ծեղրությամբ՝ բնական մահով: Բայց դա Հայաստանի համար պրոֆիլային չէ, այնպես որ, ԱՊՀ երկրների շարքում Հայաստանն այսօր ոչ ոքի չի գիջում: Լավ, անցնենք գործի: - Բացեց թղթապանակներից մեկը: - Աբգարյան Կիրակոս: Ո՞վ է, թող ոտքի կանգնի:

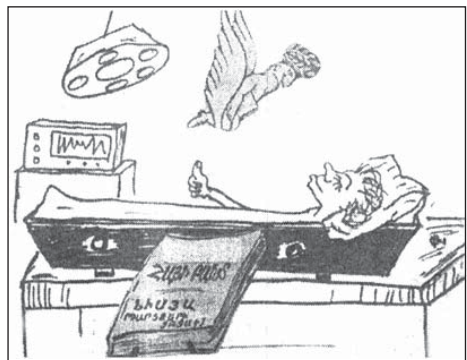
Վերջին շարքում նստած փողկապավոր ոտքի կանգնեց:

- Կարո՞ղ ես ասել, թե ինչքան կաշառք ես վերցրել, - հարցրեց հրեշտակապետը:

- Երանելի, - ամոթխած ժպտաց Կիրակոսը, - չեմ հիշում, շատ է եղել... դե, մի մասն էլ, գիտեք, շեֆերին էր գնում...

Հերթապահի հրեշտակը, հուշիկ մոտենալով Գաբրիելին, նրա ականջին ինչ-որ բան շնջաց:

- Ինքն է, հա՞, - ժպտաց Գաբրիելը և սկսեց թերթել անձնական գործը: - Տվյալները վատ չեն՝ օգնությունների յուրացում, թալան... Քո շնորհիվ, ցուրտ ու մութ օրերին բավական քանակով մարդիկ համբարծվեցին: - Գաբրիելը շրջվեց հերթապահի կողմը, - դրախտի ուղեգիր տվեք,

ծառայություններ ունի մատուցած:

Հաջորդը ուսուցիչն էր:

- Այ մարդ, - նրա վրա բարկացավ հրեշտակապետը, - քեզ, ի՞նչ է, հատուկ հրավե՞ր էինք ուղարկելու, որ մեռնեիր: Չէիր տեսնում, որ օր օրի կյանքը վատանում էր, ռոճիկդ հերիք չէր անում... Մինչև օպտիմիստիկ չմտորեցին խելքի չեկար: Չի՛ կարելի, չէ՛... Մի քիչ էլ դուք ֆայն ունեցեք: Ձահլես գնում է ես կենդանի-մեռել դասատուներից...

- Ախր... վրաս... հալ չկար..., - փորձեց արդարանալ ուսուցիչը:

- Չայնդ կտրի՛ր... «հալ չկար»... Բժշկի դիմելու հալը կար, մեռնելու համար՝ չկար... գլուխդ էիր մտցրել, թե պետպատվերով կբուժեն: Բա գլխի չընկա՞ր, որ ճակատագիրդ որոշված է, ինչու՞ էիր համառում: Դժոխք ուղարկեք:

Ուսուցիչ թևերն ընկած հրեշտակները նրան դուրս տարան:

- Բաղդասարյան Սանասար:

- Ես եմ, - ոտքի կանգնեց կողքիս նստածը:
- Ո՞վ ես, ի՞նչ մարդ ես, - նրա անձնական գործերը բացեց Գաբրիելը:
- Ըրագող եմ:

- Ի՞նչ... Այ տղա, գրողը ես եմ: Էդ ինչե՞ր ես դուրս տալիս:

- Լրա՛-գրող, - շեշտեց Սանասարը:

- Հա՛, լրագրող... Ըն-դա՛... Էն Արտեմ Հարությունյանին դու էի՞ր քննադատել:

- Ես՛:

- Բախտդ բերեց, - ժպտաց հրեշտակապետը: - Թե Արտեմը չլինե՛ր գործը բուրդ էր:
- Շնորհակալություն, - ուրախացավ Սա-

նասարը:

- Մի վռագի՛ր, մի վռագի՛ր... հրե՛ս, մեղքեր էլ ունես գործած՝ դեկավարներին ես քննադատել, կոալիցիային... Բա դու չգիտե՞ս, որ մենք որոշել ենք Հայաստանում մի պուճուր մասնաճյուղ բացել՝ դուստրանդրաշխարհ: Ինչու՞ ես մեր գործին խլում:

- Բա ես ի՞նչ իմանայի...
- Այ տղա, օպոզիցիան իր չհասկացող տեղով գլխի ընկավ, սակվեց, դու՛ գրագետ մարդ, չէիր հասկանում: Լավ, քո գործը վերջում կվերանայենք, հակասող բաներ շատ կան: Սիկոլոգիայանն ո՞վ է:

- Ես եմ, - ոտքի կանգնեցի:

- Դու՞ ինչու ես եկել:
- Մեռել եմ... Ու՞ր գնայի, - զարմացա ես:
- Դու չես մեռել, - նյութերս թերթեց հրեշտակապետը, - քոնը կլինիկական մահ է: Ետ կգնաս:

- Չգնամ, էլի՛... խնդրում եմ, - համարձակվեցի ես:

- Այ տղա, դու հո չե՞ս գժվել:

- Գժվել եմ: Խելագար եմ:
- Հա՛ - շրջվեց դեպի հերթապահը:
- Եի՛շտ այդպես, խելագար է, - հաստատեց հերթապահը:

- Ի՞նչ նշաններով է արտահայտվում: Հրեշտակը շտապեց գեկուցել.

- Խորապես համոզված է, թե իր երկրում արդարություն կա, կոռուպցիային վերջ կտրվի, գործազրկությունը կվերանա, ընտրություններն արդար կլինեն...

- Ծանր դեպք է, - հոգոցով ասաց հրեշտակապետը: - Էդ Հայաստանում զգուշացրեք, որ մարդկանց չգժվեցնեն ու զցեն մեր ջանը... Ես խեղճ մարդուն տես ինչ օրն են գցել:

- Հա, բա՞, - սրտապնդվեցի ես:

- Դու ծայնդ կտրի՛ր, - սաստկեց Գաբրիելը, - քեզ խոսք չի հասնում: Կլինիկական մահվանից դուրս կգաս, կգնաս ձեր տուն: Եղա՛վ, - թղթապանակը փակեց:

- Ախր, ո՞ր մեղքիս համար, ցավդ տանեմ... Տանեցիք ահագին պարտքի տակ եմ ընկել, որ դագաղ առնեն, հոգեհաց տա՛ն...

հագիվ տեղ եմ հասել... Դժոխքում մի պուճուր անկյուն տվեք, կուչ գամ, տանջվեմ...

- Հալա արա խելքին տես, - հեզմեց Գաբրիելը, - հետո էլ ասում է՝ գիժ եմ... Էդ ո՞վ չգիտի, որ Հայաստանից եկածներդ դժոխքում ավելի լավ եք զգում... Չէ: Ետ գնա, շարունակիր ապրել: Ամեն ինչ իր ժամանակին: Օրիասող կգնա, կկանչենք...

...Աչքերս բացեցի՝ կինս վրաս հակված էր:

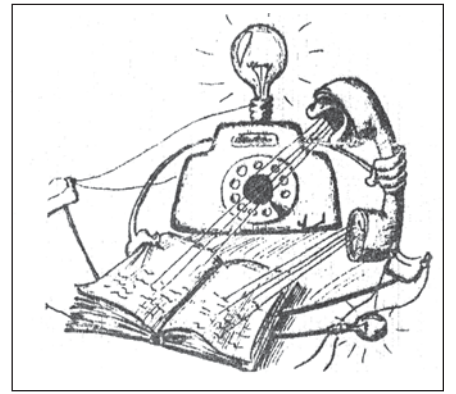
- Այ մա՛րդ, - մղկտաց նա, - ետ եկա՞ր... Ես էլ մտածում էի, թե տեղ ես հասել, էսօր էզուց էլ ինձ կկանչես ու ես պարտքերդ տալուց կազատվե՛մ...

- Չընդունեցին, ի՞նչ անեմ, - արդարացա ես:

- Բա հիմի ի՞նչ ենք անելու:

- Ճարներս ի՞նչ... Ապրելու ենք:
- Առաջվա պե՛ս...
- Այ էդ մեկը չէ: Խելքի եմ եկե՛լ...

Մեր հյուրն է բանաստեղծ, քարգմանիչ, հրապարակախոս Խորեն ԳԱՍՊԱՐՅԱՆԸ

ԱԼԵՆ ՌԱՄՁԵՅ (1686-1758)

ՀԱՑ ԵՎ ՔԱՐ

Բանաստեղծ էր նա... Ապրում էր քանի՜ Մասնակից չեղավ առատ սեղանի: Եվ ոչ ոք՝ ընկեր, ծանոթ, դրացի, Չկանչեց նրան երբևէ հացի: Սակայն պոետին հիշեցին հանկարծ, Երբ այս աշխարհից նա մեկնեց անդարձ, Հողին հանձնեցին մեծ շուքով նրան Եվ քարե արձան դրեցին վրան:

Պոետի հանդեպ բախտն էր սրտացավ. Հաց էր ուզածն իր, բայց քաղ ստացավ: Անգլեիների քարգմանեց Խորեն Գասպարյանը

ԱՆԵԿՂՈՏՆԵՐ

Սամակատի ունուդին

Ավիակատաստորոֆայի գոհ երեք լոռեցի էն աշխարհում կանգնում են Գաբրիել հրեշտակապետի առջև: - Դուք դավաճանել եք երբևէ ձեր կողակիցներին, - հարցնում է հրեշտակապետը: Երկուսը դրական պատասխան են տալիս: Հրեշտակապետը նրանց մի-մի սամակատ է տալիս և ասում. - Գնացեք դժոխքում քշեք: Երրորդն ասում է, թե կյանքում կնոջը չի դավաճանել: Հրեշտակապետը սրան մի մերսեղես է տալիս. - Գնա դրախտում վայելիր... Որոշ ժամանակ անց դրախտ-դժոխք խաչմերուկում հանդիպում են երեք լոռեցիները: Սամակատ քշող երկուսը երրորդին հարցնում են. - Լսի՛, էդ ընչի՞ ես դիվար. մերսեղեսը տակիդ դրախտում քե՞ք ես քաշում: - Է՛, տղերք, - հոգոց է հանում դրախտի բաժին դարձածը: - Ես երկու օրը կնկանս տեսա՛ սամակատի ունուդին էր...

Ա՛յտա, էդ սիլոդկա էի՞ն կերել...

Լոռեցի Սաթրոն Դեբեդի ափին նստած՝ գինվորական սաղավարտով կուշտ-կուշտ ջուր էր խմում: Երկու երևանցի մոտենում են: Մեկը թե՛ «Ախպեր ջան, ի՞նչ կլինի էդ կասկովդ իմ տեղն էլ խմես»: «Խմեմ, ա՛լար...», - Սաթրո մի անգամ էլ է խմում: «Մի հատ էլ, հա՞»: «Է՛, խմեմ», - մեկն էլ է խմում: Հետո երկրորդ երևանցին է խնդրում իր տեղն էլ խմել: Մի անգամ էլ է խնդրում: Սրանց գնալուց հետո Սաթրոն զարմացած մատը տնկում է՛ «Ա՛յտա, էս շա՜շան որդեմին սիլոդկա էի՞ն կերել...»:

Նաղըն ու նիսյան

Հայր ու տղա որոշում են առևտրով զբաղվել: Մի քանի օր հետո տղան գալիս է հորը հարցնում. - Այ հեր, էդ առևտրից մեճակ մի բան չեմ ջուկըմ՝ նաղըն ո՞րն ա, նիսյան՝ ո՞րը... - Հմի բացատրեմ, - ասում է հայրը: Հլա մորդ կանչի: Տղան կանչում է: - Այ կնիկ, որ մի ամերիկացի քեզ հազար դոլար տա մի գիշերվա համար՝ համաձայն կըլնե՞ս: - Խի՞ չեմ համաձայնի որ..., - ասում է կինը: - Հմի էլ կընկանդ կանչի, - դիմում է հայրը տղային: Տղան կանչում է: - Այ հարս, որ մի ամերիկացի քեզ մի գիշերվա համար հազար դոլար տա, համաձայն կըլնե՞ս: Հարսն էլ է դրական պատասխան տալիս. - Էն էլ ո՞նց... Հայրը դառնում է տղային. - Տղա՛ ջան, դե հմի լավ լսի. որ մեր տանը երկու հատ դուրս ընկած կա՛ էդ նաղը ա: Որ երկու հազար դոլար էլ ամերիկացուց մոտ փող ունենք՝ էդ էլ նիսյա ա:

Սա ինձանից քյառ ա...

Տարեց մի լոռեցի մոր թվայնացված հեռախոսով հավաքում է իր բարեկամի համարը: - Համարը ժամանակավորապես հնարավոր չէ կանչել, - լսվում է ընկալուչի միջից: - Ինչ ա՛..., - հարցնում է լոռեցին: Նույնը կրկնում է անգլերեն, ռուսերեն, դարձյալ հայերեն և այդպես շարունակ: - Հա, էլ լավ, լսեցի, - ասում է լոռեցին, բայց ընկալուչի միջից շարունակվում է նույն պատասխանը: - Ասինք՝ լսեցի, էլի, - գայրանում է ծերունին ու դիմում կնոջը, - էս դանջոն ինձանից քյառ ա՞...:

Իմ տեղը՝ մըլիցուն ա ձեն տվել

Մեկը գնացք է նստում և ուղեկցորդին ասում. - Ախպեր ջան, որ Կիրովական հասնեմք՝ ինձ ձեն կտաս: Հանում է պիջակը, կախում ու պառկում քնելու: Վանաձորի կայարանում ուղեկցորդը նրան արթնացնում է: Սա շտապելուց հագնում է իր դիմաց պառկած ոստիկանի համազգեստը, իջնում: Կայարանի սրահում նայելով հայելուն՝ գայրացած ասում է. - Շան տղի պառկադնիկն իմ տեղը մըլիցուն ա ձեն տվել...:

Կարատե OT И ДО

- Ախպեր, դու ի՞նչ սպորտ ես պարապում... - Կարատե-դո, իսկ դու՞... - Ախպեր, ես էլ՝ կարատե OT И ДО...

Հա՛յ-հա՛յ... (լուծողականի փոխարեն)

Վերջերս արթնացա տարօրինակ մի երագ տեսնելուց հետո: Արթնացա ու... խաչակնքեցի: Ախր, էպես էլ երա՞գ կլինի... Ուրեմն, իբր ինձ այցի է եկել այնուլուրակային մի քաղաքակրթության ներկայացուցիչ՝ Հա՛յ-հա՛յ պետությունից: Իր անունն էլ Հա՛յ-հուլ: Վերջը, ինչ գլուխները ցավեցնեմ, նստեցինք զրուցելու: Եվ ի՞նչ պատմի: Ասում է՝ իրենց երկրում այսպիսի ասացվածքներ կան՝ «Գողը որ տանից լի-նի, եզը երդիկից կհանեն», «Շուներ շնից երկուսն էլ մի տնից», «Շուներ շան միս չի ուտի», «Աղբը խրճիթից դուրս չեն հանի» և այլն, և այլն: Ասացվածքը՝ ասացվածք... Բայց, ասում է, դրանք գործածելը խստիվ արգելվում է. այնտեղ անպայման ակնարկ են փնտրում դրանց մեջ: Դե, իսկ ով «ակնարկ է անում», պարզվեց ընկնում է գլխացավանք պատմությունների մեջ: Նաև ասում է՝ շներն այնտեղ գայլի փտորժակ ունեն ու հո չե՞ն խժռում...

«Իսկ ձեզ մոտ ո՞նց է», - հարցնում է: Ես նրան համոզում եմ, որ այստեղ այդպիսի ասացվածքներ չեն գործածում, գործածեն էլ՝ ի՞նչ, ու՞մ ինչին է... Հի հավատում... Ասում եմ՝ ակնարկն այստեղ գրական-գեղարվեստական, նաև լրագրային ժանր է ընդամենը: Դարձյալ չի հավատում: «Դու էդ ո՞ր երկրում ես ապրում», - հարցնում է: «Ինչպե՞ս թե՛ որ... Ազատ, անկախ, միա... ներողություն իմացյալ մի երկրում եմ ապրում», - ասում եմ՝ արդեն գայրանալով: Իսկ ես Հայ-հույն ի՞նչ անի, որ լավ լինի: «Հայ - հա՛յ», - ասաց մատը տնկելով, ետևից կայծեր թողեց ու թռավ, գնաց: Էդ որ տեսա՝ հիպոնոսացած կրկնում եմ՝ «Ազատ, անկախ, միա... ազատ, անկախ, միա...»: Ու հանկարծ արթնացա աղիողորմ մի ծայրից: Վեր կացածս տեսնեմ հարևանիս սև կատուն լուսամուտիս տակ մլավում է՝ «Միա՛-ու»:

Եսպիսի բաներ:

ԴԵ՛, ՍԻՄՈՆ ՋԱՆ, ԿԿՈՒՆ ԿԱՆՉԵՑ...

Հունվարին բաշխվեցին դեկտեմբերյան թոշակները: Ինչ խոսք՝ ուրախալի է, չեղածից հո լավ է: Ինչպես ասում են՝ «մի ծակ կփակի»: Թեև, անկեղծ լինեմք, այնքան շատ ծակ կա. որ մեկը փակես: Այդ առթիվ թոշակառու Կարլեն Ավագյանը (որն, ի դեպ, ժամանակակից ֆուկլորը հարստացնում է իր արդիաշունչ տողերով) գրել է.

Թռակ ստացա, էն էլ մեծ բան չէ. Ոնց որ հունվարին կկուն գա կանչե:

Ինչևէ. «կկուն կանչեց» և թոշակառուներին «ավետում ենք» դե՛, Սիմոն ջան, կկուն կանչեց, մուծիր էլեկտրականության, ջրի, աղբի, հեռախոսի... վարձերը, հացի «նիսիայի» պարտքերը... եթե կարող ես:

Փողի ճայնից

Հնագետների պեղումները վերջերս սենսացիոն մի հայտնագործության հանգեցրին: Հայտնաբերվեց մ. թ. (ա) - + ∞ դարաշրջանի հետաքրքիր մի պետության քաղաքակրթության միակ հուշարձանը: ՉԵՂՅԱԼ ԵՐԿԻՐ կոչվող այդ պետության տարածքում, ուր հիմա միայն կակտուսներ են աճում, գտնվեց *ժողովրդի գրքից* պարականոն մի հատված՝ «ՀԱՎԱՔՈՂԻ ԳԻՐՔ» վերտառությամբ: Վերծանելով սեպագրերը՝ գիտնականները կարողացան կարդալ հայտնաբերված տողերը, իսկ մենք ականատես եղանք տեղում: Սիա դրանք.

- Աչքակապություն աչքակապությանց, - ասաց ՀԱՎԱՔՈՂԸ: - Խաբում ինք ու խաբում: Ամեն բանի ժամանակ կա՝ փողերը (և ժողովրդին) ֆռազցնելու և փողերը լվանալու ժամանակը, ոչնչից մեծ աղմուկ հանելու և լվացած փողերն անաղմուկ տանելու (ու տակով անելու) ժամանակը...

Ասում են՝ սույն պետությունն անհետացել է ՓՈՂԻ ծայնից (ցավոք, չկարողացանք պարզել՝ ո՞ր իմաստով է գործածվում «փող» բառը՝ այս երկրորդ դեպքում): Իսկ ՀԱՎԱՔՈՂԸ թռել է անհայտ ուղղությամբ:

Եվ համարվում է անհայտ բացակայող: **Լրատվությունը՝ ՉԵՂՅԱԼ ԵՐԿԻՐ պետության տարածք գործուղված, փողի ճայնից անժամանակ (ու ժամանակավորապես) խլացած, բայց հրաշքով փրկված և սաղ-սալամաթ վերադարձած Խ. Գ. Ի...**

«ԹՈՂ ՄԻՆՆ ԷԼ ԷՍ ՏԵՍԱԿ ԼԻՆԻ...»

«Լռեցիներին շատ են սիրում՝ միամիտ են ու սրամիտ: Եթե, օրինակ, վանեցիները ծաղրում են իրենց եղած-չեղած ժլատությունը, գյուներեցիները՝ իրենց մեծախոսությունը, քյավառցիները՝ իրենց արաղափրությունը, ապարանցիները՝ իրենց կենդանասիրությունը, ապա իմ սիրելի լռեցիները ծաղրում են իրենց միամիտ ազնվությունը: Այս առումով ազնիվ գործ է կատարել վաստակավոր լրագրող և գրող Արտավազդ Սաքանյանը, որը երկար տարիների ընթացքում հավաքել, գրի է առել իր հետ կատարված ծիծաղելի դեպքերն էլ գումարել ու հետաքրքիր գիրք է դարձրել»,- այսպիսի կարծիք է հայտնել 2004 թվականին լույս տեսած «Լռված հանաքներ» գրքի մասին Գլխավոր Ոգնի Արամայիս Սահակյանը:

Չնայած գրքի հեղինակը 77 տարեկան է, բայց շարունակում է աշխատել երիտասարդական ավյունով: Նա 1963թ. Հայաստանի ժուռնալիստների միության անդամ է, «Ուսանող մարզիկ» թերթի խմբագիրն է, Բնության և հասարակության մասին միջազգային ակադեմիայի իսկական անդամ, Հայաստանի մասնաճյուղի հունամի-

տար գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար, բանահավաք է ու գրող:

Գրքի մասին խոսքը կիսատ կլինի, եթե չներկայացնենք այնտեղ տեղ գտած լռված հանաքներից:

ԿՈՎԸ ՉԻ ԿԹԿ

Վահանը իմանում է, որ հարևանի կովը սատկել է, գնում է մխիթարելու: Պտտվում է սատկած կովի չորսբուրդը, գլուխը տըմտմբացնում ու թե.

- Տղե՛րք, էս կովը դժվար թե է՛լ կթվի...

ՄԵԿՆ ԷԼ ԹՈՂ ԷՍ ՏԵՍԱԿ ԼԻՆԻ

Գևոն հաճախ էր ամուսնալուծվում: Մի օր էլ տուն է տանում մի տգեղ կնոջ՝ աչքի մեկը կույր, ոտքի մեկը՝ կաղ, ձեռքի մեկը՝ թույլ-կախ ընկած:

- Ա՛յ տմաքանդ, էս ի՞նչ օրինակ ես բերել, բա սա հարս բերելու բան ա՞, - նախատում է հայրը:

- Դարդ մի անի, ա՛յ հեր, թող մինն էլ ես տեսակ լինի...

Ուուսլան ԹԱԹՈՅԱՆ

ԵՐԲ ՍԱՐԸ ՉԻ ԳՆՈՒՄ ՄՈՒՋԱՄԵԳԻ ՄՈՏ

Երբ իտալացի հռչակավոր ջութակահար Նիկոլո Պազանինին հայտնեցին անգլիայի թագավորի հրավերը հասանելիք հոնորարի կեսով արքունական պալատում ելույթ ունենալ, Պազանինին պատասխանեց.

- Ինչո՞ւ նման ծախսեր կատարել: Նորին մեծությունը անհամեմատ փոքր գումարով կարող է ինձ լսել, եթե բարեհաճի գալ թատրոն՝ իմ համերգին:

«Горцарар»

Издаётся с июля 1999г.

АВТОР ПРОЕКТА-ВАГРАМ БЕКЧЯН

Зам. гл. редактора -

Роза ГУЛЯН

Գլխ. խմբագրի տեղակալ՝
Ռոզա ՂՈՒԼՅԱՆ

ИЗДАТЕЛЬ

Издательский Дом

«ШАГАНЭ»

Лицензия серия ИД № 02313

Журнал зарегистрирован в Министерстве Российской Федерации по делам печати, телерадиовещания и средств массовых коммуникаций
Регистрационный номер

ПИ № 77-5015

Авторские материалы не рецензируются и не возвращаются. Переписку с читателями редакция не ведет. Мнение авторов может не совпадать с мнением редакции.

Материалы со знаком **Գ** публикуются на правах рекламы.

Редакция не несет ответственности за содержание рекламных объявлений.

ПЕРИОДИЧНОСТЬ ВЫХОДА -

Отпечатано

ОАО «Калужская типография стандартов»
Формат А3, объём 4,5 п.л.
тираж 1500 экз. Зак. № 941

Территория распространения: Российская Федерация, страны СНГ, зарубежные страны.

В номере использованы материалы

«АЗГ», «АРАВОТ», «ГА», «ЕТЕР», «ԿԱԿԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ», «ԻՐԱՎԱՆԿ», «ՉԻ», «НОВОЕ ВРЕМЯ», «ВОЗНИ».

Цена свободная.

248001, г. Калуга,
ул. Суворова, 160.

тел.: (0842)-56-59-29,

E-Mail: gortsarar@mail.ru
E-Mail: gortsarar@kaluga.ru

факс: (0842) 565-929,

www.gortsarar.ru

E-Mail: bshahanev@kaluga.ru